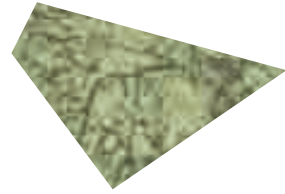

KANTAKAUPUNGIN NIVELET

Kolmiopuistot ja jäännösaukiot
Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohdissa

KANTAKAUPUNGIN NIVELET

Kolmiopuistot ja jäännösaukiot
Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohdissa

Kantakaupungin nivelet. Kolmiopuistot ja jäännösaukiot Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohdissa.
Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut 2009:12 / Katu- ja puisto-osasto

Julkaisija: Helsingin kaupungin rakennusvirasto / Katu- ja puisto-osasto
Toimitus ja teksti: Jouni Heinänen
Valokuvat ja kartat: Jouni Heinänen, ellei toisin mainita
Graafinen suunnittelu ja taitto: Jouni Heinänen

Kantakartat ja ilmakuva: © Kaupunkimittausosasto 013/2009

paino: Kopia Niini
ISSN: 1238 - 9579
ISBN: 978-952-223-525-1

Sisällys

Johdanto	7		
Tutkimuksen aihe ja tausta	7	Kapteenipuistikko	64
Tutkimuksen tarkoitus, raja- ja rakenne	8	Karhupuisto	69
Auki- ja puistot	10	Matti Heleniuksen puisto	69
Pienet istutetut auki- ja puistot	11	Lastenlehto	77
		Varsapuistikko	81
Kolmikulmaisia kaupunkitiloja?	13	Kolmioaukiot	85
Ruutu- ja asemakaavojen liitoskohtia meillä ja maailmalla	14	Erottajan aukio	68
Kolmiopuistikkoita ja -aukioita suunnittelukirjallisuudessa	18	Kolmen sepän aukio	90
		Kampintori	94
Helsingin kantakaupungin ruutuverkot ja nivelkappaleet niiden saumoissa	20	Pohdinta ja johtopäätökset	99
Ehrenströmin koordinaatistojen sauma	22	Havaintoja tutkimuskohteista	99
Kampin ruutuverkot	23	Kokonaisuus	100
Eteläisen Helsinginniemen ruutukaavojen nivelet	26	Nivelkolmiot kaupunkitiloina	100
Katajanokka	28	Nivelkappaleiden merkitys	103
Puistikot Kallion asemakaavojen liitoskohdassa	30	Merkitys käyttötilana	107
Kaisaniemen kolmio	31	Merkitys kaupunkikuvalle	107
		Merkitys kaupunkirakenteessa	108
Kolmiopuistot ja -puistikot	33	Merkitys viheralueiden verkoston osina	109
Kolmikulma	40	Historiallinen ja puutarhataiteellinen merkitys	110
Lapinlahden puistikko	48	Suosituksia	113
Katajanokan puisto	54	Viitteet	116
Koulupuistikko	60	Lähteet	123
		Kuvailulehti	128

aluksi

Helsingin kaupungin rakennusviraston (HKR) katu- ja puisto-osaston suunnittelutoimistossa virisi vuonna 2007 kiinnostus selvittää kantakaupungin kolmiopuistojen historiaa ja merkitystä. Tämän julkaisun taustalla on aiheesta vuonna 2008 Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin laitokselle tekemäni diplomityö. Helsingille ominaiset pienet kolmion muotoiset aukiot ja puistikot osoittautuivat lajissaan harvinaisiksi Suomessa. Niissä yhdistyivät kiinnostavalla tavalla kaupunkipuiston historia, osittain sattumanvarainen synty asemakaavoituksen sivutuotteena ja pienen tilan kekseliäs puistosuunnittelu. Tutkimus johti pohtimaan puistikoiden synnyn taustoja ja mekanismeja sekä sitä, miten niihin tulisi suhtautua tulevissa kunnostuksissa.

Tutkimuksen keskellä puurtaessani sain apua monilta ihmisiltä. Erityiset kiitokset kuuluvat professori Jyrki Sinkkilälle, HKR:n katu- ja puisto-osaston maisema-arkkitehti Jussi Luomaselle, maisema-arkkitehti Emilia Weckmanille, arkkitehti Sampo Sikiölle ja isälleni Veikko Heinäselle. Kaupungin arkistojen ja kirjastojen henkilökunta on ollut tietojen haussa korvaamattomana apuna. Kiitokset myös kaikille muille työtä kommentoineille ystäville, perheenjäsenille ja kollegoille.

Suurin kiitos kuuluu - tuesta, avusta ja osuvasta studiokritiikistä - avovaimoleni Kaisa Kauppilalle.

Helsingissä 21.11.2009

Jouni Heinänen

TUTKIMUSKOHTEET

PUISTOT JA PUUSTIKOT

AUKIOT

- 1 Kolmikulma
- 2 Koulupuistikko
- 3 Kapteenipuistikko
- 4 Lapinlahden puistikko
- 5 Lastenlehto
- 6 Katajanokan puisto
- 7 Varsapuistikko
- 8 Karhupuisto
- 9 Matti Heleniuksen puisto

- a Erottaja
- b Kolmen sepän aukio
- c Kampintori

Johdanto

Tutkimuksen aihe ja tausta

Helsinki on poikkeuksellinen eurooppalainen pääkaupunki, yksi harvoista, joiden rakenne ei ole kehittynyt keskiaikaisen ytimen ympärille.¹ Kaupunki sai sen sijaan 1800-luvun alussa sydämeksen selkeän ruuturangan. Ruutukaavan sovittaminen maastoon synnytti kaupunkirakenteeseen poikkeavuuksia: ruutuverkkojen saumakohtiin ja katkospaikkoihin sijoittuvia kolmion muotoisia puistoja ja aukioita. Näistä asemakaavoituksen sivutuotteista tuli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa osa tihentyvän ja teollistuvan pääkaupungin viheralueiden verkkoa. Tiiviisti rakennetussa kaupunkiympäristössä niille tuli kokoaan suurempi merkitys. Puistojen ja aukoiden arvo ei kuitenkaan ole ollut aina selvä. Moniin paikoista on ollut vaikea suhtautua, eikä niille ole toistaiseksi onnistuttu luomaan aikaa kestäviä suunnitelmia. Reilun sadan vuoden historian aikana niiden käyttöä ja ulkoasua on muutettu toistuvasti. Paikkoja on täytetty uusien käyttötapojen ja toimintojen vaatimilla rakenteilla, ja niistä on viistetty kulmia liikenteen tarpeisiin. Useat kohteista ovat keskeisestä sijainnistaan ja pitkästä historiastaan huolimatta toissijaisessa käytössä tai suorastaan laiminlyötyinä. Yhtä kaikki tiloista on tullut osa Helsingin historiallista ja kaupunkikuvallista kokonaisuutta.

Suomalaisten kaupunkipuistojen historiaa on tutkittu vähänlaisesti. Vaikka viheralueet ovat kaikille avointa julkista tilaa, tunnetaan niiden historia rakennuksiin verrattuna yllättävän heikosti. Puistojen suunnitelmista ei jää rakennuslupa-asiakirjoihin merkintöjä. Missään ei ole helposti saatavilla olevaa tietoa monien kaupunkikuvalle oleellisten ja merkittävien julkisten ulkotilojen tarkasta rakennusajasta ja suunnittelijoista. Tiedot suunnitelmista ja toteutuksista ovat eri arkistoissa ja epäsuorissa lähteissä. Suurin osa kaupunkipuistoista on suunniteltu kaupungin virastojen omana työnä, eikä tuloksia siten ole tallentunut myöskään yksityisten suunnittelutoimistojen arkistoihin. Viheralueiden raken-

tamisessa on tehty suunnitelmista poikkeavia ratkaisuja, eikä esimerkiksi istutettavista kasvilajeista välttämättä ole päätetty suunnittelupöydän ääressä, saati että lajeja olisi kirjattu asiakirjoihin. Hoidon yhteydessä puistoja on muutettu vähitellen, eikä muutoksista ole jäänyt tietoja. Helsingin puistoista ei ole kattavaa lähdekirjallisuutta Maunu Häyrysen Helsingin puistopolitiikkaa käsittelevää väitöskirjatutkimusta ja lukuisia yleisluontoisia esityksiä lukuun ottamatta. Häyrysen tutkimuksen tarkastelujakso pysähtyy 1930-luvulle, mutta useat historialliset puistot ovat kokeneet senkin jälkeen jo monia kunnostus- ja uusimisvaiheita. Niissä vanhat suunnitelmaerrostumat usein poistettiin, sillä kaupunkipuistojen historialliset arvot on alettu tiedostaa vasta hiljattain. Yhdestä kolmiopuistosta, Kapteenipuistikosta, on tehty perusteellinen historiallinen selvitys, jonka työryhmässä olin mukana. Selvitys oli Kapteenipuistikon tarkastelun osalta tärkein lähde. Merkittävimmistä suunnittelijoista kaupunginpuutarhuri Svante Olssonista ei ole vielä tehty monografista tutkimusta. Bengt Schalinin roolista Helsingin kaupunkipuistojen suunnittelijana on tehty diplomityö vuonna 2008.

Suomen arkkitehtuurin historia on emeritusprofessori Vilhelm Helanderin tokaisun mukaan *"tönöjen ja hyyskien historiaa"*. Varsin arkista puskien, muuntajakoppien ja hiekkalaatikoiden kertomaa on myös tutkittujen kaupunkipuistojen tarina. Puistohistoria on luonteeltaan rakennusten historiaa monimutkaisempaa, kerrostuneempaa ja epämääräisempää. Suunnittelijat ovat edustaneet monia eri ammattikuntia ja julkisia tahoja. Käytön tavat, tarpeet, ohjaavat ideologiat ja painotukset ovat vaihdelleet huomattavasti ja vaikuttaneet eri tavoin puistoihin. Rakennuksiin verrattuna puistossa elää rinnakkain useampia käyttötapoja ja merkityksiä, jotka ovat joskus luettavissa puiston ulkoasusta, joskus eivät. Tärkein osa puistojen rakennusmateriaalista on elävä kasvillisuus, jonka muutoksilla on omat vaikutuksensa.

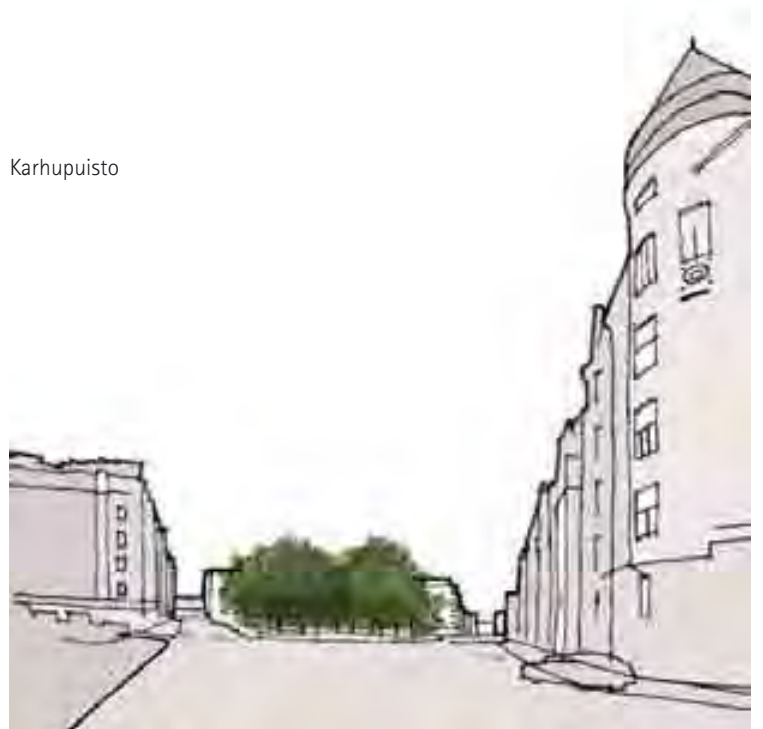

Tutkimuksen tarkoitus, rajaus ja rakenne

Tarkoitukseni oli selvittää tässä työssä Helsingin ruutukaavaverkkojen nivelkohtiin muodostuneiden pienten kolmiomaisten julkisten ulkotilojen syntytaustaa, käyttöä, muutoksia historian aikana ja merkitystä kaupungille. Ylijäämäpuistoilmiön ja kohteiden kokonaisuuden hahmottamisen lisäksi tarkoitus oli kerätä kohteisiin liittyvä historia yksiin kansiin. Alun perin tutkimuksen piti keskittyä yksinomaan kolmiopuistoihin. Osa Helsingin ylijäämäkolmioista voidaan jakaa edellä kuvatun kehityksen mukaisesti aukioihin ja puistoihin. Dikotomia on historiallisesti pätevä ja asemakaavoituksen, hallintokuntien vastuualueiden rajojen ja käytön kannalta vakiintunut ja selkeä. Osa ruutukaavojen liitoskohdista on jo alkuvaiheessa vakiintunut aukioiksi ja osasta tehtiin alun perin puistoja. Suurin osa kolmioista jää kuitenkin tyyppien väliin. Pienet istutetut aukiot, joita Helsingissä on perinteisesti kutsuttu puistikoksi, ovat molempien kehityslinjojen jälkeläisiä. Raja on ollut liukuva: useat tutkituista tiloista ovat muodostuneet ennen kaupunkipuistokäsitteen vakiintumista ja niitä on sittemmin muutettu puistoiksi. Tutkimuskohteiden rajaaminen osoittautuikin ongelmalliseksi.

Rajasin tarkastelun lopulta kantakaupungin umpikorttelien rakennusrivien selvästi piirtämiin, itsenäisinä hahmotuviin tiloihin. Kolmiopuistikoiden (Kolmikulma, Koulupuistikko, Lapinlahden puistikko, Kapteenipuistikko, Varsapuistikko, Karhupuisto ja siihen liittyvä Matti Heleniuksen puisto) lisäksi otin selvitykseen mukaan keskustan kolmiopuistot Lastenlehdon ja Katajanokan puiston. Lisäksi tutkin kolmea keskustan kolmioaukiota, Erottajaa, Kolmen sepän aukiota ja Kampintoria. Niiden tarinoihin liittyy paljon mielenkiintoisia, puistoista poikkeavia vaiheita. Päädyin käsittelemään aukiot omana kokonaisuutenaan. Kantakaupunginkin alueella on lukuisia pieniä, irrallisia ja nimettömiä ylijäämäkappaleita. Ne rajasin tämän tarkastelun ulkopuolelle. Ruutuverkkojen saumakohtien suuret puistot jäivät myös

selvityksen ulkopuolelle. Yli yhden hehtaarin kokoisista kohteista mukana on vain Lastenlehto, joka on kokonsa lisäksi mielenkiintoinen esimerkki myös syntytapansa ja -aikansa puolesta. Omana erikoistapauksenaan mukana on myös Kaisaniemen puistosta irrotettu Varsapuistikko. Kantakaupungin muut pienet historialliset puistikot, ruutukaavakorttelirakenteeseen saumattomasti liittyvät Ritaritalon puistikko, Liisanpuistikko, Vanhan kirkon puistikko, Lönnrotin puistikko ja Telakanpuistikko ovat tämän tutkimuksen ulkopuolella. Valittuja kaupunkitiloja ei ole koskaan tutkittu kokonaisuutena, eikä suurinta osaa niistä ole varsinaisesti tutkittu lainkaan. Tärkeäksi osaksi työtä tuli kohteiden historiaa selvittävä perustutkimus. Tilojen historian seuraaminen perustamisvaiheesta nykyhetkeen tarjosi kiinnostavan poikkileikkauksen suhtautumisesta puistoihin ja niiden käyttöön.

Karhupuisto

Kantakaupungin rakenteen pieniä, nimettömiä ylijäämäkappaleita.

Historiallisessa selvityksessä tutkin kirjallisuuden lisäksi kohteiden vanhat asemakaavat, kaupunkikartat, suunnitelma-aineistot, kortistot, rekisteritiedot ja kunnallishallintotiedot Helsingin kaupunginarkistossa, rakennusviraston katu- ja puisto-osaston arkistossa ja lähiarkistossa, kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston arkistossa, kiinteistöviraston arkistossa, kaupunginmuseossa ja kansallisarkistossa. Kaupunginarkistossa sijaitsevaa, puisto-osastolle vuonna 1937 hankittua vanhaa puistokortistoa (ns. *Visacard*-kortit) selasin katu- ja puisto-osaston arkistossa olevista mikrofilmikopioista. Tärkeäksi lähteeksi osoittautuivat myös vanhojen valokuvien kokoelmat Helsingin kaupunginmuseon kuva-arkistossa ja Museoviraston kuva-arkistossa. Lisäksi tutkin kohteisiin liittyvien rakennelmien tietoja rakennusvalvontaviraston arkistossa.

Käyn työssä ensin yleisellä tasolla läpi puistojen ja puistikoiden historiaa. Tarkastelen uuden ajan asemakaavajärjestelmien ylijääminä syntyneiden kaupunkitilojen ilmiötä eräissä Euroopan ja Yhdysvaltojen kaupungeissa. Luon kronologisesti ja alueellisesti jaetun katsauksen Helsingin ruutukaava-alueiden asemakaavahistoriaan ja erityisesti ruutuverkkojen väleihin jääneiden nivelkappaleiden syntyyn. Pääosan tutkimuksesta muodostaa näihin kaupunkitiloihin suunniteltujen puistojen, puistikoiden ja aukoiden suunnitelmien ja vaiheiden seuraaminen 1800-luvun lopusta nykypäivään. Viimeisessä osassa pohdin tutkittujen kaupunkitilojen merkitystä ja luonnetta sekä esitän kohteiden käsittelylle yleispiirteisiä suosituksia. Pääpaino tutkimuksessa on historiassa, mutta otan kantaa myös kohteiden nykytilaan ja kaupunkikuvalliseen merkitykseen.

Tämä tutkimus keskittyy 1800-luvun alusta 1900-luvun alkupuolelle ulottuvana jaksena syntyneeseen kaupunkiympäristöön. Viheralueiden käyttäminen asemakaavoituksen ongelmapaikkojen ratkaisukeinona ei kuitenkaan ole pelkästään historiallinen ilmiö. Yli-

jäämäviheralueita syntyi modernismin väljiin asema-kaavoihin ja niitä syntyy yhä liikennealueiden väleihin, joissa puisto pelkistyy käyttökelttomaksi koristemat-erialiksi.

Aukiot ja puistot

Kaupunkien julkiseksi kutsuttu ulkotila jaetaan usein kolmeen päätyyppiin: katuihin, aukioihin ja puistoihin. Aukiolla on ollut kaupunkien alkuaajoista lähtien monia käyttöjä ja sen muotoon ovat vaikuttaneet kaupankäynti, liikenne, ilmasto, topografia, poliittinen valta, puolustustarpeet ja yhteiskunnan rakenne.² Aukioita on rakennettu suunnitelman pohjalta ja niitä on syntynyt vähitellen tarpeiden synnyttämänä.³ Paul Zuckerin (1959) mukaan kaikki aukiot ovat pohjimmiltaan ko-

Kampintori

koontumis- ja kanssakäymispaikkoja ja jalankulkijoita liikenteeltä suojaavia pysähtymispaikkoja.⁴ Yksinkertaisimmillaan aukiotila muodostuu seinämäisistä rajavista elementeistä, maanpinnasta lattiana ja taivaan-kannesta katonna. Aukioita on tyypitelty tilallisen hahmon (Zucker), käytön (Morris 1994) ja muodon (Krier 1979) mukaan. Zucker ja Gustaf Strengell (1922) ovat molemmat korostaneet liikkeen pysähtymisen merkitystä aukion hahmottamisessa. Strengell vertaa katuja virtaan ja aukioita järveen. ”På platsen utbreder sig gatans rörelse, kommer till att vila – på samma sätt som flodens i en sjö.”⁵ Aukioitoille on ollut ominaista kyky mukautua uusiin tilanteisiin ja käyttäjäsukupolviin. Itse tilat ovat monesti selvinneet hengissä ympäröivän kaupunkirakenteen ja rakennusten täydellisissäkin muutoksissa. Euroopassa on alun perin roomalaiseen kaupunkiin, sitten keskiaikaiseen rakenteeseen kuuluneita tiloja, jotka elävät aukiona nykykaupungissa.⁶

Kaupungeissa sijaitsevien vihreiden alueiden historiaa voidaan seurata keskiaikaan ja antiikkiin asti.⁷ Keskeiset nykyään käytössä olevat puistoja ja niiden käyttöä kuvaavat termit tunnettiin jo renessanssiaikana. Monessa eurooppalaisessa kaupungissa olleita ruhtinaiden ja hallitsijoiden puutarhoja ja puistoja alettiin avata yleisölle 1600-luvulta alkaen. Sodankäynnin kehittymisen myötä tarpeettomaksi jääneistä linnoitusrakenteista tehtiin puistovyöhykkeitä. Valistuksen ajalla puistot saivat tehtävän hygienian edistäjinä ja tulipalojen torjujina.⁸ Kaupunkipuisto käsitteenä on kuitenkin peräisin vasta industrialismin ajan Britanniasta. 1800-luvun alkupuolella kaupungistumiskehitys ja teollistuminen synnyttivät tiheitä työläisesikaupunkeja, joiden kurjat asuinolosuhteet vaikuttivat ensimmäisten kaupunkipuistojen perustamiseen. Puistoilla korjattiin epäkohtia: torjuttiin tartuntatautien leviämistä ja edistettiin ihmisten yhteyttä ihanteelliseksi koettuun luontoon. Samalla voitiin sivustaa työväestöä ja sun-

nuntaityön kieltämisen jälkeen myös kontrolloida sen vapaa-ajan käyttöä. Alkuvaiheessa puistoja perustettiin lähinnä yksityisinä hankkeina muuhun käyttöön kelpaamattomille ja yli jääneille maa-alueille. Pian huomattiin puistojen positiivinen vaikutus ympäröivien tonttien arvoon.⁹ Britanniasta kaupunkipuiston idea levisi 1800-luvun puolessa välissä nopeasti muualle teollistuvaan maailmaan, samalla kuin sen taustalla ollut sosioekonominen kehityskin. Ilmiö sai uusiin kulttuuripiireihin levitessään uutta sisältöä ja kansallisia painotuksia. Vuosisadan jälkipuoliskolla erityisesti Pariisin kaupunkiudistuksessa, Saksassa ja Yhdysvalloissa puisto jalostui kaupunkirakenteeseen elimellisesti liittyväksi elementiksi. Vähitellen puisto vakiintui kaupunkisuunnittelun osaksi ja puistojen organisointi kaupunkien tehtäväksi.¹⁰

Kansainväliset esikuvat ja alkavan kaupungistumis- ja teollistumiskehityksen aiheuttamat ongelmat toivat kaupunkipuiston 1850- ja 60-luvuilla myös Suomeen. Puita ja istutuksia oli toki ollut kaupungeissa jo aikaisemmin. Ruotsin (ja sen silloisen itäisen osan, Suomen) kaupunkien asemakaavoituksessa puuistutusten käyttö alkoi katupuuriveinä 1700-luvun puolivälissä. 1800-luvun alussa yleistyi tapa täydentää ja selkeyttää aukoiden rajausta puuriveillä. Niillä soviteltiin myös ruutukaavojen saumoja ja lievealueita. Suomessa rakennettiin muutamia merkittäviä puistokatusommitelmia jo 1700-luvun lopussa, mutta yleensä ammattitaidon, resurssien ja materiaalin puute rajoitti toteutusta. Ensimmäiset puistokadut suunniteltiin esteettisin perustein, mutta 1800-luvun alun suurten kaupunkipalojen myötä niistä tuli empireajan asemakaavoissa ennen kaikkea paloturvallisuuden edistäjiä. Ensimmäisiä puistoja perustettiin esteettisillä syillä ja vuoden 1856 palontorjuntaa edistävällä rakennusjärjestyksellä. Jo klassismin aikaan asemakaavoissa oli ollut epämääräisesti esitettyjä ”yleisiä kävelypaikkoja”, joita käytettiin asemakaavallisena

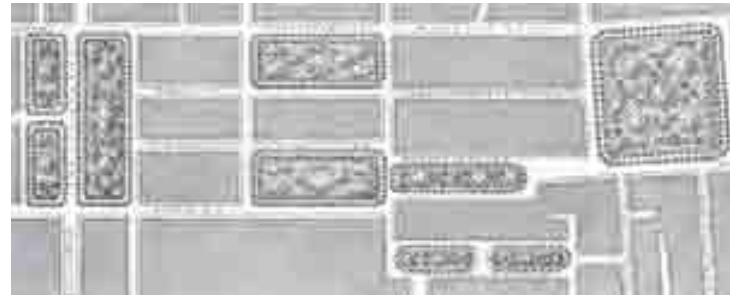
Pariisiin pieniä istutettuja aukioita, squareja. Vasemmalta: Square Popincourt, Square des Innocents ja Square Ste. Clotilde. Stübben 1980.

ongelmanratkaisukeinona. Ruutukaavan kaivatessa sovitusta todellisiin olosuhteisiin sen lievealueet merkittiin asemakaavassa puistoiksi. Monet alkuvaiheen puistoista perustettiin tällaisille tähdekappaleille tai ylijäämäpaikoille. Puistoja sijoitettiin paikkoihin, jossa ruutukaavaverkko kohtaa maastoesteen, kuten epäsäännöllisen rantaviivan. Suomen ruutukaupungeille tyypilliseksi piirteeksi tulivatkin rantapuistot. Aluksi puistot olivat pieniä ja kaupunkirakenteen sitomia, mutta 1800-luvun loppupuoliskolla puistoiksi alettiin muuttaa myös suurempia, aikaisemmin rakentamatta jätettyjä, maastoltaan hankalia paikkoja. Näin syntyi ympäröivään maisemaan liittyviä laajempia viheralueita. Vuosisadan lopussa kaavoihin tuli tarkasti esitettyjä, selvästi tietoisesti valittuja puistoalueita ja monumentaalisia puistosommitelmia.¹¹

Koulupuisto sovituspilana Lahden asemakaavassa

Lääninarkkitehti Alfred Caweenin Lahden kauppalaan vuonna 1878 laatiman asemakaavan ruutuverkko-geometria oli tasattu maastoon ja olemassa olleisiin tielinjoihin käyttämällä kahdeksaa kolmiomaista kappaletta. Ne merkittiin kaavaan promenadipaikoiksi. Kaavan pohjalta toteutettu, vuonna 1939 istutettu, pieni kolmikulmainen Koulupuisto on yksi kaupungin vanhimmista puistoista. Sen keskellä sijaitsee Viktor Janssonin veistos Lumisota.¹²

Lontoon squareja. Stübben 1980.

Pienet istutetut aukiot – puistikot

Aukioiden ja puistojen historia kohtaa pienissä, kaupunkirakenteen rajaamissa istutetuissa aukioissa. Pieniä puistoaukioita kutsutaan Suomessa puistikoiksi. Monissa maissa tällaisia, useimmiten suorakaiteen tai neliön muotoisia paikkoja on kutsuttu nimellä *square*. Nimen ja tilatyyppin taustalla ovat Englannissa 1600-luvulta alkaen kehittyneet asuinalueiden aukiot, squaret, jotka olivat nimensä mukaisesti nelikulmaisia. Aidatut ja lukitut paikat olivat puolijulkisia: vain ympäröivien rakennusten asukkaat pääsivät omilla avaimillaan kävelemään niihin. Alkuvaiheessa useimmat squareista olivat avoimia ja tyhjiä, mutta 1700-luvulla niitä alettiin istuttaa puutarhamaisiksi. 1800-luvun kaupunkipuistokehityksen aikana squareja alettiin avata yleisölle.¹³

Englannista square kulkeutui 1800-luvun puolessa välissä Pariisiin, jossa toteutettiin laajamittaista kaupunki-uudistusta paroni Haussmannin prefektikaudella. Pariisiin luotiin vuosina 1854–69 kaupunkia jäsentävä julkisen ulkotilan hierarkia, johon Haussmannin jardiniér-ingénieur J. C. A. Alphand suunnitteli puistokatu-

Saksalainen koristeaukio, Schmuckplatz, Mannheimissa.
Koch, Hugo (1914): Gartenkunst in Städtebau. Berlin.

jen ja puistojen lisäksi 24 pientä squarea. Pariisin squaret erotettiin selkeästi ympäristöstään rauta-aidoilla, mutta ne olivat kuitenkin kaiken kansan käytössä aukioloaikoi-
naan. Ympäröivien hallitsevien rakennusjulkisivujen vastapainona puistikoissa käytettiin hyvin pittoreskia muotokieltä. Yksinkertaisimmat squaret olivat puiden ja polveilevien istutuskasteleiden reunustamia sorapintaisia aukioita, joiden sisäosissa mutkitteli nurmisaarekkeiden välissä promenadiin käytettävä alue. Englannissa yleisty-
nyt tapa käyttää puistoja leikkiin ja urheiluun ei tullut Pariisissa merkittäväksi: nurmikoita ei saanut tallata. *Les Promenades de Paris* -kirja, jossa Alphand esitteli suunnitelmiaan, oli puistosuunnittelun esikuva ympäri muuta maailmaa 1800-luvun lopussa ja se vaikutti muun muassa suomalaiseseen suunnitteluperinteeseen.¹⁴

Myös Saksassa yhdeksi kaupunkien viheraluey-
piksi vakiintui pieni istutettu koristeaukio, *Schmuckplatz*, joka sai suoria vaikutteita Pariisista. Schmuckplatzit olivat useimmiten luonteeltaan koristeellisia läpikulkupaikkoja, joiden poikki kulki suorat käytävät.¹⁵

Kun kaupunkipuiston idea oli omaksuttu, muutettiin kaupunkien vanhoja aukioita puistikoiksi. Esimerkiksi Berliinissä melkein kaikki aukiot olivat 1800-luvun alussa torikäytössä. Kauppahallien rakentaminen ja karjakaupan siirtäminen kauemmas kaupungista vapautti torit, joita alettiin muuttaa puistikoiksi. Vuosisadan lopussa Berliinissä oli jo 130 puutarha-aukiota.¹⁶ Paul Zucker piti aukioden muuttamista maisemapuiston miniatyyriversioiksi vain yhtenä tapana käyttää moneen mukautuvaa aukiotilaa. Hän tosin tuomitsi pensaat, kukat, puut ja veistokset aukioilla, sillä ne pilasivat avoimen tilan vaikutelman.¹⁷

Puistikko, square ja skvär - nimistöstä

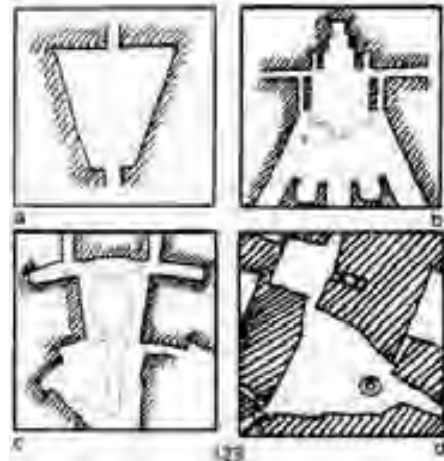
Puistikoiden ja istutettujen aukioden nimistö kuvastaa havainnollisesti vaikutteiden kulkeutumisen monimutkaisuutta. Hausmannin ajan Pariisin square sai nimensä suoraan Englannista. Englantilaiset esikuvat taas olivat aikaisemmin saaneet vaikutteita muotoonsa ranskalaisen barokin aukioista. Sana on lainattu myös venäjään, josta sen on osoitettu kulkeutuneen suomenruotsiin muodossa skvär. Sanaa ei käytetä tässä merkityksessä muualla ruotsalaisella kielialueella.¹⁸ Tukholmassa pieniä istutettuja aukioita kutsutaan nimillä *parktorg*, *lund* tai *plan*. Euroopan suurissa kielissä ei ole suoraa vastinetta suomen puistikolle. Monimerkityksiseen squareen verrattuna puistikko on melko yksiselitteinen ja luonteva. Tässä tutkimuksessa, jossa käsitellään kolmion muotoisia aukioita ja puistikoita, on sekä puistikkoon että aukioon, mutta myös nelikulmion muotoon viittaavan square-sanan käyttäminen ongelmallista. 1900-luvun puolivälin jälkeen Yhdysvalloissa syntyneitä pieniä keskustojen rakentamattomien tonttien ja ylijäämätilkkujen kaupunkitiloja on kutsuttu taskupuistoiksi (*pocket park* tai *vest pocket park*). Lajityypin arkkiesimerkki on vuonna 1967 New Yorkiin avattu *Paley Park*.¹⁹

Kolmikulmaisia kaupunkitiloja?

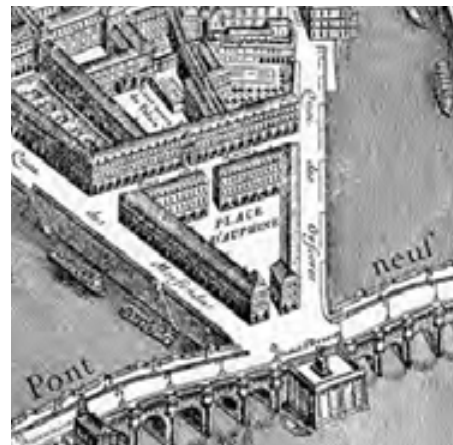
Monen keskiaikaisen pienen kylän tai kaupungin aukio muotoutui kolmen tien risteyksestä kasvanut kolmikulmainen tila. Keskiaikaisille kolmioaukiolle on tyypillistä aukiotilan ja katutilan vähittäinen sulautuminen. Esimerkkejä tällaisista risteyksestä laajentuneista kolmioaukioista ovat Porvoon Kirkkotorin pohjoisosa ja San Gimignano Piazza della Cisterna. Britannian keskiaikaisissa maalaiskylissä kolmioksi laajentuneessa risteyksessä oli usein yhteinen *village green*.¹ Suunnitelmaan perustuvissa uuden ajan kaupungeissa kolmion muotoiset kaupunkitilat ovat olleet sivutuotteita. Niitä on käytetty sovitettaessa ideaaleihin perustuvia suunnittelujärjestelmiä (kuten ruutukaava ja säteittäiskaava) todellisuuteen. Tunnetuimpia säännöllisiä kolmikulmaisia kaupunkitiloja ovat Pariisin Île de la Citén kärjessä sijaitseva Place Dauphine 1600-luvulta ja kaksiosainen Piazza di Spagna Roomassa. Edellisen muoto on saaren eteläkärjen muodon sanelema ja jälkimmäinen taas on säännöllistetty aikaisemmalta ajalta periytyneestä kaupunkitilasta.² Maaston ja suunnitteluideaalin kohtaamisen lisäksi epämääräisiä kolmikulmaisia aukiotiloja synnyttivät tähdekappaleina myös barokin kaupunkisuunnitteluajatuksesta kummunneet, tärkeitä paikkoja kaupunkirakenteessa yhdistäneet diagonaalikadut. Leveiden katulinjojen risteysten aukiot eivät kuitenkaan useimmiten hahmotu tiloina, joilla olisi selkeä ja huonemainen kolmikulmainen muoto.³

Herefordin keskiaikainen tienristeysaukio. Benevolo, Leonardo 1980: *The History of the City*. Cambridge & London.

Rob Krierin morfologisen aukiojaottelun kolmikulmaisia tiloja eri aikakausilta. a) Place Dauphine; b) Place d'Armes, Versailles (1600-luvun loppu); c) Campidoglio, Rooma (1537); d) Piazza della Cisterna ja Piazza del Duomo, San Gimignano. Krier 1979.

Place Dauphine Pariisissa. Aukio on kulumistaan suljettu, symmetrinen ja sen sisäänkäynnit ovat keskiakselin päissä. Benevolo, Leonardo 1980: *The History of the City*. Cambridge & London.

Washingtonin kolmiot

Washingtoniin tuli Pierre L'Enfantin vuoden 1791 suunnitelman mukaan ruutuverkon päälle sommiteltu diagonaalikatujen verkosto. Rakenne tuotti risteysiin suuren määrän paikkoja, jotka olisivat olleet tontteina vaikeasti rakennettavia.⁴ Monet pienimmistä kulmatonteista ratkaistiin myöhemmin tekemällä risteysiin puistikoita tai aukioita. Ei siis ihme, että kaupungin maisema-arkkitehtina vuosina 1912–1917 toiminut George Burnap omisti puistosuunnittelua käsittelevässä opaskirjassaan ylijäämäpuistojen suunnittelulle oman kappaleen. Burnap kehotti käsittelemään ylijäämäpaikkoja huomiota herättämättä kaupunkikuvallisina koristeaukioina, joiden keskipisteeksi voi sijoittaa pienen suihkulähteen, uurnan tai kukkaistutuksen. Kävelyyn ja oleskeluun Washingtonin pienet kolmiot eivät Burnapin mukaan soveltuneet.⁵ Washingtonin puistotoimen verkkosivut listaavat nyt häkellyttävät 379 kappaletta kolmiopuistoja (Triangle Parks).⁶ Niiden joukossa on täysin kivettyjä aukioita, nurmipintaisia kolmioita, veistoksen tai muistomerkin ympäristöjä, reheviä kasvillisuusmaamerkkejä, läpikulkupuistikoita ja koirapuistoja.

George Burnapin suunnittelema Mount Pleasant Triangle Washingtonissa. Burnap 1916.

Ruutuasemakaavojen liitospaikoita meillä ja maailmalla

Ruutukaava on tapa hallita, jakaa maata rakennusalaaksi ja artikuloita ihmisasutuksen ja ympäröivän luonnon eroa. Ruutukaava on ollut käytössä jo kaikkein vanhimmissa kaupunkikeskuksissa. Sitä käytettiin niin antiikin aikana kuin keskiajalla perustetuissa uusissa kaupungeissakin.⁷ Suomalaisten ruutukaupunkien asemakaavoituksen perusteet syntyivät 1600-luvulla. Renessanssin kaupunki-ideaaleista tuli Pohjolassa hallitsevaksi ehdottoman geometrinen, maastosta piittaamaton ja valiomuotoinen ruutukaava.⁸ Kun piirrettyjä asemakaavakarttoja alettiin laatia suurvalta-ajan Ruotsissa, sai keskushallinto aiempaa paremmat mahdollisuudet vaikuttaa kaupunkien rakentamiseen. Kaupungeista oli määrä tehdä edustavia: säännönmukaisia, suorakulmaisia ja yhdenmukaisia. Ruutukaava koki monivaiheisen evoluution, mutta sen periaate ja 1600-luvulla syntynyt regulariteetin käsite säilyivät kaupunkien rakentamisen ohjenuorana aina 1800-luvun loppuun asti.⁹ Vuosisadan loppupuolella arkkitehtien mielenkiinto kaupunkisuunnittelua kohtaan oli vähentynyt. Ruutukaava oli Henrik Liliuksen (1981) tulkinnan mukaan kangistunut kaavamaiseksi toistoksi,

säännöllisen katuverkon rakentamiseksi.¹⁰ Vastareaktio tuli 1800-luvun viime vuosina itävaltalaisen Camillo Sitten ajatusten innoittaman nuoren vihaisen arkkitehtisukupolven johdolla. Paradigma muuttui nopeasti, ruutukaavan ylivalta katosi. Kaukaisuuteen jatkuvista, säännöllisistä katulinjoista siirryttiin suunnittelemaan suljettuja kaupunkitiloja. Suomessa käännekohtana on pidetty vuonna 1898 käynnistynyttä Töölön asemakaavakilpailua ja sitä seuranneen asemakaavan valmistelua. Samana vuonna ilmestyi myös arkkitehti Lars Sonckin sitteläisvaikutteinen taistelukirjoitus *Modärn vandalism: Helsingfors stadsplan*.¹¹

Helsingin kantakaupunki sai nykyäänkin hahmottuvan ruutuverkkosydämensä 1800-luvun aikana. Kaupungin hankalasta maastosta – sijainnista mäkisellä, meren ympäröimällä niemellä – johtuen suunnitelmassa käytettiin useita ruutukaavakoordinaatioita. Suorien katulinjojen sovittamiseksi maastoon ja säännöllisten ruutuverkkojen liittämisiksi toisiinsa käytettiin ruutuverkkojen nivelkohdissa kolmion muotoisia sovituspaloja. 1800-luvun alkupuolella sovituspalaksi hahmoteltiin

katutilaan liittyvää aukiotilaa. Vuosisadan puolivälistä alkaen niveliin alettiin Helsingin asemakaavoissa useimmiten piirtää pieniä puistokappaleita. Suomen ruutukaavakaupungeissa useiden ruutuverkkojen käyttäminen oli harvinainen poikkeustapaus. Helsingin kaupunkirakenteen sisälle syntyneille säännöllisille kolmioaukioille ja -puistoille löytyy vertailukohtia Nurmeksesta, Jyväskylältä ja Sortavalasta (ks. oheinen tietolaatikko). Nurmeksen kauppala rakentui kahden vesistön väliselle kapealle harjulle Ferdinand Öhmanin 1870-luvun asemakaavan mukaan. Maasto pakotti käyttämään harjulla kahta koordinaatistoa, jotka Öhman sovitti toisiinsa kolmikulmaisella, Pieliselle aukeavalla kauppatorilla.¹²

Jyväskylässä taas 1800-luvun lopun asemakaavotusideologioiden murrosvaiheessa kiisteltiin vanhan ruutuasemakaavan skemaattiseksi tuomitusta laajennusosasta. Kiista johti asemakaavakilpailun järjestämiseen ja uuteen kaavaan, jonka sydämeiksi tuli vanhaan ruutu-kaavaan 45 asteen kulmassa liittynyt tielinja. Koordinaatistojen nivelkohdasta tuli 1930-luvulla puisto, joka nykyään tunnetaan Puistokadun puistona.¹³

Läntisen kulttuurialueen kaupunkikehitys ennen teollista vallankumousta painottui Euroopassa vanhojen kaupunkien laajentumiseen. Uusia kaupunkeja perustettiin erityisesti Pohjolassa ja Uudessa maailmassa. Helsingin ruutuverkoille löytyy kiinnostavia rinnakkaisilmioitä Yhdysvalloista. Liittovaltio otti 1700-luvun lopussa käyttöön maanlaajuisen ruutujärjestelmän (*The Great American Grid*) kontrolloidakseen lännen valloitusta, maan myyntiä ja jakamista maataloiksi. Monen uuden kaupungin verkko perustui suoraan tähän järjestelmään, mutta maastoon sovittamiseksi jouduttiin ratkomaan samanlaisia koordinaatisto-ongelmia kuin Helsingissä.¹⁹ Kahden joen yhtymäkohdassa, kolmion muotoisella niemellä sijainnutta Pittsburghin kaupunkia laajennettiin 1700-luvun lopussa jokien suuntaisilla ruutukaavoilla. Saumakohdan kolmiot ovat nykyään lähinnä rakennuskortteleita.²⁰ San Franciscoon taas tuli vuoden 1850 paikkeilla tehdyssä laajennussuunnitelmassa kaksi koordinaatistoa, joiden saumassa kulkee Market Street -katu. Suurimmalla osalla muodostuneista kolmikulmaisista jäännöspaloista on rakennus. Pitkään ei-kenenkäänmaaksi koettuun saumaan sijoittuu myös julkisia ulkotiloja.²¹ Denver yhdistyi 1850-luvun puolivälissä kahdesta

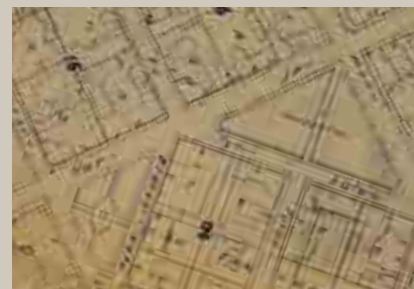
Sortavalan kolmiotori

Sortavalassa kapealla niemellä sijainnut vanha kaupunki alkoi olla täynnä 1800-luvun alussa. Sen laajennusasemakaavan teki Engelin aikaisempien suunnitelmien perustalle vuonna 1859 C. A. Edelfelt. Vanhan kaupungin koordinaatistoon liittyi uusi ruutuverkko 45 asteen kulmassa. Saumakohdassa oli ollut jo Engelin kaavan ensimmäisessä versiossa kolmion muotoinen tori. Edelfeltin kaavassa Kauppatorin sivuille tuli lisäksi kaksi kolmion muotoista istutetuiksi aukioiksi esitettyä paikkaa. Puistikoiden ja torin rajausta selkeytettiin kaikilta reunoiltaan puuriveillä. Läntinen pieni kolmioaukio rakennettiin Kolmikulmapuistikoksi, joka valmistui vuonna 1935 arkkitehti Uno Ullbergin suunnitelman mukaan.¹⁴ Puistikko oli jäykän arkkitehtonisen tyylinen, ristikäytävien halkoma nurmipintainen puistoaukio, jonka keskipisteenä on Alpo Sailon Runonlaulajapatsas. Toinen kolmio pysyi rakentamattomana joutomaana 1930-luvun alkuun, jolloin siitä tuli huolto- ja linja-autoaseman tontti.¹⁵ Edelfelt oli käyttänyt koordinaatistoja yhdistävää kolmion muotoista, puuriveillä ryhdistettyä puistoaukiota jo vuoden 1858 Hämeenlinnan asemakaavassaan, joka sittemmin jäi toteutumatta.¹⁶

Sortavalan asemakaava kolmioaukioineen ja -puistoineen. Jaatinen 1997.

Kolmiotori vuoden 1931 asemakaavassa. SRM.

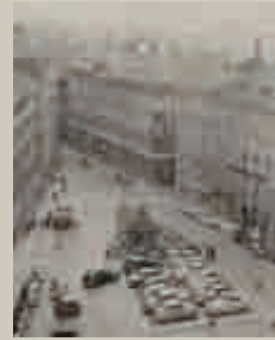

Brunkebergstorget

Tukholmaa laajennettiin Ruotsin suurvalta-ajan alussa. Asutus levisi vanhasta kaupungista pohjoiseen. Vanhan kaupungin pohjoispuolisille osille otettiin käyttöön neljä erisuuntaista ruutuverkkoa, joista yksi Kungsholmenille ja yksi Östermalmille. Norrmalmilla sijainnut harju (Brunkebergsåsen) pakotti käyttämään kahta harjun sivujen suuntaista koordinaatistoa. Kun harju kaivettiin vähitellen pois täyttö- ja rakennusaineksi yli sadan vuoden kuluessa, jäi katulinjojen nivelkohtaan aukio, jota alettiin kutsua Brunkebergin toriksi (Brunkebergstorget).¹⁷

Aukiotilan perushahmo on vuoden 1800 paikkeilta. Kivetyt torin keskellä oli aluksi kaivo, mutta 1900-luvun kuluessa aukio otettiin pysäköintikäyttöön. 1970-luvun keskustasaneerauksen yhteydessä Hötorgscityn ja Sergelintorin arkkitehti David Helldénin toimisto sai tehtäväkseen torin muuttamisen puistikoksi. Ympäröiviä rakennuksia purettiin ja aukio oli jo menettänyt merkitystään torina lähelle suunnitellun Sergelintorin takia. Aukiosta tuli sommitelmissaan virtaavaa vettä hyödyntävä puistikko, joka kiertyi suunnitellun maanalaisen pysäköintilaitoksen pyöreiden ilmanvaihtotornien ympärille. Katsuroita, riippapajuja ja kirsikoita kasvava puistikko valmistui vuonna 1977. 1990-luvun alussa itäreunan katualue muutettiin kävelyalueeksi ja aukio kunnostettiin. Nyt aukio odottaa taas kunnostussuunnittelua.¹⁸

Tori pysäköintipaikkana 1950-luvulla. Wikimedia Commons.

David Helldénin toimiston suunnitelma toriaukion muuttamisesta puistikoksi. Röryb 2002.

pienestä kultakaivoskaupungista, joilla oli molemmilla oma joen rantaan sovitettu ruutukaavansa. Kaupunki kasvoi nopeasti vuosisadan lopun aikana ja vuonna 1860 uusille alueille otettiin käyttöön kansalliseen ruutujärjestelmään perustuva koordinaatisto. Verkkojen saumoissa on pieniä kolmiomaisia jäännöskappaleita, joista useimmat ovat nykyään pysäköintialueita tai yksinkertaisia nurmipintaisia aukioita. Liitoskohdassa on myös suurehko Civic Center- puisto.²²

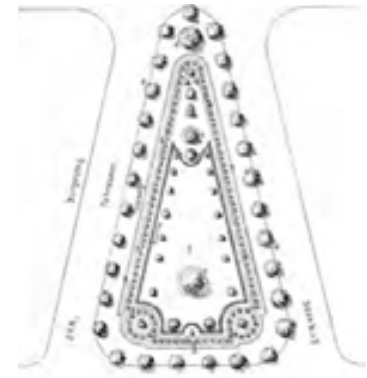
Kolmiopuistikoita ja -aukioita suunnittelukirjallisuudessa

Ideat ja vaikutteet puutarha- ja kaupunkisuunnittelussa liikkuivat 1800-luvun jälkipuoliskolla nopeasti ympäri Eurooppaa kirjallisuuden, aikakauslehdistön ja malliop-

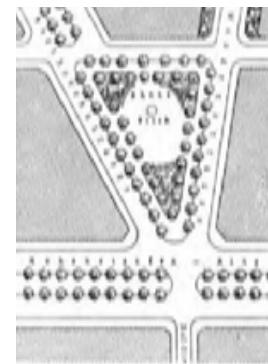
paiden välityksellä. Tärkeitä, 1860- ja 70-luvuilla kirjoitettuja puistosuunnitteluteoksia olivat saksalaisen Gustaf Meyerin *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Alphandin ja hänen ohellaan Pariisin julkisten ulkotilojen suunnitteluun osallistuneen Edouard Andrén kirjat.²³ Häyrynen (1994) on osoittanut eurooppalaisten mallien suoria vaikutuksia helsinkiläiseen puistosuunnitteluun. Kolmiopuistot ovat kuitenkin suunnitteluongelmana spesifejä. Mallikelpoisia kaupunkipuistoja esittelevissä kirjoissa vältettiin esittelemästä epäsuotuisia paikkoja. Kolmiopuistoja oli saksalaisen Joseph Stübberin vuonna 1890 julkaistussa kaupunkisuunnitteluensyklopediassa *Der Städtebau*, joka oli Suomessakin tunnettu ja tunnustettu. Stübberin teos on pragmaattinen ohjekokoelma arkiten ongelmien ratkaisuun ja sitä onkin todennäköisesti käytetty juuri käsikirjana ja esimerkkien aarrearkkuna.²⁴ Stübberin kirjassa on runsaasti aukioiden ja istutusalu-

eiden esimerkkejä. Stübben jakaa aukiot liikenneaukioihin (*Verkehrsplatz*), hyötyaukioihin (*Nutzplatz*), istutettuihin aukioihin (*Gartenplatz, square* tai *Schmuckplatz*) sekä arkkitehtuuriaukioihin (*Architekturplatz*).²⁵ Stübbenillä on omia ja muiden suunnittelema esimerkkejä erityisesti Kölnistä, jossa Pariisin tapaan vanhojen puolustusrakennelmien tilalle rakennettiin kehätiejärjestelmä.²⁶ Kehätiehen liittyi suorassa kulmassa uusia ruutuverkkoja ja katujen teräviin kulmiin tuli istutettuja aukioita, kuten Beethovenplatz (nykyisin Yitzhak-Rabin-Platz) ja Friesenplatz.

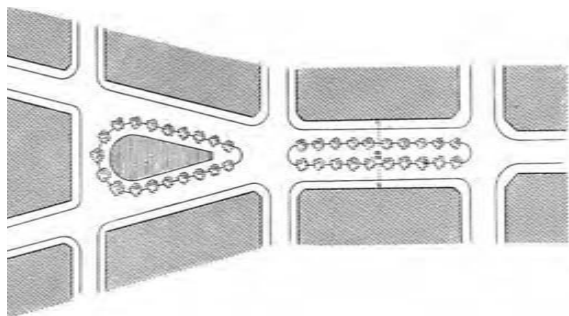
Toinen 1800-luvun lopussa julkaistu kaupunkisuunnitteluun merkittävästi vaikuttanut teos oli itävaltalaisen Camillo Sitten *Der Städte-bau nach seinen künstlerische Grundsätzen*. Sittekin käsitteli kolmioaukioita, tosin lähinnä varoittavina ja vältettävänä esimerkkeinä. Sitte kritisoi aikansa moderneja järjestelmiä säännöllisen katuverkon ja helposti suunniteltavien tonttien luomisesta tilanmuodostuksen kustannuksella. Kaavamaisien järjestelmien mukaan rakennetuissa kaupungeissa aukioiden epäsäännöllisyys pisti Sitteen mukaan pahasti silmään, päin vastoin kuin keskiaikaisissa kaupungeissa. Sitteen esittelemät kolme aukiotilkku Triestessä "eivät olekaan aukioita, vaan tyhjän tilan jäännöspaloja, jotka ovat jääneet yli suorakulmaisten rakennuslohkojen leikkaukskohdissa." Sitteen mukaan tällaiselle kolmioaukioille oli mahdotonta sijoittaa monumenttia tai julkista rakennusta dominantiksi.²⁷

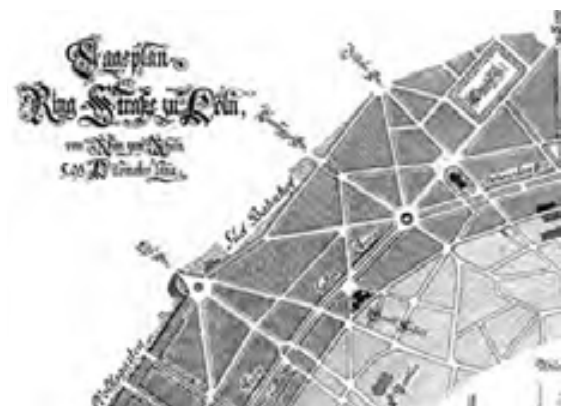
Pieni schmuckplatz Kölnissä. Suunnitelma: Kowallek. Stübben 1980.

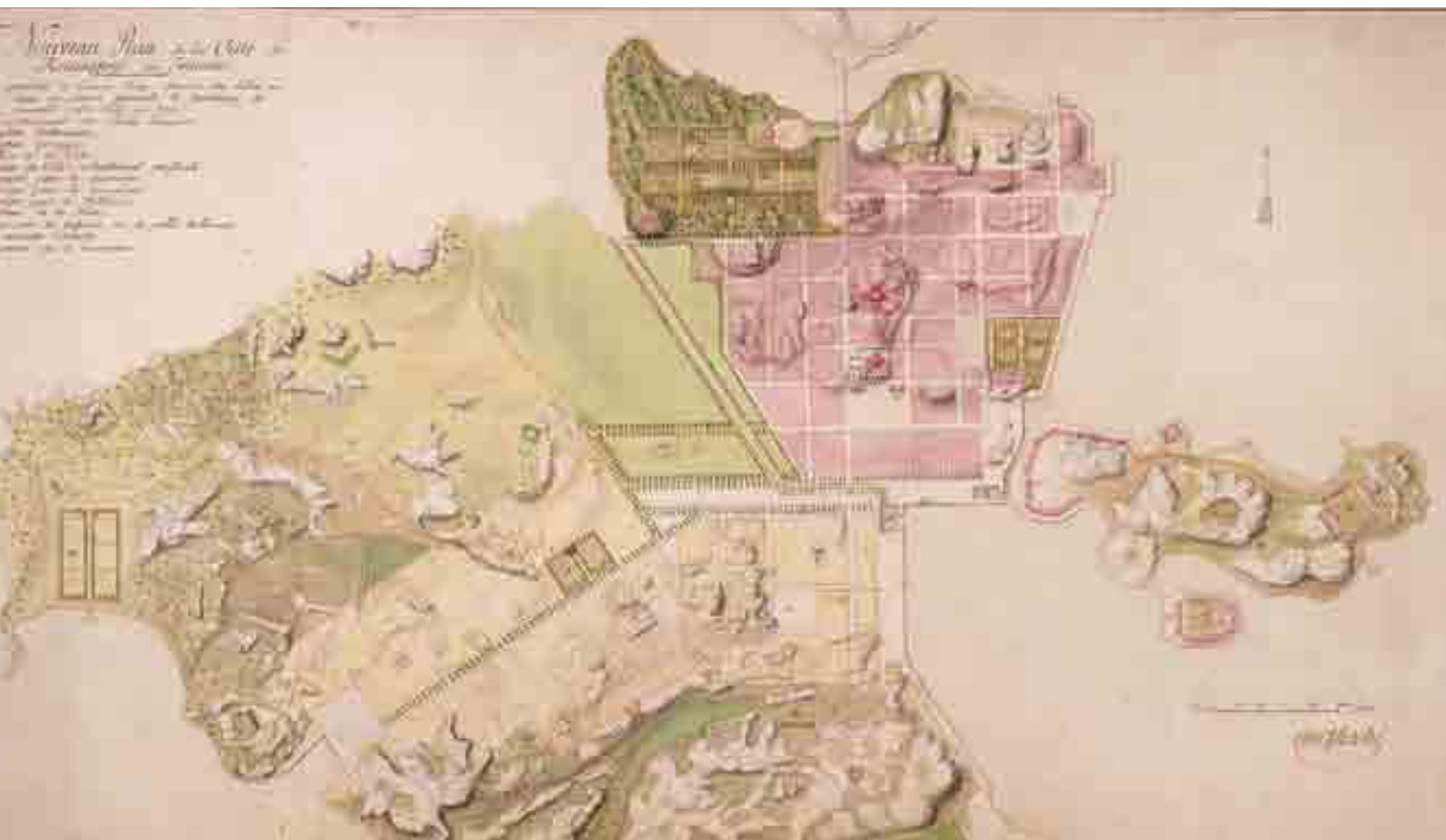
Beethovenplatz Kölnissä. Katujen ja puurivien ympäröimä leikkikenttä. Stübben 1980.

Stübbenin esimerkki katulinjojen suuntien sovitteluun tarkoitetusta istutetusta aukioista. Stübben 1980.

Kölnin linnoitusketjun paikalle tehty laajennussuunnitelma lukuisine kolmioaukioineen ja -puistikoineen. Stübben 1980.

Ehrenströmin lopullinen Helsingin asemakaava vuodelta 1817. XIV: 19. HKM.

Helsingin kantakaupungin ruutuverkot ja nivelkappaleet niiden saumoissa

Pieni rannikkokaupunki Helsinki oli palanut Suomen sodan (1808–09) aikana lähes kokonaan. Sodan jälkeen Suomen alue siirtyi osaksi Venäjää ja sai pian aseman autonomisena suuriruhtinaskuntana. Kaupungin jälleerakennustyön ja uuden asemakaavan suunnittelua varten asetetun komitean ensimmäiset asemakaavaehdotukset 1810-luvun alussa pohjautuivat vanhan ruutukaavan laajentamiseen ja kaavamaiseen jatkamiseen.¹ Komitean työn aikana Helsinkiä alettiin kuitenkin ajaa suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi. Valtioneuvos Johan Albrecht Ehrenström kritisoi rajusti komitean asemakaavaa ja sen pääkaupungille sopimattoman varovaista otetta. Pian hän löysi itsensä jälleerakennuskomitean johdosta. Ehrenströmin johdolla vuoteen 1817 mennessä laadittu asemakaava edusti myöhäistä klassismia. Ehrenström tavoitteli edustavuutta leveillä, suorilla ja suorassa kulmassa kohtaavilla kaduilla. Lopputulos oli edustuksellinen pääkaupunkisuunnitelma, jota luonnehti täysin säännöllinen katuverkko ja hierarkkisesti eriytetty rakenne. Leveä puistokatu Esplanadi jakoi kaupungin pohjoisen kiviseen hallintokaupunkiin ja etelän käsityöläisille ja pikkuporvareille tarkoitettuun puukaupunkiin.²

Vuonna 1814³ Ehrenström otti Uudenmaan esikaupunkia varten käyttöön uuden, aikaisemmasta poikkeavan koordinaatiston. Esikaupungin itäinen osa rakentui keskikaupungin ruutujärjestelmään, mutta läntisen osan suunnan määräsi keskusakseliksi muodostettu puistokatu Bulevardi. Bulevardi liittyi Esplanadiin noin 30 asteen kulmassa. Sen linja asettui leveälle puistokadulle sopi-

vasti laakson pohjalle, vanhan Hietalahden satamaan vievän tien paikalle. Koordinaatiston suuntaa lienee ohjannut myös Bulevardin ja suunnitellun Kluuvinlahden kanavan välinen suora kulma.⁴ Kahden toisiinsa liittyvän suorakulmaisen koordinaatiston yhteen sovittamisen Ehrenström ratkaisi käyttämällä katulinjojen väleissä aukioksi jätettyjä kolmioita, joista tuli myöhemmin Kolmikulman puistikko ja Erottajan aukio. Vaikka asemakaavakartta näyttää luontevasti hahmottuneelta, lienevät aukiot olleet regulariteettia toteuttaneelle Ehrenströmille pakon sanelemia ongelmanratkaisukeinoja. 1900-luvun asemakaavahistoriallisessa kirjallisuudessa niitä on pidetty kauneusvirheinä, jotka seurasivat ruutukaavaihanteen ehdottoman tiukasta noudattamisesta. Lindberg ja

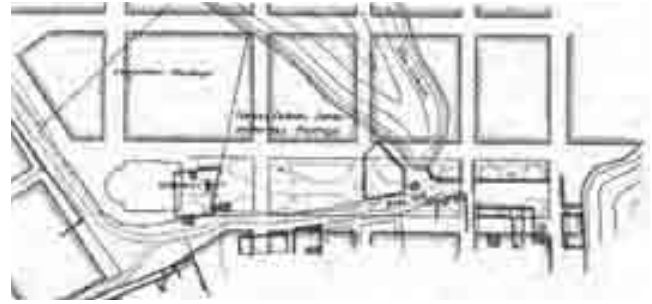
Helsinginniemen ja Katajanokan alkuperäinen topografia. Åström 1957.

Rein kutsuvat niitä ”epätyydyttäväksi asemakaavallisiksi solmuiksi”.⁵ Meurman taas arvelee, ettei tähdekappaleita pidetty aikanaan varsinaisesti virheellisinä, sillä ”aika-kauden suunnittelu oli omaksunut ankaran järjestelmällisyyden ihanteen, joka ei paljon kaihtanut maastonkaan asettamia esteitä”.⁶ En ole löytänyt jälleenrakennuskomitean muistioista ja kirjeenvaihdosta Ehrenströmin omaa arviota ratkaisujen onnistumisesta.

Kaupunki kasvoi Ehrenströmin asemakaavan puitteissa nopeasti 1840-luvulle asti, jolloin pääosa alueesta oli saatu rakennettua. Alkanut yli kymmenen vuoden lamakausi ja 1850-luvun puolivälin Krimin sota hidastivat rakentamista. Kaavoitetun kaupunkialueen ulkokehälle muodostui 1830- ja 40-luvuilta alkaen köyhän väestön asutusta. Segregaatiokehitys työväestön ja porvariston asuinalueisiin oli osin spontaania, tosin vuoden 1856 rakennusjärjestyksen paloturvallisuusvaatimukset edistivät sitä.⁷

Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä Helsinki teollistui ja kasvoi nopeasti. Väkiluku nelinkertaistui vuosien 1870 ja 1910 välillä. Samalla pienimittakaavainen ja puutalovaltainen käsityöläiskaupunki muuttui tiheästi rakennetuksi teollisuuskaupungiksi.⁸ Kaupungin kasvu nosti tonttien arvoa ja muutti kaupunkikuvaa rajusti. Asemakaavoitetun alueen laajenemisen lisäksi jo kertaalleen rakennettu kantakaupunki kasvoi korkeussuunnassa. Kehityksen perässä laahaavat rakennusjärjestykset eivät riittäneet rakentamisen kontrolloimiseen. Puutarhojen ympäröimiä yksi- tai kaksikerroksisia puutaloja purettiin ja korvattiin korkeilla kivitaloilla. Seu-

Vuoden 1810 mitattu tilanne ja Ehrenströmin suunnitelmien rakenne. Uudet koordinaatistojen peruslinjat osuivat vanhojen teiden paikoille. Aminoff.

rauksena myös pihat täyttyivät, ja muuttuivat paikoin ahtaiksi valokuiluiksi. 1800-luvun lopussa puutalot olivat keskustassa jo harvassa.⁹

Kaupunki laajeni uusilla ruutuasemakaavoilla 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa. Kampin, Punavuoren, Ullanlinnan, Katajanokan ja Kallion työläisvyöhykkeistä tuli osa asemakaava-aluetta. Henrik Lilius on pitänyt Helsinginniemen eteläosien, Katajanokan ja Kallion Linjojen asemakaavoja skemaattisen, insinöörivetoisen kaavoituksen esimerkkeinä.¹⁰ Uusien kaavakoordinaatistojen liitokset saivat sovituskappaleikseen Kamppiin kolmiopuistikon ja -aukion, Etelä-Helsinkiin lukuisia ylijäämäkappaleita ja Katajanokalle ja Kallioon puiston. Kolmiopuistikoiden joukko täydentyi myöhemmin 1900-luvulla vielä uusien liikennejärjestelyjen synnyttämällä Varsapuistikolla ja Lastenlehdolla.

Kantakaupungin asemakaavakoordinaatistoja ja niiden karkea ajoitus

A	Kantakaupungin vanha koordinaatisto 1810-luku
B	Bulevardin koordinaatisto 1814
C	Kamppi 1800-luvun jälkipuoli
D	Eteläinen Helsinginniemi 1800-luvun jälkipuoli- 1900-luvun alku
E	Kaivopuisto
F	Linjat 1800-luvun loppu
G	Katajanokka n. 1900
H	Kallio ja Sörnäinen 1900-luvun alku
I	Eira 1900-luvun alku
J	Töölö 1900-luvun alku
K	Ehrenströmin asemakaavojen sauma
L	Punanotkon-Tehtaanpuiston laakso

Helsingin kantakaupungin kehitys

POIKKILEIKKAUKSET VAIHEISTA VUOSINA 1800, 1850, 1900 ja 1940

● Tutkitut kaupunkitilat

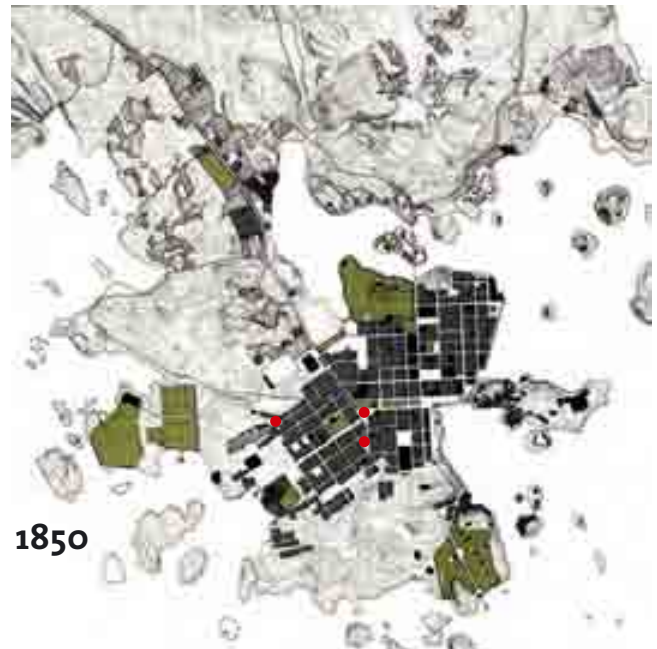
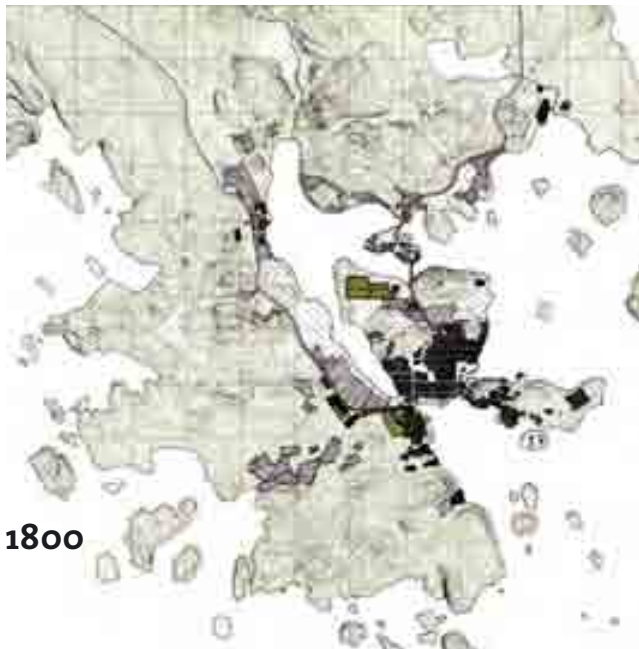
■ Puistot, puutarhat ja
hautausmaat

■ Rakentamaton alue

■ Korttelirakenne

■ Teollisuusalue

■ Julkiset rakennukset

Muokattujen kuvien lähde: Sundman 1982.

Ehrenströmin koordinaatistojen sauma

Erottaja

Kaksinkertaisilla puuriveillä rajattu Erottaja oli Ehrenströmin suunnitelmassa esteettisesti sommiteltu asemakaavallinen saumakohta koordinaatistojen välissä – siitä nimi.¹¹ Aukio sijoittui kaupunkikuvallisesti tärkeään paikkaan, kantakaupungin rakenteen rungon muodostavan kolmen puistokadun järjestelmän leikkauspisteeseen. Esplanadi sai suurin piirtein lopullisen hahmonsaa vuoden 1814 kaavaluonnoksessa. Siitä tuli molemmin puolin puurivien reunustama rakentamaton nauha kaupunkirakenteen sisällä. Myöhemmin puurivien välisestä keskiosasta rakennettiin julkinen puisto. Esplanadin kairaloon jääneelle kolmiorille ei koskaan istutettu ensimmäisten asemakaavojen puurivejä, 1820-luvulta alkaen niitä ei enää edes piirretty suunnitelmiin. Erottaja on valokuvien ja maalausten perusteella pysynyt avoimena aukiona, jonka keskellä oli julkinen kaivo.¹²

Kolmikulma

Umpikorttelien kaikilta sivuiltaan rajoittaman Kolmikulmatorin aukion kaupunkitila määräytyi lopulliseen muotoonsa jo Ehrenströmin asemakaavassa. Se oli asuinalueen sisäinen aukio, joka liittyi viereiseen Erottajaan. Asuinalueuonetta korosti aukion julkinen kaivo.¹³ Aukio tasoitettiin vuonna 1825, jälleerakentamiskomitean viimeisenä toimintavuonna. Tasoitustyön yhteydessä aukiolle ei tehty istutuksia.¹⁴ Aukion luonteen kannalta vuoden 1851 laajennussuunnitelma on käännekohta, silloin kolmikulma on ensimmäisen kerran piirretty istutusalueeksi.¹⁵ Vuoden 1876 asemakaavassa Kolmikulma hahmoteltiin osaksi Erottajalta kohti eteläisiä kaupunginosia kulkevaa leveää esplanadia. Itse puistikosta olisi jäänyt puistokadun sivuun pieni polkujen halkoma kolmio. Kaupunkisuunnittelun liberaalisoitumiskehityksen myötä esplanadi jäi kuitenkin toteutumatta. Ennen 1800-luvun loppua Kolmikulma muutettiin pieneksi vihreäksi kaupunkipuistikoksi.

1. Erottaja
2. Kolmikulma
3. Kolmen sepän aukio

Koordinaatistojen sauma asemakaavakartalla vuodelta 1820. Plan Charta öfver Helsingfors Stad År 1820. HKA.

Avoin, matalien rakennusten ympäröimä Erottajan aukio vuonna 1866. Valok. E. Hoffers. Mårtensson. Gunnar 1947: Historiallinen Helsinki, Helsinki.

Kolmikulma ja tulevan Koulupuistikon paikka osana esplanadisommitelmaa kaupungininsinööri Reuterin suunnitelmassa vuodelta 1873. "Projekt till esplanad emellan 3e och 5e stadsdelarna i Helsingfors". KMOA/HKA.

Kampin ruutuverkot

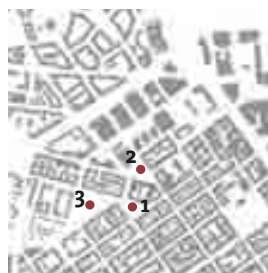
Kolmen sepän aukio

Ehrenströmin asemakaavan saumaan muodostui vielä kolmas aukio jälleenrakennuskomitean työn loppumisen jälkeen. Vuoden 1817 asemakaavaan kuuluneesta Kluuvinlahden länsirannan diagonaalikadusta ja puistosta päätettiin luopua vuonna 1829. Kaupungin laajenemisen esteenä olleen matalan lahden täyttäminen saatiin käyntiin 1830-luvun lopulla. Korttelirakenne ulotettiin Aleksanterinkadun ja Esplanadin suunnassa nykyiselle Mannerheimintielle asti. Tontteja jaettiin ilmaiseksi täyttämistöihin sitoutuville kaupunkilaisille. Nykyinen Mannerheimintie rakennettiin leveäksi puistokaduksi, Heikinesplanadiksi, vuonna 1844. Alun perin Aleksanterinkatu kohtasi Heikinesplanadin terävässä kulmassa, risteyksen eteläreunan kulmatontti oli varattu koululle. 1850- ja 60-lukujen vaihteessa kulmatontti jäi kartoilta pois ja katujen risteykseen muotoutui pieni kolmikulmainen aukio, jonka eteläreuna on Uudenmaan esikaupungin koordinaatiston suuntainen. Järjestely vahvistui vuoden 1876 asemakaavassa.¹⁶

Entinen Kluuvinlahti ja Kolmen sepän aukio G. A. Kajanuksen asemakaavassa vuonna 1860. Aminoff.

Lugnetin huvila-alueen mittauskartta v. 1861. Lapinlahden puistikon paikalla on kaivoaukio. Karta öfver Willan Lugnet invid Helsingfors Stad afmätt 1861. KMOA/HKA.

1. Lapinlahden puistikko
2. Kampintori
3. Lastenlehdon puisto

Lapinlahden puistikko

Kampissa 1800-luvun alun jälleenrakennuksen ajan asemakaavojen länsi- ja luoteisreunana oli ollut Eerikinkatu. Sen ulkopuolella Lapinlahdessa oli mielisairaala ja hautausmaat.¹⁷ 1850-luvun puolivälissä asemakaavoituksella haettiin ratkaisua alueen kasvupaineisiin. Vuoden 1851 asemakaavaehdotuksessa¹⁸ (ks. s. 25) Eerikinkadulta erkani 45 asteen kulmassa uusi katu, Lapinlahdenkatu, kohti hautausmaita. Katu kulki vanhan tien linjalla korkeimpien kalliokumpareiden välistä. Kadun varteen oli piirretty muutamia vuokratonteiksi jaettuja kortteleita. Vuonna 1857 perustettu yhtiö vuokrasi kadun varrelta alueen, johon se rakensi asuntoja köyhille.¹⁹ Uusi katu määritteli asemakaavakoordinaatiston suunnan molemmilla puolillaan. Koordinaatistojen liitoskohtaan jäi asemakaavaehdotuksessa vihreällä istutusalueeksi merkitty kolmioaukio. Vuodelta 1861 peräisin olevassa mittauskuvassa²⁰ on dokumentoitu myös tulevan puistikkokolmion alue. Lapinlahdenkadun pohjoisreunalla oli jo asutusta. Tasoitettujen katujen väliin jääneen vanhan maanpinnan poikki kulki pohjois-etelä-suuntainen epäsäännöllinen polkuverkko. Keskellä olevalla pienellä aukiolla oli yleinen kaivo. Kaivoaukio tasoitettiin ja rakennettiin Lapinlahden puistikoksi vuoden 1880 paikkeilla.

Kampintori

Kampin ja Uudenmaan esikaupungin asemakaavojen saumaan muodostui myös Kampintorin kolmion muotoinen kaupunkitila. Työväen asutuspulaa helpottamaan perustettu yhtiö rakensi vuosina 1875–1876 Fredrikinkadun loppuvaiheille asemakaavoitetun alueen reunaan työväenasunnoiksi Kampin villat, neljän puisen vuokra-asarmin muodostaman ryhmän.²¹ Vuoden 1876 asemakaavassa nykyisen Kampintorin paikalla oli pienempi, vielä epämääräinen kolmioaukio. Nykyisessä muodossaan avoimena kolmioaukiona tori esiintyy vuoden 1887 asemakaavassa, jossa sille on myös merkitty nimi ”Kamptorget”.

Lastenlehto

Kampin koordinaatistojen sauman ratkomista jatkettiin vielä 1970-luvulla, jolloin sinne syntyi kantakaupungin viimeisin nivelkappale, Lastenlehdon puisto. Sen synty on poikkeuksellinen ja tutkimuskohteiden joukossa myöhäinen. Korttelin rakentamattomalle kulmatontille tehtiin 1800-luvun lopussa tilapäinen leikkipaikka, joka sitten vakiintui Kampin epäviralliseksi puistoksi ja lopulta koko korttelin kattavaksi viheralueeksi. Lapinlahdenkadun varteen kaupungin reunalle rakennettiin lastenkoti vuonna 1867.²² Vuoden 1876 asemakaavassa²³ katujen varsille oli piirretty puurivit. Kortteli 166 muodostettiin seuraavassa, vuoden 1887 asemakaavassa. Tehty tonttijako pysyi 1970-luvulle asti, kunnes vuonna 1976 vahvistetussa asemakaavassa²⁴ korttelista tuli kokonaisuudessaan puistoa.²⁵ Kampin alueella oli varsin vähän viheralueita, ja asemakaavan muutoksella haluttiin synnyttää uutta puistopinta-alaa. Korttelin vanhat rakennukset purettiin 1970-luvun puolivälissä Kampin liikennejärjestelyjen yhteydessä. Ruoholahden suuntaan tehtiin uusi pääväylä ja Lapinrinteen kohdalle tunnelissa kulkeva joukkoliikennekatu, jota jatkettiin etelään läpi kortteli 166:n b-osan.²⁶

Yksityiskohta vuoden 1887 asemakaavaan perustuvasta, 1888 julkaistusta Helsingin kaupunkikartasta. Lapinlahden puistikon istutukset piirrettynä, Kampintori on muotoutunut ja Lastenlehdon puiston kortteli on asuinkortteli. Helsingfors stad och dess omgifningar. KMOA/HKA.

Rakennuskanta Kampissa vuonna 1878. Lapinlahden puistikon paikalla kaivoaukio, Kampintorin ympäristö vielä hahmottumaton. Detalj-Plan af Helsingfors Stad. HKM XIV:46.

Lastenlehdon korttelin kulma ja Lapinlahden puistikko puurivein merkittyinä vuonna 1875 tehdystä suunnitelmasta. Plan för reglering af odisponerade Stadsmarken å Kampmalmet och Lugnet i IV Stadsdelen af Helsingfors. Reuter. KMOA/HKA.

Helsingin asemakaavan laajennussuunnitelma vuodelta 1851.
Projekt till utwidgning af Helsingfors Stadsplan. KA.

Eteläisen Helsinginniemen ruutukaavojen nivelet

1800-luvun alun jälleenrakennuskauden asemakaavat päättyivät etelässä nykyisen Ratakadun paikalla olleen köydenpunontaradan tienoille. 1800-luvun puolivälissä Ehrenströmin ruutukaavarakennetta jatkettiin kohti etelää. Vuosisadan loppuun mennessä asemakaavoitettu ja rakennettu kaupunki ulottui Punanotkon laaksoon asti. Keskustan koordinaatistoa jatkettiin Kasarmikadun ja Korkeavuorenkadun varsilla Vuorimiehenkadun linjalle. Eteläosiin muodostui kolmas, niemen etelärannan suuntainen koordinaatisto.

Helsinginniemen eteläosia hahmoteltiin ensimmäisen kerran vuoden 1851 laajennussuunnitelmassa, jossa ruutukaava jatkui Kasarmikadun ja Korkeavuorenkadun linjalla etelään päin Punanotkon jyrkänteiden ja tulevan Tähtitorninmäen välistä nykyisen Vuorimiehenkadun tietämille. Kadun eteläpuolen kallioiset alueet oli jätetty koskemattomiksi ja Kaartin puutarhan alue (nyk. Tehtaanpuisto) puistoksi. Niemen etelärannalla oli muusta rakenteesta erillään kortteleita Kaivopuiston länsipuolista rantaviivaa seurailevassa ruutukaavakoordinaatistossa.

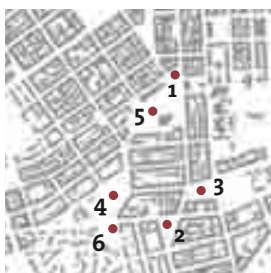
Ensimmäinen alueelle vahvistettu asemakaava oli kaupungininsinööri Conrad Reuterin vuoden 1876 kaava, jossa suunniteltiin bulevardiketjua Erottajalta Kolmikulman, Koulupuistikon, Punanotkon ja Tehtaanpuiston kautta rantaan. Vuorimiehenkadun linja oli kaavassa edelleen paikoillaan, mutta sen eteläpuolinen Neitsyt-polun ja Laivurinkadun välinen alue oli jätetty asemakaavan ulkopuolelle. Kaupungin nopean kasvun aikaan vuoden 1887 asemakaavassa ranta-alue varattiin neljäksi teollisuuskortteliksi. Kampin koordinaatistoa venytettiin vielä yhden korttelinmitan verran etelään nykyiselle Sepänkadulle ja Tehtaankatua jatkettiin itä-länsi -suun-

taiseksi pitkäksi akseliksi. Kaartin puutarhasta jäi jäljelle nykyinen Tehtaanpuiston alue. Suunnitellun teollisuusalueen maasto oli kuitenkin kallioista. Pian tajuttiin että vallitsevat tuulet olisivat tuoneet tehtaiden piippujen saastepilvet suoraan keskustaan, ja teollistumiskehitystä suunnattiinkin Kallioon ja Sörnäisiin. Eteläisen Helsingin asemakaavasta tehtiin 1800-luvun viimeisinä vuosina useita versioita. Vuonna 1900 hyväksytyssä asemakaavamuutoksessa Tehtaankadun viimeisetkin teollisuuskorttelit muutettiin suorakulmaisiksi Pietarinkadun suuntaisiksi asuinkortteleiksi. Kapteeninkadun ja Tehtaankadun kulmaan muodostettiin aukio.²⁷

Koulupuistikko

Koulutori (myöhemmin Koulupuistikko) sijoittuu samaan Ehrenströmin asemakaavakoordinaatistojen saumaan kuin Kolmikulma, joskin se on syntynyt paljon myöhemmin. Paikkaa yritettiin ratkaista 1800-luvun aikana useaan otteeseen.²⁸ Vielä 1870-luvulla paikka oli kaupunkirakenteen sisään jäänyttä väljää rakentamattomaa aluetta.²⁹ Ensimmäisen kerran Koulutori esiintyi vuoden 1876 asemakaavassa, jossa se oli puistoaukio, jolla oli tärkeä merkitys Erottajalta etelään lähtevän ja Punanotkon laaksoon kääntyvän puistokatuketjun osana.³⁰ Vuoden 1887 asemakaavassa puistokatuakselista oli luovuttu ja Koulutorin kaupunkitila oli jo jokseenkin nykyisessä muodossaan.³¹ Asemakaavaan kuului Annankadun linjaaminen suoraan Punanotkon rinteiden

Erottajan, Kolmikulman ja Koulupuistikon seutu kaupunkikartalla vuonna 1872. Plan öfver Helsingfors. C. Reuter. XIV: 41.

1. Koulupuistikko
2. Kapteenipuistikko
3. Vuorimiehenpuistikko
4. Tehtaanpuisto
5. Johanneksen puisto
6. Eiranpuisto

yli, mikä todettiin 1900-luvun alussa mahdottomaksi. Kaupunginvaltuustossa keskusteltiin vuonna 1901 vilkkaasti alueen järjestelyistä ja asemakaavamuutoksesta. Rahatoimikamari ehdotti Merimiehenkadun pois jättämisestä ja korvaamista yhtenäisellä puisto- ja leikkikenttäalueella. Koulutorin alue olisi voitu myydä pieneksi asuinrakennustontiksi. Kaupunginpuutarhuri Svante Olsson oli kiinteästi mukana alueen suunnittelussa ja esitti asemakaavasta oman versionsa, jossa Punanotkoon oli järjestetty puisto ja urheilukenttiä. Koulutori oli Olssonin ehdotuksessa koristeellinen istutusaukio. Lopulta valtuustolle esiteltiin neljä ehdotusta: Olssonin, kaksi rakennuskonttorin ja yksi puutarhalautakunnan arkkitehtijäsenten Lars Sonckin ja Harald Neoviuksen.³² Valtuusto päätyi hyväksymään Olssonin rahatoimikamarin ehdotuksesta muokkaaman version ja Koulutori jäi asemakaavassa istutusalueeksi.³³ Kaavamuutos vahvistettiin senaatissa vuonna 1902.³⁴ Vuonna 1907 vahvistuneessa asemakaavamuutoksessa Merimiehenkatua kuitenkin jatkettiin Korkeavuorenkadulle ja Laivurinkatua Ratakadulle.³⁵ Lopullisessa asemakaavassa puistikko on hahmoteltu istutuksineen koristeaukioksi Olssonin suunnitelmien mukaan.

Teollisuuskortteli 180
Helsingin asemakaavassa
vuonna 1895. KA.

Korttelin kulma on muutettu aukioksi. Asemakaava 7. kaupunginosan kortteleille 180-182, 183 ja 185. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 43.

Punanotkon järjestelyehdotuksia vuodelta 1901. Vasemmalta Olsson; Sonck ja Neovius; kaksi oikeanpuoleista rakennuskonttorin ehdotukset, tekijät W. O. Lille ja G. Idström. KVPA 1901 15 s. 1-10.

Yksityiskohta Koulupuistikon kohdalta asemakaavan pohjaksi tulleesta Olssonin ehdotuksesta. KVPA 1901 15 s. 1-10.

Kapteeninpuistikko

Kapteeninkadun ja Tehtaankadun kulmaan syntyi aukio, kun vuoden 1899 asemakaavamuutoksessa³⁶ luovuttiin viimeisistäkin Tehtaankadun varren teollisuuskortteleista ja niiden tilalle muodostettiin neljä asuinkorttelia. Asuinkortteleille saatiin suorakulmainen muoto jättämällä Tehtaankadun kulmaan kolmion muotoinen avoin aukio, josta tuli myöhemmin Kapteeninpuistikko. Samalla Kapteeninkadusta tuli kaksihaarainen: toinen haara yhdistää rannan ja Korkeavuorenkadun päätteen, toinen seuraa eteläosan koordinaatistoa asuinkorttelien edessä. Helsingin eteläosiin 1890-luvulla kaavailtu yhtenäinen huvilakaupunkivyöhyke jäi toteutumatta, mutta kaikuna näistä suunnitelmista Kapteeninkadun aukion länsipuolen rakennukset ovat matalia ja julkisivurivi yhtenäinen.³⁷ Vuonna 1902 vahvistetussa asemakaavan muutoksessa Kapteeninkadun aukio oli avoin, rakennusten edessä oli jalkakäytävät.³⁸ Syntynyt kolmion muotoinen aukiotila muokattiin puistikoksi heti 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa.

Muita etelä-Helsingin saumapuistoja

Kapteenipuistikon ja Koulupuistikon lisäksi etelän koordinaatistosaumaan muodostui myös muita viheralueita. Vuorimiehenkadun varteen tuli vuoden 1887 asemakaavassa kortteli, jonka epätasainen pohjoispuoli merkittiin istutettavaksi tai julkisen rakennuksen tontiksi. Alueesta rakennettiin väliaikainen leikkikenttä vuonna 1906 ja vuosina 1910–1913 Svante Olssonin suunnitelmien mukaan Vuorimiehenpuistikko.³⁹ Tehtaanpuisto ja Johanneksen eli Punanotkon puisto olivat ympäröivän kaupunkirakenteen muodostumista ohjanneita paikkoja, joihin molempiin sijoitettiin julkinen rakennus, Punanotkoon Johanneksen kirkko ennen puiston perustamista ja Tehtaanpuistoon Agricolan kirkko 1930-luvulla. Tehtaanpuiston entinen puutarha-alue olisi vuoden 1876 asemakaavassa tullut kaupunginosan puistoksi ja esplanadiketjun päätteeksi. Laakso oli pitkään takapihamaista varastovyöhykettä, mutta sitä alettiin muuttaa julkiseksi puistoksi 1890-luvulla.⁴⁰ Kirkon rakentamisen yhteydessä puisto kunnostettiin ja puiston länsipäähän jäi hieman kolmiopuistikoita muistuttava alue.⁴¹ Punanotkon puisto syntyi paikkaan, jossa jyrkän ja kallioisen maaston rakentaminen olisi ollut kohtuuttoman kallista. Punanotkosta rakennettiin puisto vuosien 1908–09 ja 1913–1914 aikana.⁴² Olssonin suunnitelmat Punanotkoon muistuttavat esitystapaansa myöten Tukholman niin sanottuja mäkipuistoja.⁴³ Eiraan suunniteltiin 1900-luvun alussa huvilakaupunginosaa, jonka laatimisessa puutarhalautakunnalla oli tärkeä osa. Arkkitehdit Lars Sonck, Bertel Jung ja Armas Lindgren tekivät rakennuskonttorin asemakaavaehdotukselle vaihtoehdoisen suunnitelman. Puutarhalautakunta teetti oman ehdotuksen, joka hyväksyttiin asemakaavan pohjaksi vuonna 1907. Vaikka huvilakaupunginosan lopputulokseen oltiin arkkitehtipiireissä pettyneitä, tuli siitä kaupunkikuvallisesti yhtenäinen, pienimittakaavainen alue, jonka viheralueet ovat kyllä pieniä, mutta eivät ylijäämäalueita. Maunu Häyrynen on pitänyt huvilakaupunginosan ja ruutukaavaverkon nivelkohtaan vuonna 1915 toteutunutta, hiljattain restauroitua Eiran puistikkoa Helsingin ensimmäisenä arkkitehtonista tyyliä edustaneena puistona.⁴⁴

Vuorimiehenpuistikko, Svante Olssonin suunnitelma. HKR/KPOA.

Eiranpuisto, Svante Olssonin suunnitelma. HKR/KPOA.

Katajanokan puisto

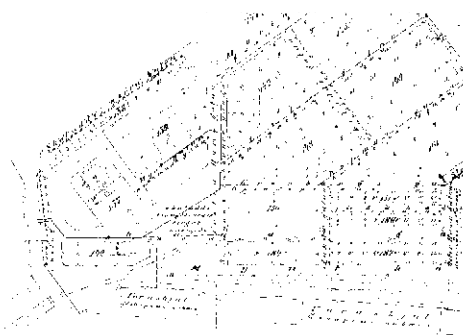
Kallioinen, kaupungin laidalla sijainnut ja asemansa takia eristynyt Katajanokka oli pitkään Helsingin kasvualueen ulkopuolella. Epäsäännöllinen työläisäsatusta peitti niemen. Alue tarjosi teollistuvalla ja kasvavalla kaupungille ainoan laajentumisalueen idän suunnalla. Sinne laadittiin lukuisia suunnitelmia 1800-luvun jälkipuoliskolla.⁴⁵ Useimpien ehdotusten koordinaatiston perustaksi tuli niemen etelärannan luode-kaakko-linja. Niemellä sijainnut korkea kallio vaikeutti ruutukaavojen suunnittelua. Vuosien 1862–68 aikana paikalle rakennettiin Uspenskin katedraali.⁴⁶ Vuonna 1864 tehdyssä kaavaehdotuksessa⁴⁷ Katajanokan perussuunnat olivat ensimmäisen kerran nykyisen kaltaiset: ruutukaava seurasi rannan suuntaa, mutta pohjoisessa kirkon tuntumassa oli itä-länsisuuntainen katu (tuleva Rahapajankatu). Kadun varrella oli korttelirivi, johon kirkko liittyi suoraan. Koordinaatistojen nivelkohtaan oli hahmoteltu kaksi istutusaluetta ja kanavalta tulevan kadun päätteeksi julkinen rakennus. Kaupungininsinööri Reuterin

Katajanokan asemakaavaehdotus vuodelta 1864. Förslag till Plan för Reglering af Skatudden i Helsingfors. Stenius.

vuonna 1873 tekemässä ehdotuksessa⁴⁸ ja vuoden 1876 asemakaavassa kadut ja korttelit oli järjestelty uudelleen, mutta nivelkohdan muodot olivat jokseenkin ennallaan. Tulevan puiston osa-alueista pohjoisella oli rakennusala ja pieni puistikko. Eteläisempi oli kokonaan tonttialuetta. Kirkon penkereen eteläpuolelle piirretty pieni istutusalue toteutettiin pian.⁴⁹

1870-luvulla Katajanokan kaavoitukseen tuli mukaan satama ja pakkahuone. Theodor Tallqvistin vuodelta 1882 olevasta asemakaavaehdotuksessa koordinaattisten nivelkohdan puistikot oli korvattu pakkahuoneella ja varastotontilla. Vuonna 1894 Herman Normén piirsi Katajanokan asemakaavan⁵⁰ kutakuinkin lopulliseen muotoonsa. Pakkahuone sai lopulliseksi muodostuneen paikkansa ja Kanava- ja Satamakadun kolmio vapautui puistiksi. Sen rakennustyöt alkoivat jo seuraavana vuonna. Luotsikadun eteläpuolella oleva pieni kolmiomainen alue oli kaavassa piirretty toriksi ("Skatudds Torget"). Asemakaavaan tehtiin useita osittaisia muutoksia vuosien 1896 ja 1911 välillä. Eräässä niistä myös eteläiseen Kanavakadun kolmion osaan perustettiin puisto.⁵¹ Puisto sai nykyisen yhtenäisen kolmion muotonsa vasta 1980-luvun alussa, kun alueen lävistänyt Luotsikadun osuus poistui.⁵²

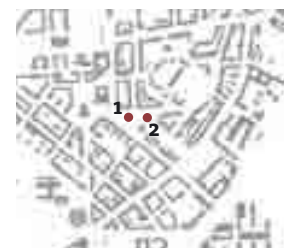

Yksityiskohta Katajanokan asemakaavasta 1894. KMOA/Asemakaavahakemisto.

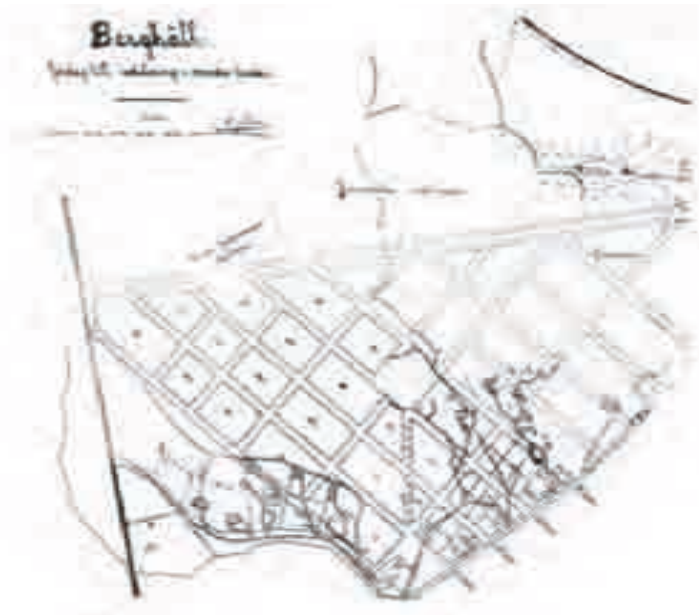
Puistikot Kallion asemakaavojen liitoskohdassa

Kallion kaupunginosan rakentumiseen kuului Liliuksen termein *skemaattisen* kaavoituksen ääritapaus (Linjat) ja kaupunkikuvallisesti monimuotoisempi sommitelma. 1840-luvulla vielä lähes täysin rakentamaton Pitkän sillan pohjoispuoli jaettiin vuokrattaviksi maanviljelys-palstoiksi. Sörnäisiin nouseva teollisuus- ja satama-alue toi alueelle runsaasti työväkeä, jolle piti rakentaa asuntoja.⁵³ Kallion vuokra-aika päättyi vuonna 1887 ja kaupungininsinööri Otto Ehrström laati alueelle tonttija-kokaavan. Se oli maastoon sovitamaton ruudutus suorakaiteen muotoisine tontteineen. Katuverkko perustui yhdeksään viivasuoraan "linjaan".⁵⁴ Ehdotus hyväksyttiin, mutta kaupunginosaa ei kustannussyistä liitetty asemakaava-alueeseen.⁵⁵ Ensimmäiset viisi Linjaa rakennettiin nopeasti tiiviiksi puiseksi umpikorttelialueeksi. Pohjoiset alueet oli kuitenkin vuokrattu niin pitkällä vuokrasopimuksilla, että loput Linjat jäivät vuosisadan loppuun mennessä toteuttamatta.⁵⁶ 1800-luvun viimeisinä vuosina laaditussa asemakaavaehdotuksessa kadut sovitettiin maastoon. Ehdotus herätti kuitenkin kritiikkiä muun muassa leikkipaikkojen ja viheralueiden vähyyden vuoksi. Terveystieteiden lautakunta vaati asemakaavan laatimisen aikaan kaupunginvaltuustolta Kallion uuteen kaupunginosaan ainakin yhtä, mielellään useampia leikkipaikkoja. Samaa toivoivat kaupunginvaltuustossa käytyyn leikkikenttäaloitekeskusteluun liittyen niin kaupunginpuutarhuri Olsson kuin puutarhalautakuntakin⁵⁷ Uuden virkamiestyönä tehdyn kaavan tekemiseen otettiin asiantuntija-avuksi arkkitehti Gustaf Nyström.⁵⁸ Asemakaava vahvistui vuonna 1901.

Töölön asemakaavakilpailu oli käynnissä Kallion asemakaavan laatimisen aikaan. Kilpailun lopputuloksen seurauksena Nyström joutui kehittämään asemakaavaa kompromissiehdotuksena yhdessä Lars Sonckin kanssa.⁵⁹ Selvää sitteläistä vaikutusta ei kuitenkaan näytä päätyneen Kallion asemakaavaan Sonckin välityksellä. Kaava edustaa ennemminkin klassistisia piirteitä säteit-

1. Karhupuisto
2. Matti Heleniuksen puisto

Vuodelta 1887 peräisin oleva Kallion tonttijakokartta, jossa alue jaettiin viivasuoriin linjoihin. Vilja 2007.

täiskatuineen ja monumentaalisine akseleineen. Asemakaavan laatimisen aikaan myös poliittisessa ilmapiirissä puhalsivat uudet tuulet. Työväenkysymys alkoi vaikuttaa yhdyskuntarakenteen suunnitteluun filantrooppisin, hygieenisin ja poliittisin perustein.⁶⁰ Kallion asemakaavassa uuden alueen ja vanhan Linjojen vyöhykkeen reunaan, eri aikojen kaavakoordinaatistojen ja suunniteluideologioiden nivelkohtaan, sijoitettiin kolmiomainen puistikko, Karhupuiston ensimmäinen ilmentymä. Puistikon paikalle oli monia syitä; korttelin kolmiomuoto, sijainti koordinaatistosaumassa ja pieni koko eivät yksin selitä ratkaisua.⁶¹ Paikka oli vaikeasti rakennettavaa kalliomaastoa ja tiiviiseen kaupunginosaan piti varata paikka edes pienelle viheralueelle. Karhupuiston viereinen Matti Heleniuksen puisto on kaavoituksellisesti myöhempää perua. Ensimmäisissä asemakaavoissa se on asuinkortteli.

Kadonnut kolmiopuisto - Arkadian puisto

Espoon tulliintien, keskustan ruutukaavan reunan ja uusiin sitteläisiin ajatuksiin perustuvan Töölön asemakaava-alueen nivelkohtaan muodostettiin vuoden 1906 asemakaavassa kolmion muotoinen tontti. Sitä rajasivat Turuntie (nyk. Mannerheimintie), Satamarata ja Arkadiankatu. Tontti jäi rakentamattomaksi, vaikka sinne suunniteltiin niin konserttitaloa,⁶² Svenska Gårdenin rakennusta kuin uutta postitaloa.⁶³ Eduskuntatalo valmistui vuonna 1931 ja naapuritontin joutomaalle piti tehdä jotain. Jo seuraavana vuonna kaupunginhallitus päätti alueen kunnostamisesta. Laman aikaan oli käytössä kunnallisen ruoanjakelun vastiketyövoimaa. Arkadianpuistikon⁶⁴ rakennus- ja istutustyöt tehtiin vuosina 1933-35 asemakaavaosastolla tehdyn puistosuunnitelman mukaan⁶⁵ Puiston reunoilla Arkadiankadun ja Turuntien varressa oli puurivit. Puistikon sisäpuoli oli jaettu kahteen leikkikenttään, joiden ympärillä oli nurmija pensaskaistat. 1970-luvun alussa puistoon rakennettiin ravintola,⁶⁶ ja samassa yhteydessä jäljelle jäänyt puisto kunnostettiin⁶⁷ maisema-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröjeirin laatiman suunnitelman pohjalta.⁶⁸ Arkadian kolmio oli asemakaavassa tonttialuetta aina vuoteen 2000 asti, jolloin eduskunnan lisärakennuksen asemakaava hyväksyttiin. Lisärakennus muutti puiston luonteen julkisen rakennuksen etupihaksi. Vuonna 2006 valmistui jäljelle jääneen puiston täydellinen uudistus, jonka on suunnitellut Ramboll Finland Oy.

Asemakaavaosastolla tehty Arkadian puiston suunnitelma. HKR/KPOA 59.

Tuleva Karhupuisto ja sen viereinen asuinkortteli 333, tuleva Matti Heleniuksen puisto Kallion alueelle vuonna 1901 vahvistetussa asemakaavassa. Stadsplan för tionde, elfte och tolfte stadsdelarna i Helsingfors. HKA.

Kaisaniemen kolmio

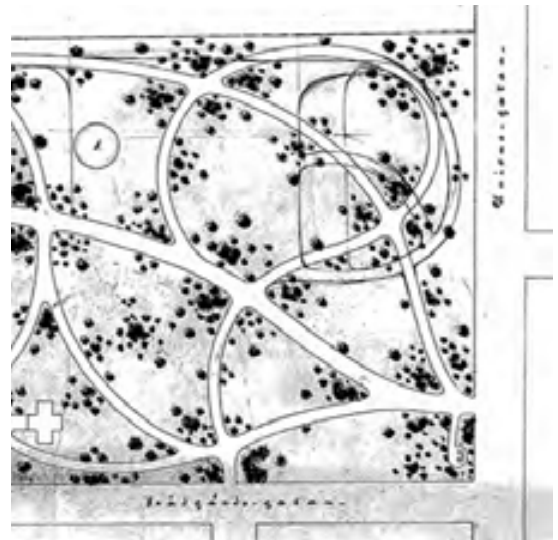

Varsapuistikon synty tapa poikkeaa muista Helsingin jäännös- tai nivelpuistikoista. Se on liikennejärjestelyjen Kaisaniemen puistosta irti leikkaama osa, tosin nykyinen Kaisaniemenkatu on niin leveä, ettei yhteys emäpuistoon enää hahmotu.

Kaisaniemi oli Helsingin ensimmäinen asemakaavoitettu julkinen puisto jo Ehrenströmin asemakaavoissa. Niiden muotopuutarha muuttui Engelin käsissä ja toteutuksessa yksinkertaisemmaksi maisemapuutarhaksi. Yliopiston Helsinkiin muuttamisen myötä alueelle perustettiin myös kasvitieteellinen puutarha. Puisto valmistui 1830-luvulla.⁶⁹ Puutarhakadun ja Unioninkadun kulma oli Kaisaniemen puiston sisääntuloaluetta, josta lähti ja haarautui tärkeä itä-länsi-suuntainen puistokäytävä. Puutarhakadun ja Unioninkadun kulmassa oli pisoaari.

1900-luvun alussa yhteydet keskustasta itään alkoivat kaupungin ja liikenteen kasvun myötä muodostua hankaliksi. Uuden rautatieaseman rakentamisen aikaan päätettiin rakentaa myös oikoyhteys Mikonkadulta Vuorimiehenkadulle Kamelin korttelin läpi. Puutarhalautakunta vastusti suunnitelmia Kaisaniemenkadusta ja puiston leikkelemisestä kiivaasti.⁷⁰ Murtokatu⁷¹ kuitenkin rakennettiin ja se valmistui vuonna 1913. Vuonna 1912 kaupunginvaltuusto päätti esitetyistä vaihtoehdoista, että kadun irrottamasta ylijäämäkappaleesta tulee puiston sijaan julkisen rakennuksen tontti. Kaupunginvaltuusto totesi, että paikka tuli kunnostaa ”välttävästi ja mahdoll-

lisimman vähillä kustannuksilla”.⁷² 1920-luvun alussa ”Kaisaniemenkadun valmistuttua kaiken merkityksensä kadottanutta” kolmiotonttia ehdotettiin paikaksi uudelle suomenkieliselle kansakoululle. Kaupunginaseமாகাাavaarkkitehti Brunilan ja yleisten töiden hallituksen vastustuksen takia koulu päätettiin sijoittaa Kaisaniemenkadun toiselle puolelle.⁷³ Kansakoululle vuonna 1923 vahvistetussa asemakaavassa kolmio merkittiin pieneksi puistikoksi.

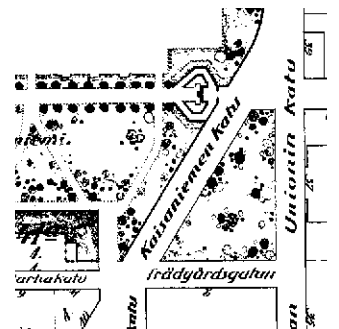
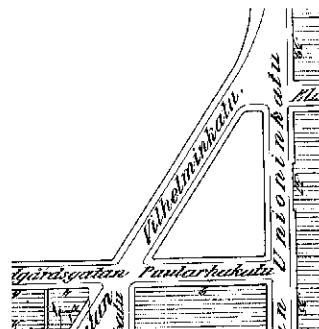
Tulevan Varsapuistikon alue osana Kaisaniemen puistoa. Yksityiskohta kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin ensimmäisestä Kaisaniemen uudistussuunnitelmasta vuodelta 1909. HKR/KPOA 180.

Vilhonkadun muutosehdotus vuonna 1909. Yksityiskohta. KSV/Askoa 26/2.

”Vilhon ja Unionin kadun välistä uutta liikenneväylyä koskeva Helsingin kaupungin asemakaavan muutos”. 1910. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 212.

Hyväksytyt ehdotus Unioninkadun ja Puutarhakadun kulman tontin muuttamiseksi rakennuskortteliksi vuodelta 1912. Yksityiskohta. KSV/Askoa 25a/2.

Asemakaavan muutospiirustus Kansakoulun sijoittamiseksi Kaisaniemen puistoon. Yksityiskohta. KMOA/Asemakaavahakemisto 211b.

Vuoden 1910 paikkeilla otettu valokuva Kolmikulmasta. Aikaisemmin pensas- ja puuaitojen ympäröimä puistikko on avautunut katutilaan: aidat on poistettu. MVA.

Helsinki. Erottaja.
Helsingfors. Skillnaden.

Kolmiopuistot ja -puistikot

Suurin osa edellä käsitellyistä asemakaavojen nivelpaikoista suunniteltiin ja rakennettiin puistoiksi lyhyen ajan kuluessa 1800-luvun lopun ja kansalaissodan välisenä aikana. Tässä kappaleessa seurataan näiden kohteiden suunnitelmahistoriaa ja muutoksia perustamisesta nykyaikaan asti. Tarkastelu on jaettu neljään pääjaksoon. Ensimmäinen on kaupunkipuistojen perustamisvaihe 1880-luvulta 1930-luvun loppuun. Valtaosan ajanjaksosta kattaa Svante Olssonin kaupunginpuutarhuriaika vuosisadan vaihteen molemmin

puolin. Toinen vaihe on toisen maailmansodan jälkeinen aika 1940-, 50- ja 60-luvuilla. Kolmantena käsitellään 1970- ja 80-lukujen muutoksia. Neljännessä vaiheessa tarkastellaan viimeisintä, nyt käynnissä olevaa kunnostuskierrosta, joka alkaa 90-luvun laman jälkeisistä ajoista. Ajanjaksoihin viitataan puistokohteiden historiatekstissä pienillä numerosymboleilla. **1**

Aukioiksi rakennettujen kohteiden vaiheita tarkastellaan seuraavassa luvussa.

Kolmiopuistikoiden toteutettuja vaiheita. 1:3300

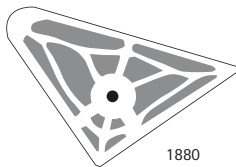
1 1890-1939

2 1945-1965

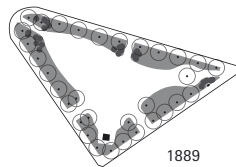
3 1965-1985

4 1990-2008

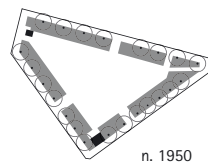
Lapinlahden puistikko

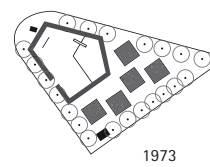
1880

1889

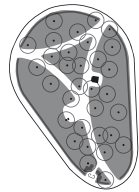

n. 1950

1973

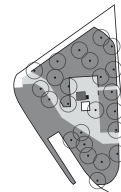
Kolmikulma

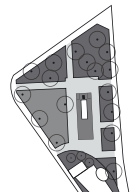
1890

1946

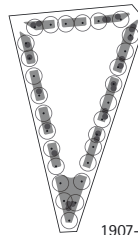

1972

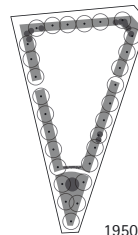

2007

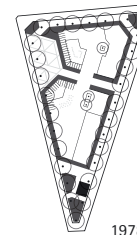
Kapteenipuistikko

1907-1910

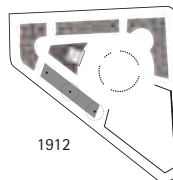

1950-luvun alku

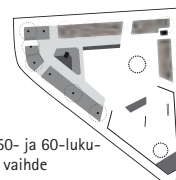

1978

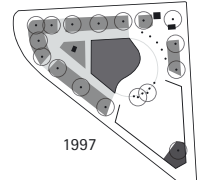
Karhupuisto

1912

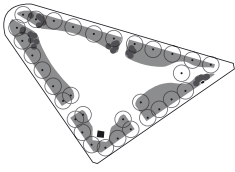

1950- ja 60-lukujen vaihde

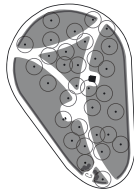

1997

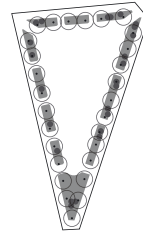
1 Perustamisvaihe 1890-1939

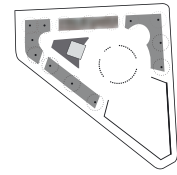
1889
Lapinlahden puistikko

1890
Kolmikulma

1907-1910
Kapteenipuistikko

1912
Karhupuisto

1800-luvun lopun nopean teollistumisen ja kaupungistumisen aiheuttamia ongelmia ratkottiin perustamalla puistoja, jotka koettiin terveyttä edistäviksi. Samalla vanhoja ylijäämäaukioita muutettiin puistikoiksi. Jo 1880-luvulla oli valitettu puistojen vähyyttä, erityisesti uusissa tiheästi rakennetuissa työläiskaupunginosissa. Kaivopuisto ja Kaisaniemi eivät enää riittäneet kaupungin keuhkoiksi. Vuonna 1890 Nya Pressen -lehden kirjoittaja korosti, että tiiviisti rakennetulla läntisellä Helsingin niemellä tarvittiin ”raikasta ilmaa” tautiepidemioiden ehkäisemiseksi ja lasten iloksi. Lounais-Helsingissä ei ollut muita avoimia alueita kuin Kolmikulma ja ”merkityksetön” Lapinlahden puistikko.³

Vuonna 1878 perustettiin rakennuskonttori, johon kuului aluksi väliaikainen kaupunginpuutarhurin virka. Ensimmäiseksi vakituiseksi kaupunginpuutarhuriksi valittiin Svante Olsson (1856–1941), joka toimi virassaan vuosina 1889–1924. Skoonelaissyntyinen Olsson oli ennen Helsinkiin tuloaan Tukholman kaupunginpuutarhuri Medinin alainen. Olsson sai käsiinsä valmiita viheralueita, jotka kunnostettiin, mutta hän suunnitteli myös koko joukon uusia. Puistot olivat Helsingissä vielä uutta, joten kokenut kaupunginpuutarhuri sai aluksi melko vapaat kädet.⁴

Olssonin alkuvuosina kaupungin hoidossa oli Esplanadi, Kaisaniemi, Kaivopuisto ja Eläintarhan puisto. Näitä – Esplanadia lukuun ottamatta – kaupungin reunoilla sijainneita puistoja täydensivät kaupunkirakenteen sisällä pienet puistikot: Liisanpuistikko, Suomen pankin istutukset, Kolmikulma, Vanhan kirkon puisto, Kaivoaukio (Lapinlahden puistikko), Ritarihuone ja Kirkkotori. Niiden lisäksi hoidettiin Tähtitorninvuorta.⁵ Vuonna 1927, Olssonin kauden päätyttyä, tehtiin luet-

Kaupunkipuistojen alku Helsingissä

Helsingin ensimmäinen julkinen kävelypuisto oli Kaisaniemen puutarha, jolle esitettiin suunnitelmia niin 1700-luvun kuin 1800-luvun alunkin asemakaavoissa. Ehrenströmin suunnitelmiin kuuluneesta puistokatu Esplanadista muotoutui myös yleinen puisto. 1800-luvun alkupuolen puistot olivat useimmiten kaupallisia tai filantrooppisia pyrkimyksiä toteuttavia yksityisiä hankkeita, kuten kylpyläyhtiönä aloitettu Kaivopuisto ja 1800-luvun puolivälissä perustettu Töölön puistoyhtiö. Kaupunkipuistojärjestelmän muotoutuessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Helsingin keskustapuistot elivät kukoistuskauttaan. Lähes kaikki keskustan nykyiset puistot rakennettiin tai uudistettiin, myös valtaosa tämän tutkimuksen puistokohteista sai hahmonsaa.¹

Maunu Häyrynen (1994) on jakanut Helsingin kaupunkipuistoinstituution kehityksen kansainvälisten esikuvien mukaan maisema- ja reformipuistovaiheisiin. Paternalisoivaa ja esteettispainotteista, 1880-luvulta alkanutta puiston omaksumisvaihetta kutsutaan maisemapuistokaudeksi. Kaudella oli tavoitteena luoda kaupunkirakenteen sisään tervehdyttäviä avoimia tiloja, vihreitä keitaita, joissa suoritettiin porvarillisten käyttäytymiskoodien määrittämää promenadia. Vuosisadan vaihteen jälkeen käynnistyi reformivaihe, jota leimasi leikin ja urheilun korostaminen. Vapaa-ajanvieton kontrolloiminen oli keino nuorison ja työväestön sosiaalistamiseksi. Kaupunkipuisto vakiintui, sai esteettisten perustelujen sijasta uusia rationaalisia perusteluja ja samalla arkipäiväisty.²

Leikkiviä lapsia Karhupuistossa 1930-luvulla. Valok. Gustaf Welin. MVA.

telointi, jonka mukaan hoidossa jo oli kaikkiaan 77 eri aluetta.⁶

Hygieenisten, filantrooppisten ja poliittisten pyrkimysten lisäksi kaupunkipuistoilla oli tärkeä edustus- ja imagoitehtävä. Olsson nosti hiljalleen Helsingin istutuksia eurooppalaiselle tasolle. Kausi olikin Helsingin puistojen kulta-aikaa. Vuonna 1910 Ossian Lundén saattoi todeta lehtiartikkelissaan, että Helsingin kaupungin istutukset olivat nousseet Euroopan metropolien monipuolisimpien ja parhaiten hoidettujen joukkoon.

Muukalainen, joka kesä-aikaan osuu Suomen pääkaupunkiin, on hämmästyynyt katsellessaan noita hauskvoja, siimekkäitä istutuksia, jotka vihannuudellaan ja kukkeuskomeudellaan tuottavat vaihtelevaisuutta jäykkien ja oikosien talorivien joukkoon...⁷

Olsson kuitenkin valitti hoito- ja istutusmäärärahojen riittämättömyyttä. Istutusten määrän kasvu aiheutti toistuvia määrärahojen ylityksiä ja kahnausta Olssonin ja kaupungin hallinnon välille 1900-luvun alussa.⁸

Vapaa-ajan vietto ja sen myötä ulkoravintolat, virvoitusjuomakioskit ja mainosrakennelmat yleistyivät 1880-luvulla.⁹ Leikkikenttien tarpeeseen herättiin pikku hiljaa; pikkukaupungissa leikille oli ollut kylliksi tilaa ilman erillisiä paikkojakin.¹⁰ Vuonna 1898 kaupunginvaltuustossa tehtiin kaksi aloitetta leikkipaikkojen lisäämiseksi. Toisessa oli lueteltu joukko keskustan puistikoita, joihin olisi voitu perustaa leikkipaikkoja. Svante Olsson korosti avointen puistikoiden monikäyttöisyyttä, niillä ”promeneeraava yleisö” saattoi kokoontua ja virkistäytyä ja pienet lapset leikkiä. Liisanpuistikossa ja Lapinlahden puistikossa oli jo niin suuret hiekkakentät kuin viihtyvyys ja ulkonäkö sallivat ja Kolmikulmassakin hiekkakasa.

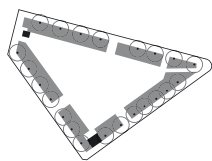
Lapinlahden puistikon kioskin suunnitelma. HKA/Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset.

Kaupunginvaltuusto päätti, että kaupungin olemassa olevia puistoja ja aukioita ei ”tuhlata” muuttamalla niitä leikkipaikoiksi. Aluksi päätettiin toteuttaa leikkikentät tulevaan Lastenlehtoon ja Tehtaanpuistoon.¹¹

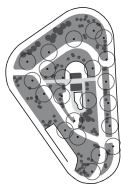
Svante Olsson oli pragmaattinen ja joustava suunnittelija, joka käytti tilanteesta riippuen maisematyyliä tai luonnontyyliä, ja siirtyi sujuvasti arkkitehtonisen tyylin käyttöön 1910-luvulla.¹² Suunnittelutehtävinä pienet katujen ympäröimät aukiot olivat haastavia. Osa Olssonin tehokkaista suunnitelmista on ollut tarpeeksi vahvoja säilymään meidän aikoihimme asti. Kolmikulma ja Koulupuistikko muotoutuivat käyskentelypaikoiksi ja edustusaukioiksi, Katajanokalle tuli laajahko puisto. Avoimia, puiden ympäröimiä kenttiä Olsson suunnitteli Lapinlahden puistikoon ja Kallion viidennen linjan puistikoon, nykyiseen Karhupuistoon, myös Kapteenipuistikosta tuli sellainen. Lastenlehdon kulmapuistikoon rakennettiin leikkipaikka, samoin Katajanokalle.

Reformipuistokauden alkaessa vuosisadan vaihteessa painopiste siirtyi uusille alueille. Puistojärjestelmät alkoivat tulla myös asemakaavoituksen agendalle ja pienet *postimerkkipuistikot* alkoivat olla vanhanaikaisia.¹³ Suunnittelijaprofessioiden välillä oli koko 1900-luvun alun ajan taistelu puistosuunnittelun herruudesta. 1930-luvun alussa kiinteistötoimiston asemakaavaosasto sai selkävoiton puistotoimesta. Asemakaavoittajat saivat suunniteltavakseen merkittävät puistokohteet. Puistotoimi jäi marginaaliin, suunnittelemaan pieniä kohteita ja vastaamaan kunnossapidosta.¹⁴ Varsapuistikon ja Matti Heleniuksen puiston väliaikaisen oloiset suunnitelmat tehtiin asemakaavaosastolla.

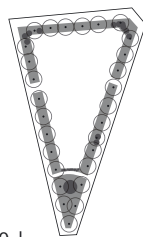
2 Toisen maailmansodan jälkeiset kunnostukset 1945-1965

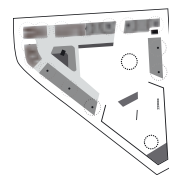
n. 1950
Lapinlahden puistikko

1946
Kolmikulma

1950-l
alku
Kapteenipuistikko

1950- ja 60-l
vaihte
Karhupuisto

Toisen maailmansodan jälkeen yhteiskunnassa ja kaupungissa tapahtui nopeita muutoksia. Suomen suurimmat ikäluokat syntyivät. Helsingissä alle 15-vuotiaiden osuus kiipesi yli neljänneksen sodanjälkeisten 10 vuoden aikana.²⁰ Korkea syntyvyys ja muuttoliike aiheutti kovan asuntopulan. Tilanteeseen toi helpotusta vuoden 1946 suuri alueliitos, joka kasvatti kaupungin pinta-alaa tuntuvasti. Asuntorakentamisen painopiste siirtyi liitosalueiden uusiin lähiöihin. Keskustasta sen sijaan purettiin 1950- ja 60-luvuilla vanhaa asuinrakennuskantaa ja korvattiin sitä toimistorakentamisella.²¹

Sotien ajaksi laantunut liikenteen ja automäärän kasvu jatkui. Pysäköintipaikkoja tarvittiin lisää.²² Autot paitsi aiheuttivat elämänsä aloitteleville suurille ikäluokille suoranaista vaaraa, myös söivät lasten tilan korttelien sisäpihoilta. Naisten työssäkäynnin yleistyminen aiheutti tarvetta lasten päivähoidolle. Kaupunkiin kaivattiin valvottuja ja turvallisia leikkipaikkoja. 1950-luvulla perustettiin useita puistotätien ohjaamia paikkoja.²³ Leikkipaikkoja kehitettiin komiteatyönä. Vuosisadan alkupuolen avoimet hiekkakentät herättivät kritiikkiä. Aikuisille ja eri ikäisille lapsille alettiin erotella selvästi omia alueita. Leikkivälinevalikoima monipuolistui; aikaisemmin puistoissa oli vain keinoja ja hiekkalaatikoita. Leikkipaikkojen aitaamista pidettiin tärkeänä. Sillä saatiin toisaalta pidettyä ei-toivotut käyttäjät – humalaiset ja koirat – loitolla ja toisaalta lapset pois autojen alta.²⁴

Vuonna 1946 jatkosodan ajan avoinna ollut kaupunginpuutarhurin virkaa alkoi hoitaa puutarhaarkkitehti Bengt M. Schalin.²⁵ Alan kärkinimiin Suomessa kuulunut Schalin (1889–1982) oli Svante Olssonin tapaan Helsingin puistoihin voimakkaasti vaikuttanut hahmo.

Schalinin ajan alussa puistotoimi sai takaisin menettämänsä vallan puistosuunnittelusta. Vuoden 1946 syksyllä kaupunginhallitus hyväksyi puistojen suunnittelun siirtämisen silloisen rakennustoimiston puisto-osaston tehtäväksi. Asemakaavaosaston suunnittelema puistoja oli kritisoitu kaavamaisiksi ja ilman alan asiantuntimusta laadituiksi. Hallitus varasi itselleen oikeuden vahvistaa suunnitelmat kiinteistölautakunnan lausunnon saatuaan. Puisto-osaston vastuulle tulivat ”puistojen sisäiset suunnitelmat”. Asemakaavaosaston kanssa tuli tehdä yhteistyötä kun suunnitelmiin liittyi katualueita tai rakennuksia ja kun ”yleiset asemakaavalliset seikat vaikuttivat puiston suunnitteluun”.²⁶

1940-luvun lopulta alkaen Schalin vastasi lukuisen uusien asuinalueiden puistojen suunnittelusta. Puistorakentamisen painopiste oli laajojen vihervyöhykkeiden suunnittelussa. Urheilukenttien ja ulkoilun merkitystä terveydelle ja viihtyvyydelle korostettiin. Puistoja rakennettiin ”ei kasveja vaan ihmistä varten”. 1900-luvun vaihteen pienet keskustapuistokohteet näyttivät vanhanaikaisilta koristeaiheilta, jotka eivät täyttäneet moderneja virkistystavoitteita. Tämä näkyy hoitotasossa sodanjälkeisinä vuosikymmeninä.²⁷ Asemakaava-arkkitehti Birger Brunila kirjoitti vuonna 1947, että puistoja oli kauan perustettu ”harkitutta suunnitelmatta ja sijoitettu paikkaan, joka sattumalta oli jäänyt käyttämättä tai jota epäedullisen maaston takia ei voitu käyttää muuhun tarkoitukseen, ja niitä varten varatut alueet olivat pinta-alaltaan tavallisesti sängen vaatimattomat”.²⁸ Schalinin aikaan tehtiin kuitenkin monissa kantakaupungin kohteissa peruskunnostukset. Sodissa kärsineet istutukset piti korjata, ja toisaalta vuonna 1952 järjestetyt Helsingin olympialaiset aiheuttivat kaupunkikuvallisia edustuspaineita. Tutkimuskohteista Kolmikulma

Sota-aika

Sotavuosien aikana monet kaupungin puistoista pääsivät heikkoon kuntoon. Suoranaiset pommivauriot jäivät tutkittujen puistikoiden osalta vähäisiksi, vaikka Kolmikulman edustalla odotelleen elokuvateatteriyleisön joukkoon putosikin pommi syksyllä 1942 surmaten 45 ihmistä. Istutuksia käytettiin halko-varastoina ja osa jouduttiin ottamaan viljelyyn. Puistotoimen työvoimaa siirtyi sotalaitoksen käyttöön, eikä kasteluun ja muuhun hoitoon voitu käyttää kuin murto-osa aiemmista varoista. Kalusteet vaurioituivat materiaalien puutteessa ja siksi, että monet niistä jäivät sotatalven 1939–1940 ajaksi ulos puistoihin. Osa penkeistä oli lainassa väestönsuojissa, jatkosodan aikana puistonpenkkejä lainattiin myös sotasairaalalle.¹⁵ Sota-aikana uusien penkkien valmistaminen oli vaikeaa, sillä metallijalkoja ei saatu.¹⁶ Varsinkin monia pienistä kantakaupungin puistikoista runneltiin sirpalesuojakaivannoilla.¹⁷ Kolmikulmaa kunnostettiin jo välirauhan aikana.¹⁸ Jatkosodan päättymisen jälkeen, vuonna 1946, kaupunginvaltuusto myönsi 2 miljoonaa markkaa vanhojen istutusten kunnostamista varten. Siitä 200 000 osoitettiin Kolmikulman uusimiseen.¹⁹

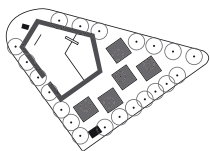
Sirpalesuojat Kolmikulmassa 1939. Valok. Foto Roos. HKM.

uudistettiin Schalinin aikana perusteellisesti. Pienempiä kunnostus- tai muutostöitä tehtiin Karhupuistossa, Koulupuistikossa, Varsapuistikossa, Lapinlahden puistikossa, Kapteenipuistikossa ja Katajanokan puistossa.

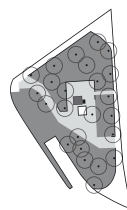

Helsingin viheralueet ja niiden suunnitellut laajennukset vuonna 1947. Keskustan puistokokonaisuutta leimaa sirpalemaisuus. Brunila, Birger 1947: "Stadens stränder och parker." Vår Stad. Helsingfors.

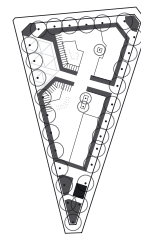
3 1960- ja 70-luvun muutokset ja kunnostukset

1973
Lapinlahden puistikko

1972
Kolmikulma

1978
Kapteenipuistikko

1960-luvulla historiallista keskustaa purettiin ja uutta rakennettiin vauhdilla autojen ja suurten toimistotalojen ehdoilla. Historiallisen kaupunkikuvan arvoon herättiin hitaasti. Eräänä käännekohtana oli Vilhelm Helanderin ja Mikael Sundmanin *Kenen Helsinki?* -pamfletti vuonna 1970.²⁹ Kirjassa kritisoitiin voimakkaasti paitsi keskustan rakennusten purkamista, myös liikenteen ylivaltaa kaupunkitilassa. Osansa sai myös suhtautuminen puistokatuihin ja puistoihin, erityisesti kritisoitiin kaikkialle levittäytyvää pysäköintiä ja puiden kaatamista liikenteen tieltä.³⁰

1970-luvulla tehtiin huonoon kuntoon päässeissä keskustapuistoissa monia kunnostuksia, ajan tyylillä. Vanhojen puistojen historiallista arvoa ei tunnustettu vielä 60- ja 70-luvuilla, vaan ne olivat samassa asemassa kuin uudetkin kohteet toimintojen sijoituspaikoista päätettäessä.³¹ Lapinlahden puistikko, Kolmikulma ja Kapteenipuistikko uudistettiin jokseenkin täydellisesti. Myös Katajanokan puisto muuttui, kun puiston aiemmin kahteen osaan jakanut katualue muutettiin osaksi puistoa. Varsapuistikon ja Koulupuiston käsittely oli tällä kaudella peruskunnossapitoa, eikä Karhupuistoonkaan

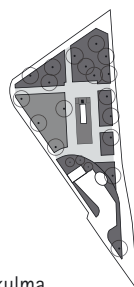
toteutettu uusia suunnitelmia. 1970-luvun lopussa rakennettiin myös kantakaupungin viimeisin kolmiopuisto, Lastenlehto. Tutkittujen kohteiden kunnostussuunnitelmia tekivät erityisesti HKR:n puistosuunnittelijat, puutarha-arkkitehdit Lars Liljefors ja Harald Carstens. Kööpenhaminan arkkitehtikoulussa opiskelleiden suunnittelijoiden käyttämässä muotokielessä näkyy selviä vaikutteita tanskalaisesta modernismista.³²

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa istutetut puut alkoivat olla suuria ja varjostaa puistikoitaan. Puurivien alla olevien nurmikaistaleiden ylläpito osoittautui erityisen ongelmalliseksi. Kapteenipuistikosta ja Lapinlahden puistikosta ne päätettiin poistaa. Uusi leikkipaikkakomitea oli perustettu 1960-luvulla tutkimaan leikkimahdollisuuksia.³³ Leikkipaikkoja uudistettiin. Ajan ihanne oli suljettu, suojainen paikka, jossa toiminnot oli erotettu toisistaan selkeästi.³⁴ Moneen paikkaan sijoitettiin rakennusviraston puisto-osaston pajan toteuttamia puisia veistoksia.³⁵ Uutena puistikoiden käyttötapana nousi esiin 1960-luvun lopulta alkaen koirille varattujen aitausten rakentaminen. Tutkimuskohteista sellaiset sijoitettiin Lapinlahden puistikkoon ja Katajanokan puistoon.

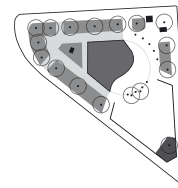

Tanskalaisen modernismin kulmikasta muotokieltä, joka lienee vaikuttanut Kööpenhaminassa opiskelleeseen Harald Carstensiin. Treib, Marc 2002: *The Architecture of Landscape 1940-1960*. Philadelphia; IFLA Copenhagen 1999. Copenhagen.

4 Viimeisin kunnostusjaks 1990-2008

2007
Kolmikulma

1990-l loppu
Karhupuisto

Autot ovat valloittaneet Kolmikulman reunan
1960- ja 70-lukujen vaihteessa.
Helander ja Sundman 1970.

Koirapuistot

Koirapuistojen rakentaminen alkoi Helsingissä 1970-luvun alkupuolella ja kiihtyi sen jälkeen nopeasti. Kaupunginhallitus oli vuonna 1968 asettanut komitean selvittämään mahdollisuuksia järjestää koirille ulkoilualueita kaupunkiin. Yleisten töiden hallitus sai tehtäväksi aluksi koeluontoisesti suunnitella ja rakentaa ulkoilualueita ja käymälöitä koirille.³⁶ 1970-luvun lopulla koirapuistoja oli runsaat kymmenen,³⁷ vuonna 1980 jo 16. Uusia perustettiin parin-kolmen puiston vuosivauhdilla. Tässä vaiheessa kantakaupungin koirapuistot rajoittuivat Kaivopuistoon, Rajasaareen, Pengerpuistoon, Linnunlaluun, Katajanokan kortteli 144:ään, Keuruupuistoon, Porvoonkadun ja Sturenkadun kulman tyhjälle tontille ja Alppipuistoon.³⁸ 1980-luvun lopulla aitauskia oli 45 ja 2000-luvun alussa 85.³⁹

Kantakaupungin puistoja on kunnostettu vilkkaasti 1990-luvun laman jälkeen. Monet kunnostuksista tehtiin Helsingin vuoden 2001 kulttuuripääkaupunkikauden kynnyksellä. Aikaisemmissa vaiheissa vaikutusvaltaisten kaupunginpuutarhurien ja myöhemmin puistotoimen muidenkin suunnittelijoiden kädenjälki näkyi selvästi. Nykyään rakennusviraston katu- ja puisto-osaston suunnittelutoimistossa ei enää juuri suunnitella yksittäisiä kohteita. Virasto tilaa suunnitelmat eri konsulteilta erillisinä hankkeina, mikä tuottaa haasteita kokonaisuusien hahmottamiselle ja ylläpitämiselle.

Kaupunkipuistojen historian yleinen arvo on tiedostettu. Yksittäisten kohteiden käsittelyssä se on näkynyt pyrkimyksenä vanhojen suunnitelmavaiheiden palauttamiseen, mutta myös kunnostetun puiston oman historian korvaamisena yleisellä historismilla.

1990-luvulta alkaneella jaksolla on tehty kattava kunnostus Karhupuistossa ja Kolmikulmassa. Erityisesti Kolmikulma muuttui huomattavasti. Varsapuistikko ja Koulupuistikko kunnostettiin kevyemmin. Lastenlehto, Kapteenipuistikko ja Lapinlahden puistikko odottavat kunnostustaan.

Kolmikulma

sijainti: Uudenmaankatu, Erottajankatu, Yrjönkatu

koko: 2360 m² (asemakaavapinta-ala)

asemakaavamerkintä: -

Kolmikulman nykytila 2008
1:1000

0 10 20 30 40 50 m

Kolmikulma on umpikorttelirivien ympäröimä kaupunkitila, joka rakennettiin 1800-luvun lopussa puistikoksi. Aikaisemmin tiheänä kasvillisuusmassana, omana vihreänä korttelinaan hahmottunut puistikko on viimeisimmässä kunnostuksessa saanut avoimen hahmon. Uusimman suunnitelman puut on ryhmitetty katupuurivien oloisesti. Puistikon läpi näkyy nyt joka suuntaan. Samalla yhteydet ympäröivään katutilaan ovat parantuneet. Myös Uudenmaankadulle tehty uusi liittymä ja raitiovaunupysäkki lisäävät läpikulkua puistossa ja siten toivottavasti puistikon käyttöä.

Kolmikulman kaupunkitila on intensiivinen. Tilalla on selkeä pinnanmuoto, maanpinta laskee Uudenmaankadun ja Erottajankadun kulmasta. Ympäröivät rakennusrivit muodostavat yhtenäisen ja ehjän kaupunkikuvallisen kokonaisuuden. Kattolinjat ovat Ludviginkadun kulmaa lukuun ottamatta yhtenäiset. Rakennukset ovat "toista kierrosta", alkuperäiset matalat puurakennukset korvanneita 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen molemmin puolin rakennettuja kivitaloja. Puistikon nykyasu ei muodosta ympäröivän arkkitehtuurin kanssa saumatonta kokonaisuutta. Maanalaisen pysäköinnin liittymän rakentaminen ja laajentaminen on muuttanut puistikon tilaa, katkaissut sen eteläkärjen ja näymät etelän suunnasta.

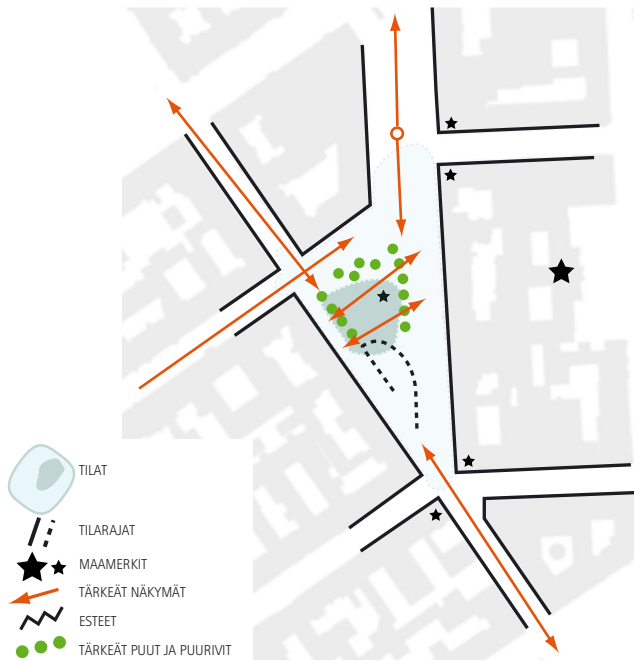
Rampin rakenteet ovat vieras ja häiritsevää elementtiä pienen puistikon terävässä kärjessä. Suunnitelmissa on lisäksi tehty varaus kioskille Erottajan reunaan. Se on syytä jättää käyttämättä.

Ränsistyneestä puistikosta on tehty kertaheitolla huoliteltu kaupunkitila, jonka keskeisellä alueella on veistos ja vanhan vesialtaan tilalla pitkänomainen suihkulähde. Puistikossa on käytetty runsaasti luonnonkivipintoja ja -rakenteita, mikä tekee sen sommitelmasta raskaahkon oloisen. Kolmikulman uuden suunnitelman monumentaalinen tyyli on jossain määrin ristiriidassa puistikon kaupunkirakenteellisen aseman ja historian kanssa. Kolmikulmaa reunustaa Helsingin kaupunkipuistojen perinteestä poikkeava luonnonkivisen muurin, kaiteen ja porttipylväiden yhdistelmä.

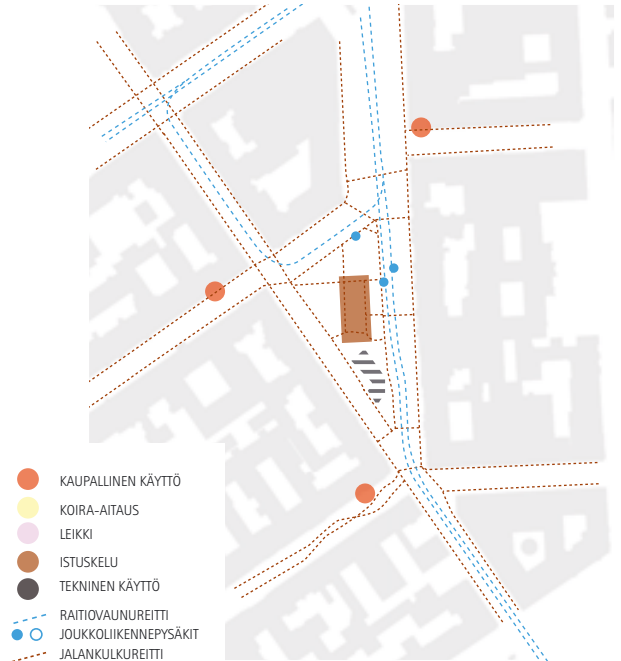
Puistikolla on tiiviissä kivikaupungissa suuri kaupunkikuvallinen merkitys. Se on osa Vanhan kirkon puistosta tai Erottajalta alkavaa ja Koulupuiston kautta Punanotkon laaksoon vievää puistoketjua.

Kolmikulman tarinaan ovat kuuluneet lukuisat täydelliset muutosvaiheet, ja uusin kunnostus jatkoi perinnettä. Puistikossa ei ole säilynyt historiallisesti arvokkaita elementtejä. Vanhemmista vaiheista muistuttavat enää suuret puut ja veistos.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 1820-luvulla tasoitettu Kolmikulmainen tori⁴⁰ pysyi avoimena aukiona pitkälle vuosisadan jälkipuoliskolle, vaikka se 1800-luvun puolenvälin jälkeen esiintyikin asemakaavakartoissa istutettuna. Aukion pohjoislaidalla asunut valtiomies ja professori Wilhelm Gabriel Lagus kuvasi torin olleen pitkään viranomaisten laiminlyömä. 1830-luvulla ruohopintaisella torilla käytiin satunnaisesti hevoskauppaa. Aukion eteläpäässä oli lammikko, ja katualueella aukion eteläpuolella julkinen kaivo. Alueen nurkassa lienee myös sijainnut yksi Helsingin monista häpeäpaaluista.⁴¹

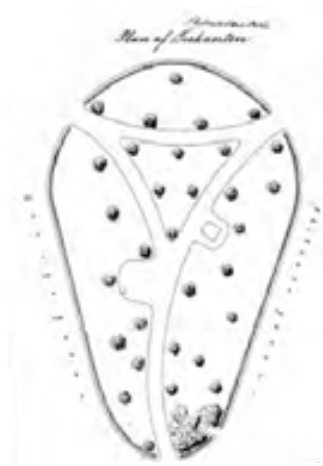
Kaupunkikarttojen perusteella 1860-luvulla Kolmikulmassa oli y-kirjaimen tapaan haarautuva käytäväverkko.⁴² Aukion asusta ennen 1880-lukua ei ole löytynyt tarkkoja kuvauksia, mutta se oli jo vakiintunut puistikoksi. Vicke Petterssonin mukaan Kolmikulma oli 1870-luvulla ”pieni hoitamaton puisto”, jota ympäröivät 1- ja 2-kerroksiset puurakennukset.⁴³ Kun rakennuskonttori oli perustettu ja väliaikainen kaupunginpuutarhuri L. A. Jernström aloittanut työnsä, puistikon nurmet kunnostettiin, ja sinne rakennettiin uusi sadan jalan (n. 30 m) mittainen pätkä käytävää vuonna 1878. Nurmia kunnostettiin vielä vuonna 1883 ja samalla puistikoon istutettiin hernepensasaita.⁴⁴ Vuoden 1887 asemakaavaan⁴⁵ on lyijykynällä hahmoteltu Kolmikulman käytäväverkko. Sommitelma on myös Helsingin vuoden 1888 kartalla.⁴⁶

Yksi ensimmäisistä kaupunginpuutarhuri Olssonin ajan töistä oli Kolmikulman puistikon kunnostus. Kolmikulman ensimmäinen säilynyt suunnitelma on Olssonin käsialaa. Koska käytävien perushahmo periytyi jo aiemmasta vaiheesta, oli Olssonin roolina puistikon huoltelu ja kohentaminen sekä katuvarren rajauksen viimeistely. Puistikossa oli todennäköisesti puita jo ennen kunnostusta. Olssonin suunnitelmapiirustuksessa olevien puiden istutusajasta ei ole varmaa tietoa, ne saattavat olla kunnostuksessa istutettuja, osin vanhoja tai kokonaan edeltävästä vaiheesta.⁴⁷ Vapaasti koko aukion alueelle polkujen varsille ripotelluilla puilla ei ole pyritty luomaan tilaa puistikon sisälle eikä rajausta katujen reunaan.

Kunnostuksen pohjana olevasta suunnitelmasta on säilynyt kaksi lähes yhtäpitävää versiota.⁴⁸ Puistosommitelma on kaartuvapolkuinen ja nurmipintainen miniatyyrimaisempuisto, jonka keskipisteenä on pieni aukio. Kunnostuksessa Jernströmin aikaiset *girlandin*⁴⁹ muotoon istutetut hernepensasaidat poistettiin, ja käy-

Kolmikulman käytävät vuonna 1866 julkaistulla kaupunkikartalla. XIV: 39. HKM.

Olssonin suunnitelma Kolmikulmaan. HKR/KPOA 287.

Matalien rakennusten ympäröimä Kolmikulma 1890-luvulla. Ollila - Toppari 1986.

1900-luvun alkuvuosina otettu valokuva, jossa pensasaidan ja puuaidan ympäröimässä puistikossa näkyy puiden katveessa kioski ja pisoaari. HKM.

Katualueella puistikon eteläpuolella sijainnut pieni kioski v. 1904. Valok. A.E.Rosebröijer. HKM.

Tellervon patsas avoimessa ympäristössään vuonna 1928. Valok. A. Rönneberg. HKM.

Hilding Ekelundin toteutumaton suunnitelma Kolmikulman ulkoilmakahvilaksi. Talonrakennusosasto/HKR/HKA.

tävät ja nurmipinnat rakennettiin uudelleen. Katualueen reunaan tuli puuaita ja sen sisäpuolelle orapihlaja-aita.⁵⁰ Samanlaista kaksijuoksuista puuaitaa käytettiin samoihin aikoihin muun muassa Liisanpuistikossa ja Lapinlahden puistikossa. Sisäosien käytävät reunustettiin myöhemmin rautalanka-aidalla. Puistikon eteläkärkeen pensaiden siimekseen kätettiin metallinen pisoari.⁵¹ Rakennustyöt olivat valmiit vuonna 1890.⁵² Vuonna 1902 Kolmikulmaan asennettiin viisi kaasulyhtyä, ja vuonna 1911 puistikko oli yksi kaupungin ensimmäisistä sähkövalaistuksen koekohteista.⁵³ Kaivo oli suljettu veden heikon laadun takia ainakin väliaikaisesti vuonna 1875 ja vuonna 1883 romahduspisteeseen lahonnut kaivo purettiin.⁵⁴

Olssonin suunnitelmissa toisen puistikäytävän varressa näkyvä pieni suorakulmio lienee virvoitusjuomakioski, jonka rakennussuunnitelmille tehtailija A. L. Hartwall sai hyväksynnän vuonna 1892.⁵⁵ Kioski oli pieni ja koristeellinen puurakennus, joita oli 1800-luvun lopun puistoissa Helsingissä ja muissa kaupungeissa.⁵⁶ Jo aikaisemmin puistikossa oli ollut Hartwallin siirrettävä kioski.⁵⁷

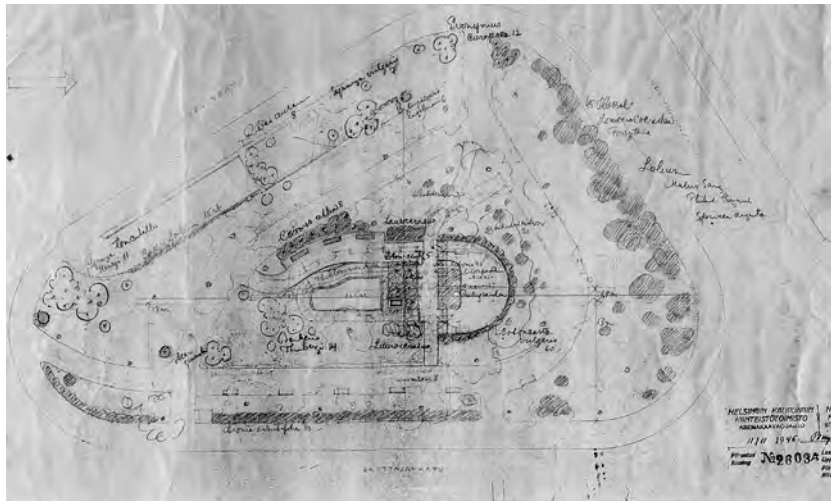
Olssonin kauden loppuaikoina Kolmikulman ilme muuttui puiden kasvaessa ja varjostuksen lisääntyessä. Yhteys katualueeseen aukeni, kun puistikkoa ympäröineet pensas- ja puuaidat poistettiin valokuvien perusteella vuoden 1910 paikkeilla ja korvattiin kevyillä rautalanka-aidoilla. Puistikon hoitotaso laski, ja se alkoi näyttää rapistuneelta. Ympäristön viimeisetkin matalat puutalot oli purettu, ja niiden tilalle tuli korkeita kivitaloja. Kolmikulman käytöstä ei vaikuta vallinneen selvää näkemystä. Puistikko oli pian valmistuttuaan ehdolla suomenkielisen teatterin, myöhemmin Tope-liuksen patsaan ja 1920-luvulla vielä bensiiniaseman sijoituspaikaksi. Vuonna 1929 puistikossa paljastettiin Yrjö Liipolan veistos Tellervo, Tapion Tytär. 1900-luvun alkuvuosikymmenten muutos näkyy hyvin 1920- ja 1930-lukujen taitteen valokuvissa, joissa Tellervo-patsas on varsin tyhjän näköisessä puistossa.⁵⁸

2 Myös Bengt Schalin aloitti kaupunkipuutarhurikauttaan Kolmikulman kunnostuksella. Puistikko oli sotien jäljiltä huonossa kunnossa ja lisäksi Yrjönkadun reunaan rakennetun Erottajan väestönsuojan ajorampin rakennustöiden vaurioittama.⁵⁹ Kunnostussuunnitelman perusratkaisu käytäväverkkoineen tehtiin asemakaavaosastolla, jossa suunnitelman on laatinut ilmeisesti arkkitehti Ingeborg Wahlroos⁶⁰ ja allekirjoittanut asema-

kaava-arkkitehti Birger Brunila. Piirustuksista oli kaksi versiota⁶¹, joista jälkimmäinen hyväksyttiin pienin muutoksin. Suunnitelmassa mukana ollut ulkoilmakahvila, jonka kaupunginarkkitehti Hilding Ekelund oli suunnitellut vuonna 1945 (ks. kuva), jäi lopulta pois.⁶²

Kolmikulman kunnostuksen aikaan elettiin monessa mielessä muutosvaihetta. Helsingin kaupungin puistosuunnittelutyöt olivat kokeneet uusjaon, ja tuore kaupunginpuutarhuri Schalin oli saanut vallan päättää puistojen suunnitelmista. Suomen puutarha-arkkitehdit olivat myös juuri järjestäytyneet yhdistykseksi (SPAFTA). SPAFTA käynnisti vuoden 1946 lopulla Kolmikulman kunnostuksesta suunnittelukilpailun, joka oli maamme ensimmäinen järjestäytyneen ammattikunnan toteuttama puistosuunnittelukilpailu. Yhdistyksen johtokunta hyväksyi kilpailuohjelman kokouksessaan 3.12.1946.⁶³ Kilpailun palautus oli keväällä 1947. Kilpailuehdotukset (12 planssia) ovat rakennustaiteen museon arkistossa. Koska asemakaavaosaston suunnitelmat Kolmikulmaan olivat jo tulleet hyväksytyiksi ja koska kilpailun taustat tunnetaan heikosti,⁶⁴ jää sen tarkoitus arvailujen varaan. Voidaan arvailla, että uudessa tilanteessa Schalin on halunnut kyseenalaistaa asemakaavaosaston suunnitelmat. Ajankohtainen aihe tarjosi myös näkyvyyttä paikalle ja uuden liiton jäsenille. Yksi plansseista on piirustusjäljen perusteella selvästi Schalinin itsensä työtä.⁶⁵ Kahta ruotsiksi esitettyä ehdotusta on plansseihin raapusteltujen merkintöjen mukaan arvailtu Paul Olssonin työksi.⁶⁶ Kilpailun voitti nimimerkki Alienus, jonka takana oli puutarha-arkkitehti Nils Orénto (s. 1922).⁶⁷ Ehdotus oli selvästi joukon työstetyin ja varustettu pitkällä selostuksella. Kunnostussuunnitteluun kilpailulla ei lopulta ollut vaikutusta, mutta suunnitelmat kaivettiin kuitenkin hetkeksi kaapista Kolmikulman viimeisimmän kunnostuksen yhteydessä 2000-luvulla.

Kolmikulman rapistuneesta pienoismaisemapuistosta tehtiin puutarhamainen kaupunki-istutus. Istuskelualueita korostettiin ja puistikosta tuli aikaisempaa pienimittakaavaisempi. Suunnitelma säilytti 1800-luvulta peräisin olevat puut jokseenkin ennallaan. Puistikon sisäpuolella kiersi suunnitelmassa käytävä, jonka erotti jalkakäytävästä nurmikaistale. Polkuverkosta oli kaksi liittymää Erottajankadulle, yksi eteläkärkeen ja yksi Uudenmaankadun ja Yrjönkadun risteykseen. Puiston ytimen muodostivat patsaan eteläpuolelle suunniteltu flyygelin muotoinen vesiallas, istutusalue lukuisine penkkeineen ja niitä kiertävät liuskekivet käytävät.

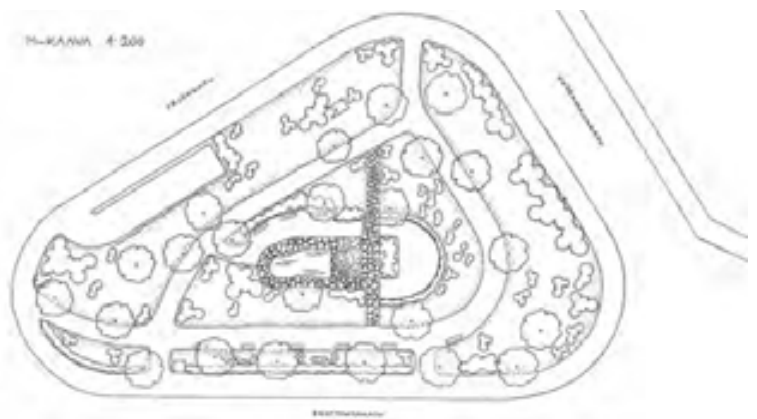

Katu- ja puisto-osaston arkistossa oleva versio asemakaavaosaston suunnitelmasta 2603A. Bengt Schalinin suunnittelemat kasvit lisättyinä. HKR/KPOA 314.

Kolmikulman valmis vesiallas, istutukset ja puiset sohvapöydät 1950-luvun valokuvassa. Valok. Foto Roos. HKM.

Kolmikulman piirustus vuoden 1950 paikkeilta. HKR/KPOA 326.

Altaan länsipuolella oli istuskelupaikka, ja penkkejä oli piirretty myös Erottajankadun puoleisen käytävän varteen. Patsaan pohjoispuolelle oli rajattu pensasaidalla pieni puoliympyrän muotoinen leikkipaikka. 1940-luvun suunnitelmien yhteydessä aikaisemmin pyöreä ja Uudenmaankadun linjalle tunkeutunut puistikon pohjoisreuna suoristettiin katulinjaa seuraavaksi.

Katu- ja puisto-osaston arkistossa olevassa piirustusversiossa⁶⁸ Bengt Schalin on hahmotellut asema-kaavaosaston suunnitelman päälle istutukset ja istutettavat kasvit lukumäärineen paksulla lyijykynällä, osin ruotsiksi.⁶⁹ Erottajankadun puolelle Schalin on lisännyt leikatun pensasaidan ja Uudenmaankadulle vapaamuotoisen pensasistutuksen.

Kolmikulman kunnostustyöt alkoivat vuonna 1946, ja istutuksia viimeisteltiin vielä olympiavuonna 1952.⁷⁰ Istutettu lajisto oli runsas, käytössä olivat muun muassa kurtullehtiruusut, mongolianvaahterat, hovijasmikkeet, eri tuhkapensas- ja kanukkalajit, euroopansorvaripensaat, syreenit, japaninhappomarjat, marjaomenapensaat, kultasateet, köynnöskuusamat ja ”Engelmannii”-villiviinit. Istutusluetteloiden kasvit poikkeavat hie-man säilyneeseen suunnitelmapiirustukseen merkityistä, mikä liittyy Schalinin tapaan muuttaa suunnitelmia maastossa.⁷¹ Toteutuneet puistosuunnitelmat on piirretty 30.3.1951 päivättyyn piirustukseen, jonka perusteella on saatettu tehdä muutoksia 1950-luvun alussa.⁷² Vuosisadan puolivälissä Erottajankadun reunaan istutettujen uusien lehmusten istutusaikaa ei ole löytynyt arkistomerkinnöistä.

KOLMIKULMAN TOTEUTTUMATTOMIA SUUNNITELMIA 1940-LUVUN PUOLIVÄLISTÄ.

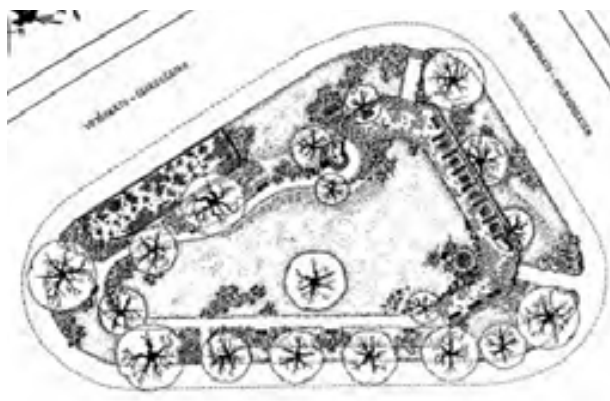

Kaupunginarkkitehti Hilding Ekelundin kahvilasuunnitelmiin liittyvä Kolmikulman uudistamissuunnitelma vuodelta 1945. Talonrakennusosasto/HKR/HKA.

Vuoden 1946 suunnittelukilpailussa palkittu ehdotus ”Paljon melua tyhjistä”. Mahdollisesti Erik Sommerschildin työtä. SRM.

Vuoden 1946 suunnittelukilpailun voittanut Nils Orénnon ”Alienus”. SRM.

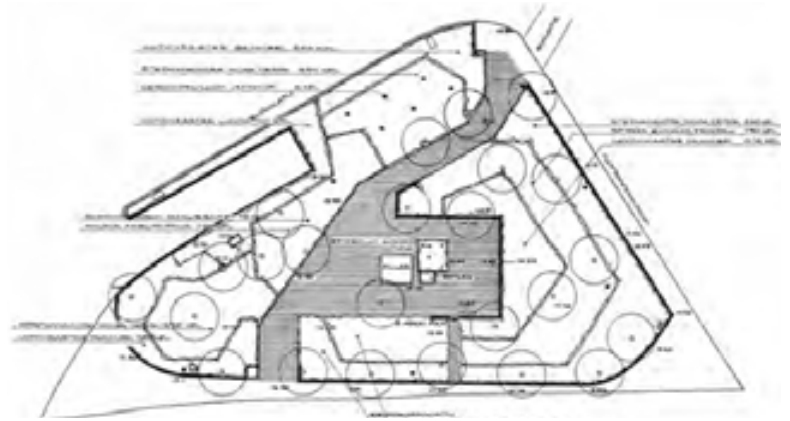

Suunnittelukilpailun piirustusten yhteydessä oleva nimimerkitön planssi, joka on Bengt Schalinin kädenjälkeä. SRM.

Kolmikulma vuonna 1972 ennen kunnostusta. Puistikko on avoin, pensaaton ja varsin kulunut. Valok. HKR.

Harald Carstensen suunnitelma Kolmikulmaan vuodelta 1972. HKR/KPOA 2302.

3 1970-luvulle tultaessa Kolmikulma alkoi olla kiipeästi korjauksen tarpeessa. Puutarha-arkkitehti Harald Carstensen laati rakennusvirastossa puistikolle kunnostussuunnitelman⁷³ vuonna 1972. Suunnitelmassa Kolmikulmaan tuli ajalle ja Carstensille tyypillinen, tanskalaisesta modernismista vaikutteita saanut kuusikulmioon perustuva muotokieli. Puistikon luonne muuttui aiempaa enemmän läpikulkupaikaksi. Suunnitelmassa Kolmikulman läpi vei mutkitteleva käytävä Erottajan raitiovaununpysäkiltä Uudenmaankadun ja Yrjönkadun kulmaan. Patsaan ympäristöön Carstensen muotoili pienen reunakivellä ympäröidyn aukion, jonka keskialueella säilyi vanha istutusruutu. Aiempi flyygelin muotoinen vesiallas korvattiin pienemmällä neliön muotoisella. Käytävät ja aukio pinnoitettiin graniittilaatalla ja nupukivellä. Ajo-luiskalta vedettiin puistikon eteläkulman yli yhteys Erottajakadulle, niin että eteläkärkeen muodostui ajoväylien ympäröimiä irrallisia saarekkeita, joista yhteen istutettiin nurmea. Vanhat puut säilyivät pääosin ennallaan. Uusina lajeina oli massaistutukset suikerotuhkapensasta, ruusuangervoja ja seppelvarpua⁷⁴ Ajorampin ympärille istutettiin kalmiaa, kiiltotuhkapensasta ja Rhododendron catawbiense -alppiruusuja. Yrjönkadun varteen tuli kuusi katsuraa. Carstensen suunnitelma toteutettiin vuonna 1973.⁷⁵ Vuonna 1979 puistikossa tehtiin vielä pieni HKR:n puutarha-arkkitehti Lars Liljeforsin suunnittele-

ma korjaustyö, jossa spontaanisti syntynyt oikopolku keskiaukealta Yrjönkadun varteen vievälle käytävälle rakennettiin nupukivikäytäväksi.⁷⁶ Carstensen suunnitelma kesti heikosti aikaa ja Kolmikulman kunto pääsi nopeasti huonoksi.⁷⁷

4 Synkäksi ja epäviihtyisäksi koetun, roskaisen ja unohdetun Kolmikulman puistikon kunnostusta viriteltiin jo 1990-luvun puolivälissä.⁷⁸ Kunnostussuunnittelu oli rakennusviraston toimintasuunnitelmissa vuosina 2000 ja 2001, jolloin suunnittelu oli tarkoitus saada valmiiksi ja työt aloittaa.⁷⁹ Suunnitteluun saatiin mukaan vuoden 1946 suunnittelukilpailun voittajaehdotuksen tehnyt Nils Orénto. Orénto muokkasi suunnitelmaansa muuttuneiden olosuhteiden mukaiseksi. Mukana oli myös puistokahvila. Työ ei monista syistä johtuen kuitenkaan edennyt toteutusvaiheeseen asti.⁸⁰ Kunnostus jatkui uuden suunnittelijan ja täysin uusien suunnitelmien kanssa. Toteutettu suunnitelma on Ramboll Finland Oy:n tekemä.

Puistikko muutettiin täydellisesti eikä edeltäviin historiallisiin suunnitelmavaiheisiin viitattu. Puistikkoo avattiin tilallisesti. Heikkokuntoiset pensaats korvattiin matalilla pensaille ja maanpeitekasveilla. Sisäosista kaadettiin vanhoja kookkaita lehmuksia, jotka alkoivat olla heikkokuntoisia. Kun samalla uusia lehmuksia istutettiin Yrjönkadun ja Uudenmaankadun varsille, alkoi puiden

Nils Orénonn 1940-luvun kilpailuvoittajaehdotuksestaan päivitet-
tämä uusi suunnitelma Kolmikulmaan vuodelta 2000. Pohjapiirros
ja näkymä Erottajankadulta. HKR.

järjestys muistuttaa kadunreunarivejä. Pohjoiskulma ja Erottajan varren istutusalueet katettiin ikivihreillä maanpeiteperennoilla (mm. varjojrtti), ja Yrjönkadun varteen tuli nurmipintaista aluetta. Puistikon keskustan aukiosta tehtiin selvästi rajattu ja aikaisempaa pitkänomaisempi. Aukion keskelle rakennettiin pitkä luonnonkivinen allas, jossa on vesisuihkuja. Tellervo-patsas on altaan päässä. Allasta reunustaa liuskelaatoitettu kävely- ja istuskelu-alue mustine teräspenkkeineen.

Puistikon ympärille rakennettiin harmaat graniittiset muurit ja teräskaitteet. Uudenmaankadulle tuli uusi käytäväyhteys raitiovaunupysäkin kohdalle. Suunnitelmassa myös laajennettiin puistikkoa terävänä kolmiona ajorampin eteläpuolelle. Autoramppi on suunnitelmaa edeltävissä vaiheissa ja rakentamisen aikana verhottu liuskekivillä ja teräsritilöillä.⁸¹ Kunnostus- ja muutostyö valmistui kesällä 2007.

Kolmikulman uusia rakenteita vuonna 2008. Tukimuuri-kaideyhdistelmä ja uusi istuskelualue.

Puistikko etelästä.

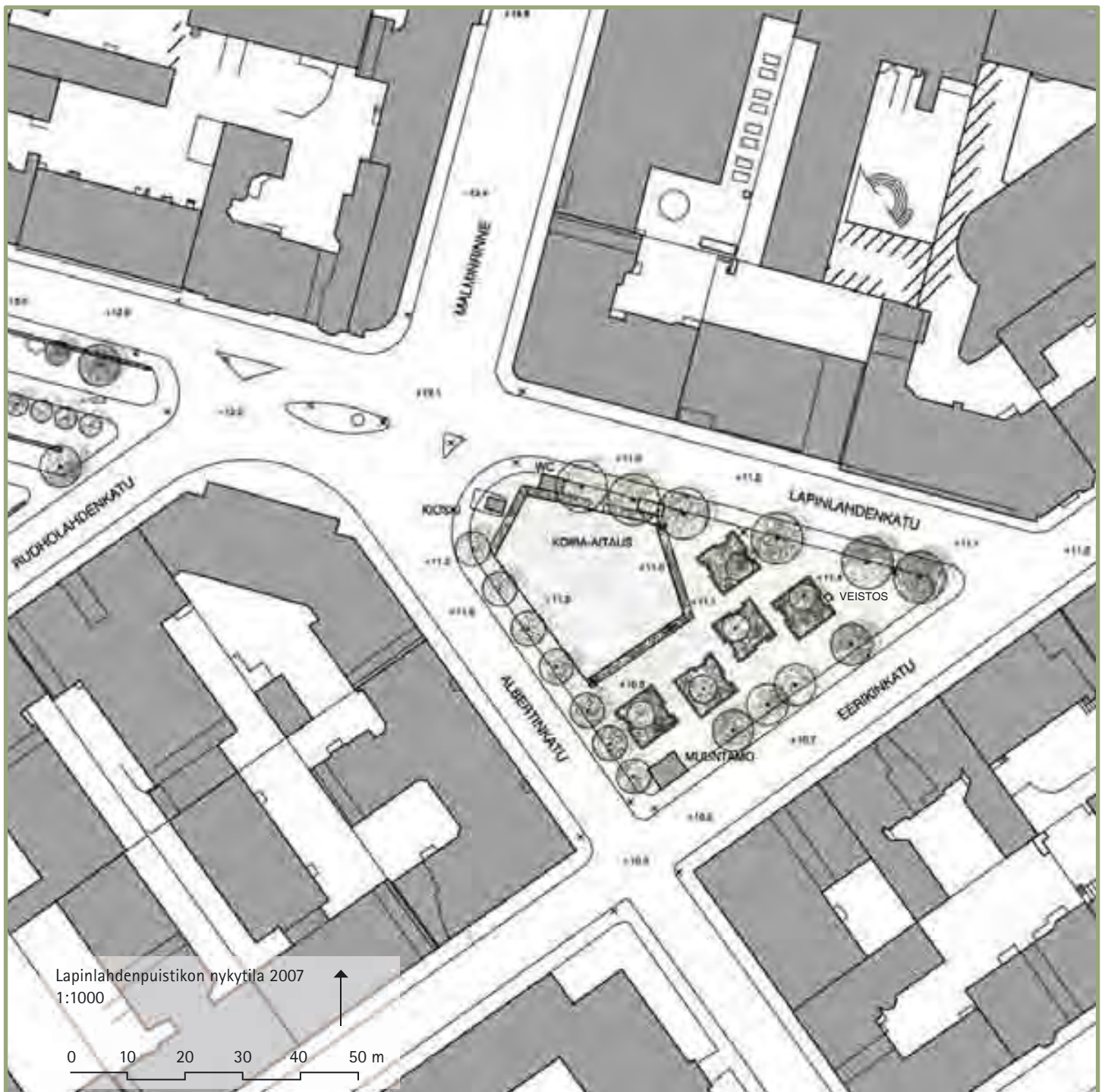

Lapinlahden puistikko

sijainti: Eerikinkatu, Lapinlahdenkatu, Albertinkatu

koko: 2727 m² (asemakaavapinta-ala)

asemakaavamerkintä: P

Lapinlahden puistikko on huonokuntoinen ja syrjäytynyt kaupunkitila, jossa on säilynyt 1970-luvun alussa tehdyn suunnitelman runko. Suuri osa puistikosta on aidattua koirakenttää.

Kaupunkitilan muodostavat melko yhtenäisen korkuiset 5–7-kerroksiset talorivit. Talot ovat eri ajoilta, eikä kaupunkikuva puistikon ympärillä ole ehjä kokonaisuus. Vanhimmat talot Lapinlahdenkadun varressa ovat 1900-luvun alusta, yksi on 70-luvulla rakennettu. Eerikinkadun talot ovat 20–60-luvuilta. Albertinkadun varren rakennukset ovat 1920-luvun lopusta.

Puistikko oli pitkään selkeä ja yksinkertainen, mutta monikäyttöinen kohtauspaikka: jalavarivien ympäröimä avoin sorakenttä. Tämä perushahmo on edelleen olemassa, mutta 1970-luvulla tehdysä kunnostuksessa kentän sisäosa täytettiin aitauksella ja istutusruuduilla. Puistikon tilallisen hahmon muuttanut suunnitelma ei sovi sen ominaisuuteen.

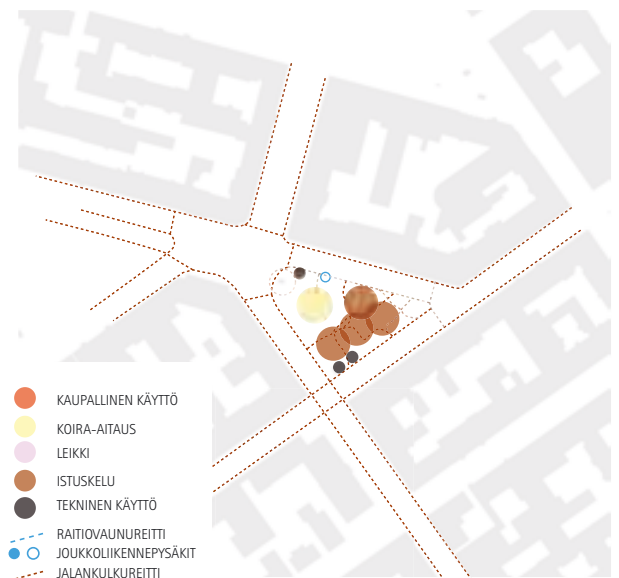
Puistikon läpi voi kulkea pohjois-etelä-suunnassa, mutta muuten aitaus ja puistikon reunoilla sijaitsevat rakennelmat katkaisevat yhteyksiä. Lippakioski on katualueen laajenemisen seurauksena joutunut puistosta irralleen jalkakäytävälle. Se ja vieressä sijaitseva epäsiisti kierrätyspiste tukkivat puistikon kärjen. Pieni puistikko on täynnä huoltoon ja kaupungin toimintoihin liittyviä rakenteita: WC, taksikatos, muuntamo, erilaisia sähkökaappeja ja juuri valmistunut keskustan huoltotunnelin huoltorakennus. Puistikossa on kupuvalaisimet ja katualueella riippuvalaisimet.

Kaupunkikuvallisesti puistikko on tärkeä katutilan laajentuma ja vihreä saareke katunäkymässä. Se liittyy viereiseen Lastenlehdon puistoon ja on osa Lapinlahdenkadun varren puurivistöä. Puistikon säilyneet historialliset ja puutarhataiteelliset arvot kulminoituvat puuriveihin. Kulunut ja paikalle sopimattoman yksipuolisessa käytössä oleva puistikko kaipaa pikaista kunnostamista.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 Lapinlahdenkadun varren ylijäämäaukio oli 1870-luvun lopussa jäänyt kuopaksi tasoitettujen katujen väliin. Aukiolla sijaitsi yksi kaupungin yleisistä kaivoista. Vuoden 1876 asemakaavassa alue oli esitetty kaavamaisesti puurivien ympäröimäksi aukioksi. Väliaikaisen kaupunginpuutarhuri L. A. Jernströmin aikana kaivon ympärille rakennettiin puistikko.⁸² Puistikon rakennustöiden aloittaminen ylitti uutiskynnyksen Helsingfors-sanomalehdessä.⁸³ Työt alkoivat täyttömaan ja mullan ajolla vuonna 1880. Seuraavana vuonna aukion pinta saatiin täytettyä katujen tasoon ja aukiolle istutettiin 40 jalavaa. Rakennustyö valmistui vuonna 1882.⁸⁴ Arkkitehti Theodor Höijer suunnitteli puistikon kaivon uuden katerakennuksen syksyllä 1881. Se näyttää toteutuneen suunnitelman mukaan.

Kaupunginarkistossa olevaan versioon vuonna 1887 vahvistetusta asemakaavasta on varsinaisen kaavakartan päälle piirretty lyijykynällä puistoalueiden pohjakuvia. Lapinlahden puistikon⁸⁵ kohdalla on monimutkaisen koristeellinen sommitelma, labyrinttimainen pienoismaisema, joka on täynnä sisäkkäisiä polkuja ja niiden väliin jääviä kapeita nurmisuikaleita. Keskellä on pyöreä aukio. Järjestely on siirretty myös vuonna 1888 painetulle värilliselle kaupunkikartalle.⁸⁶ On todennäköistä, että kartat esittävät puistikossa vallinnutta tilaa eli Jernströmin aikana toteutettua sommitelmaa. Liisanpuistikon ensimmäinen toteutettu suunnitelma 1870-luvulta on varsin samanhenkinen kuin tämä mahdollinen Jernströmin suunnitelma Lapinlahden puistikoon.⁸⁷ Alkuvuosilta ei kuitenkaan ole löytynyt varsinaisia suunnitelmapiirustuksia, ja vanhimmat valokuvat ovat vasta vuosisadan vaihteesta.⁸⁸

Helsingin asemakaavakartalle 1887 piirretty, Lapinlahden kaivoaukion puistikoksi muuttanut suunnitelma, joka on todennäköisesti toteutettu L. A. Jernströmin aikana. KMOA/HKA.

Theodor Höijerin suunnittelema Lapinlahden puistikon kaivorakennus. Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset/HKA.

Näkymä Eerikinkadulta puistikoon vuonna 1907. Valok. Signe Brander. HKM.

Svante Olssonin päiväämätön suunnitelma. HKR/KPOA 7.

Svante Olssonin kauden kahtena ensimmäisenä vuonna puistikko⁸⁹ uudistettiin pariisilaishenkiseksi.⁹⁰ Olsson avasi puistikon sisäosan nurmisuikaleiden tilalle avoimen sorapintaisen kentän, jota reunustivat pehmeästi maisematyyliin polveilevat nurmikaistat, puut ja pensasryhmät. Suunnitelmassa⁹¹ oli liittymät Lapinlahdenkadulle, Eerikinkadulle, Albertinkadulle sekä Ruoholahdenkadun ja Eerikinkadun teräviin kulmiin. Suurin osa Jernströmin aikana istutetuista, kadunvarsilla riveissä olleista jalavista jäi puistikkoon. Sisäänkäyntien ympärillä oli useampia puita. Eerikin- ja Albertinkatujen suorassa kulmassa puiston puolella oli kioskirakennus,⁹² Eerikinkadun varressa myös pensasryhmällä naamioitu rautainen pisoaari. Puistikon muutostyöt tehtiin vuosina 1889–90.⁹³ Puistikon tilallisen ”puhdistuksen” kaltainen operaatio tapahtui 1890-luvulla myös Liisanpuistossa, jonka aikaisempi monimutkainen pitsimäinen sommitelma muutettiin yksinkertaisemmaksi. Liisanpuistikonkin keskiosasta tuli avoin kenttä.⁹⁴

Vuoden 1909 kaupunkikartalla puistikko on Olssonin ajan suunnitelmakuvan mukainen eikä tilallisia muutoksia enää tehty ennen toista maailmansotaa.⁹⁵ 1920-luvun lopussa puistikon ympärillä oli edelleen

Vuonna 1901 otetussa valokuvassa näkyy kioski puiden katveessa, samoin pisoaari. Puistikon rajalla on puinen aita. Keski-aukion reunassa on metallivaijeriaita ja takorautajalkaisia koristeellisia

penkkejä. Aukiolla näkyy keinulauta ja keskellä tilaa sijaitseva katettu kaivo. HKM.

Vastavalmistuneen puistomuuntamon takana on vielä vanha puinen kioskirakennus. Pensaita ei vuonna 1947 otetussa valokuvassa puistikossa näy. Harmia.

nurmikaistaleet, joita sisäpuolella ympäröi metallilanka-aita ja kadun puolella puuaita. Leikkipaikalle rakennettiin keinu ja hiekkalaatikko 1930-luvun alussa. Puistsohvia varustukseen kuului kymmenkunta.⁹⁶

2 Lapinlahden puistikon vaiheet vuosisadan puolivälissä tunnetaan huonosti, mutta puisto pysyi avoimena leikkipaikkana. Pehmeästi polveilevat nurmireunukset yksinkertaistettiin ilmeisesti 1930-luvun aikana.⁹⁷ Istutussarekkeet oikaistiin katujen suuntaisiksi kapeiksi nauhoiksi ja sisäänkäyntejä katujen sivuilta vähennettiin. Sisäosien leikkialueelle tuli vuonna 1945 uusinta uutta: kiipeilymäntyjä. ”Syksyllä pystytettiin kouluikäisten poikain kiipeilyharrastuksen tyydyttämiseksi kiipeilymäntyjä, lajissaan ensimmäiset meillä. Nämä kiipeilymäntyt ovat 5–7 m korkuisia, tanakkaoksaisia ja tähän tarkoitukseen erikoisesti valittuja mäkimäntyjä.”⁹⁸ 1940-luvun lopussa puisto oli avoin kenttä, jonka reunojen nurmikaistojen ympärillä oli rautalanka-aidat. Vuonna 1949 tehtiin valtuustoaloite puistikon kunnostamisesta⁹⁹ ja 1950 kaupunginvaltuusto päätti aloitteen johdosta, että puistikon reunojen nurmialuetta levennetään ja sille istutetaan koristepensaita. Samassa yhteydessä piti Eerikinkadun puoleinen sisäänkäynti sulkea.¹⁰⁰ Kunnostusvaiheesta ei ole säilynyt suunnitelmakuvia, mutta sen tulos näkyy vuosien 1954–57 kantakartoilla.¹⁰¹ Puistikkoon istutettiin pensaita vuosina 1948, 1949, 1951 ja 1952. Lajeina on ollut luetteloiden mukaan muun muassa orapihlaja-aitataimia, tuhkapensaita, jasmikkeita ja kurtturuusuja.¹⁰² Luetteloiden perusteella näyttää siltä, että tässä vaiheessa istutettiin puistikon sisäosan länsipään leikkialueen ympärille orapihlaja-aita, joka näkyy 1970-luvun kunnostusta edeltävissä valokuvissa. Puistikko pysyi avoimena kenttänä 1970-luvun alkuun

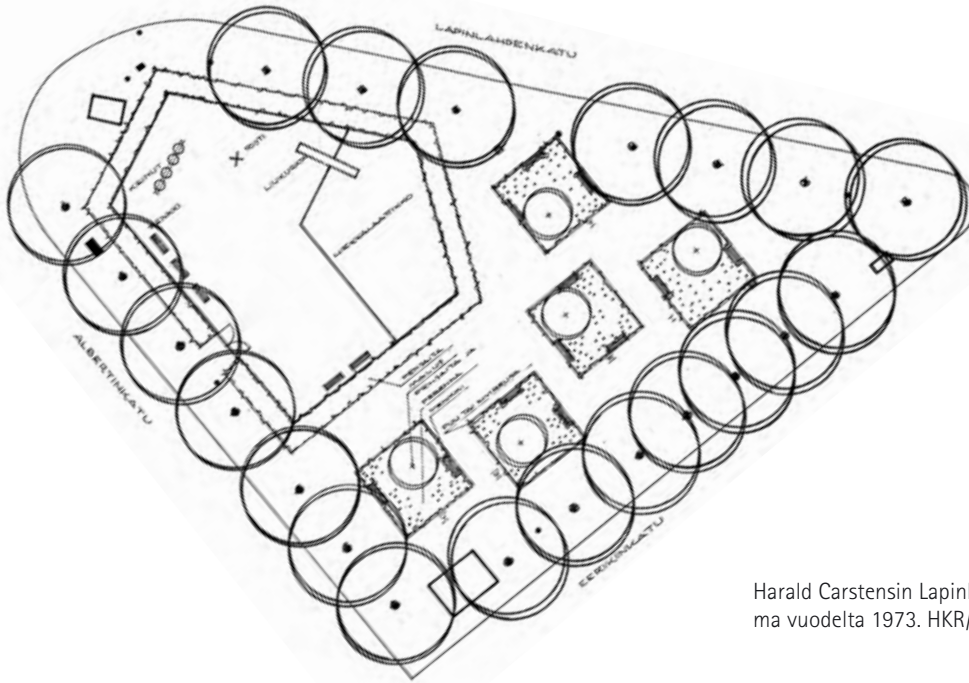
Albertinkadun ja Eerikinkadun kulma vuonna 1954. Valok. V. S. Salokangas. HKM.

asti. Albertinkadun ja Eerikinkadun kulmaan sijoitettiin rapattu puistomuuntamo vuonna 1946.¹⁰³ Kulmassa sijainnut, 1890-luvulta peräisin ollut puinen kiosk purettiin pian muuntamon rakentamisen jälkeen. Länsikulmassa on ollut kiosk ilmeisesti jo 1940-luvulla, mutta nykyinen lippakiosk lienee tullut risteykseen 1950-luvun alussa samoihin aikoihin kuin Karhupuistoon ja Katajanokan puistoon.¹⁰⁴ 1950-luvulla puistikossa oli myös julkinen käymälä, ilmeisesti Eerikinkadun kulmassa paikassa, jossa oli Olssonin aikaan pisoaari. Käymälän aiheuttaman järjestyshäiriön takia sen poistamisesta keskusteltiin valtuustossa vuonna 1954.¹⁰⁵

3 Lapinlahden puistikko näytti 1970-luvun alussa kuluneelta. Puistikon sisäosan leikkikenttä oli aidattu Kapteenipuistikon ja Lastenlehdon kulman tapaan karulla teräsverkkoidalla. Albertinkadun reunassa oli pensasaitajakso, mutta muuten puisto vaikuttaa puita

Lapinlahden puistikon kulunutta ja avointa maisemaa 1970-luvun alussa ennen kunnostusta. HKR.

Harald Carstensen Lapinlahden puistikko -suunnitelma vuodelta 1973. HKR/KPOA 2340.

lukuun ottamatta olleen kasvion. Harald Carstens teki HKR:ssä puistikon kunnostussuunnitelman¹⁰⁶ vuonna 1973. Carstensen suunnitelmassa katuja reunustavat vanhat jalavarivit säilyivät, mutta puistikon avoin sora-pintainen sisätila täytettiin uusilla rakenteilla. Itäpäähän Carstens suunnitteli istutusalueen, jossa oli viisi nelikulmaista luonnonkivireunaista perennaistutusallasta. Altaissa kasvoi myös omenapensaita. Kivialtaiden yhteyteen tuli puistosohvia. Länsipäähän tuli pieni, kulmikas (vrt. Kolmikulma) leikkialue, jonka ympärillä oli pensasaidalla pehmennetty teräsverkkoaita. Istutustyöt tehtiin vuonna 1974.¹⁰⁷ Lapinlahden puistikon leikkipai-

kan merkitys väheni huomattavasti, kun Lastenlehdon uusi leikkipuisto valmistui näköetäisyydelle vuosikymmenen lopussa. 1980-luvun puolivälissä puistikon aida-tun leikkialueen välineet poistettiin ja aitauksesta tuli koirapuisto.¹⁰⁸

4 Lapinlahden puistikon vuorijalavarivejä uudistettiin vuonna 1993. Kaikki eteläreunan puut korvattiin uusilla taimilla, kahden muun reunan riveille jäi vielä vanhojakin puita.¹⁰⁹ Vuonna 1990 puistikon kulmaan rakennettu ns. City-WC on sittemmin korvattu uudemmalla mallilla.¹¹⁰

Puistikon kulma. Sisäosissa näkyy teräsverkkoaidalla reunustettu kenttä. Valok. Kari Hakli 1970. HKM.

Länsikärjen vanhoja ja uusia rakenteita.

Katajanokan puisto

sijainti: Kanavakatu, Satamakatu, Rahapajankatu

koko: 8300 m² (asemakaavapinta-ala)

asemakaavamerkintä: VP

Katajanokan puisto on kaupunginosansa ainoaksi puistoksi rakennettu asemakaavan nivelkappale Uspenskin katedraalin rinteessä. Rinteen ja reunoilla sijaitsevien puurivien rajaaman avoimen nurmialueen keskellä on istutussoikio. Eteläkulmassa on puiden siimeksessä sijaitseva, kuluneen oloinen koira-aitaus.

Alun perin edustuspaikkana ollut Katajanokan puisto on muuttunut arkisemmaksi. Ylätasolla on pensaiden katveessa pieni leikkipaikka. Alatasolla istuskellaan ja pidetään kahvilaa. Ylätason ilmeeseen vaikuttaa voimakkaasti kirkon terassin korkea graniittinen tukimuuri. Luotsikadun päässä oleva, tuuheiden pensaiden puistotilasta erottama kivetty aukio on katualueen yhteydessä hieman epämääräinen.

Puiston kaupunkitilan lounaisreunalla on julkisten rakennusten ryhmä. Satamakadun ja Rahapajankadun reunojen yhtenäisen korkeiset, lähinnä jugend-tyyliä edustavat asuinrakennusrivit muodostavat yhdessä niiden arkkitehtuuriin hyvin sopivan puiston kanssa ehjän kaupunkikuvallisen kokonaisuuden. Puisto on niin suuri, ettei sen kaupunkitilaa kuitenkaan hahmota huonemaiseksi.

Puiston kasvillisuus on monipuolinen. Puiston ilmeelle ominainen koivuryhmä muodostaa ajallisen ja tyylillisen kontrastin koristeellisiin kukkaistutussarekkeisiin. Puistopuut sijoittuvat puiston reunoille, koira-aitauksen ympärille ja kirkolle nousevaan rinteeseen, jossa on koivuryhmän taustalla syreenialue.

Suurin osa puistokäytävistä on sorapintaisia. Vanhalla Luotsikadun linjalla kulkeva asfalttipintainen jalankulkuväylä on tärkeä läpikulkureitti, mutta se on heikkokuntoinen ja tilallisesti tylsä. Puiston kalustuksessa huomiota kiinnittävät monet erilaiset, osin ränsistyneet kaide- ja aitatyyppit. Ylätasolla on 1900-luvun alkupuolelta peräisin olevia valaisimia, mutta alatasolla puistokäytävän varressa on puiston tyyliin sopimattomia muovikupuvalaisimia.

Kruunuvuorenkadun pääte puistossa on tilallisesti sulkeutunut ja se olisi syytä avata. Kierrätysääliöryhmä on väärässä paikassa. Kanava- ja Satamakadun risteyksessä, joka on Katajanokan sisään tuloväylän mutkassa ja kaupunkikuvallisessa solmukohtassa, puiston järjestely on tilallisesti tukkoinen. Kevyt liikenne on erotettu katualueesta ja siirretty tuuheiden pensaiden taakse. Koirapuisto on huonohkossa kunnossa.

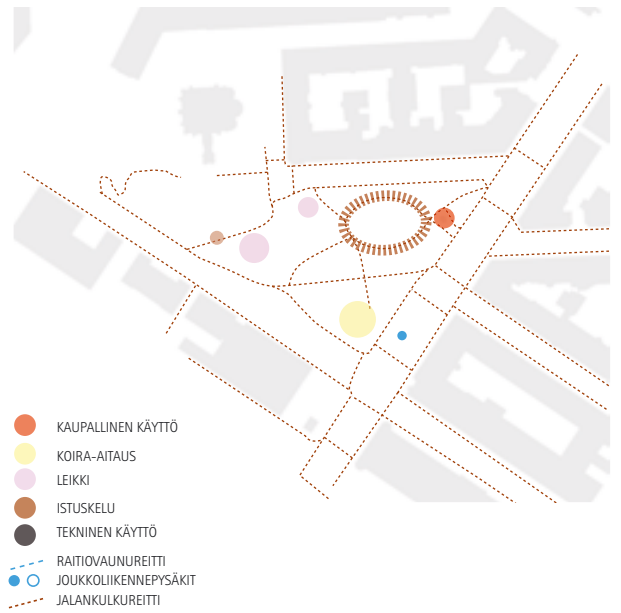
Kaupunkikuvallisesti erittäin tärkeä puisto on tiiviin kaupunginosan puistosydän. Se on katunäkymien pääte ja kehystää Uspenskin katedraalia. Puiston puut tekevät Satamakadun merinäköymiin päättyvästä akselista ja Kanavakadusta vihreät.

Puisto on historiallisesti arvokas, mutta kerroksellinen. Vanhimalla osalla on jäljellä Svante Olssonin suunnitelman henki. 1950-luvun muutokset näkyvät koirapuiston kulmassa ja koivuryhmässä. Myöhemmät suunnitelmat näkyvät erityisesti puiston pensasistutuksissa, keskialueen käsittelyssä ja pienellä leikkipaikalla.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

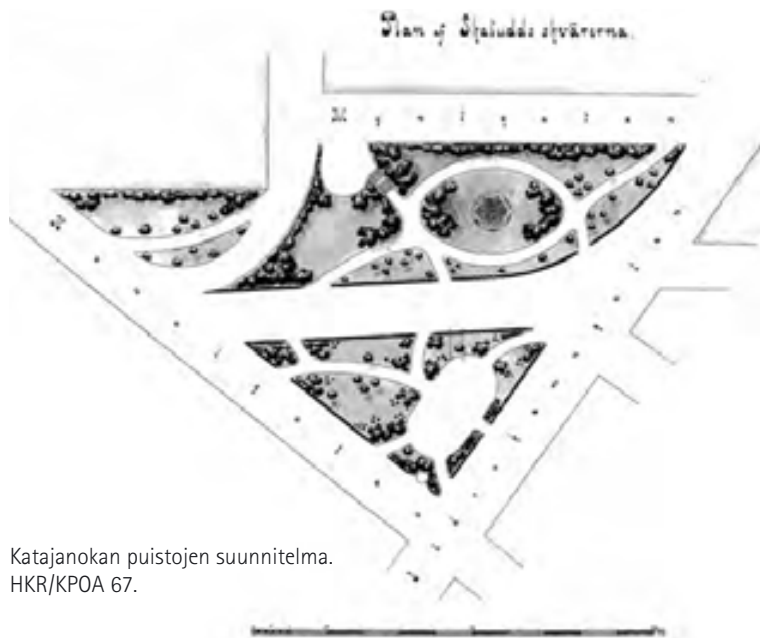

1 Katajanokan asemakaavan alkaessa hahmottua 1890-luvun puolivälissä kaupunginpuutarhuri Svante Olsson sai siihen keskeisenä kuuluvan nivelpuiston¹¹¹ työpöydälleen. Paikka oli haastava: katujen moneen osaan jakama tila ja voimakkaat korkeuserot. Olsson laati puiston eri osista useita suunnitelmia.¹¹² Varsinaista Katajanokan puistikkoa eli Luotsikadun pohjoispuolista osaa esittävä piirustus¹¹³ sisältää käytäväjärjestelyn sellaisena kuin se myöhemmin rakennettiin. Suunnitelmassa on elementtejä maisemapuistotyylisiä, mutta myös formaaleja osia. Keskellä on säännöllinen ellipsin muotoinen saareke, jota reunustavaan käytävään liittyy kaartuvia polkuja. Yksi vie kohti kirkkoa, toinen puiston poikki kulmasta kulmaan ja kaksi silloisen Luotsikadun eteläpuoliselle, Katajanokan toriksi kutsutulle alueelle. Kirkon kulmauksessa on pieni pyöristetty leikkikenttä. Kuvaan on piirretty puistoa ympäröimään pensasaita. Kulmissa ja käytävien risteyksissä on puu- ja pensasis-tutuksia. Ellipsin keskellä on koristeistutuslaite. Puiston toteuttaminen alkoi tämän suunnitelman pohjalta vuonna 1895. Luotsikadun pohjoispuolella tehtiin tasaus- ja istutustöitä vuonna 1899¹¹⁴ ja vuonna 1900 kaupunginpuutarhurin vuosikertomuksessa todettiin, että puistokossa kahden viime vuoden ajat tehdyt mittavat työt oli saatu valmiiksi.¹¹⁵

Raitioliikenne Katajanokalle alkoi Luotsikatua pitkin kulkeneilla kiskoilla vuonna 1903.¹¹⁶ Luotsikadun eteläpuolisen kolmion maanrakennustöistä päätettiin vuonna 1904.¹¹⁷ Olssonin suunnitelmasta on säilynyt neljä versiota¹¹⁸, jotka poikkeavat toisistaan käytäväverkoltaan. Kahden version keskipisteenä on käytävien reunustama pyöreä istutusalue, jolle johtavat kaartuvat käytävät, ikään kuin miniatyyritulkintana suuremman puistikon aikaisemmasta suunnitelmasta. Nurmissaarek-keiden kulmiin on suunniteltu puu- ja pensasis-tutuksia. Puistikkoon toteutettiin ilmeisesti yksinkertainen järjestely, jossa on kaksi kulmaa yhdistävää käytävää ja niiden risteyskohdassa pieni leikkikenttä.¹¹⁹

Katujen rajaaman pienen puistikkokolmion istutustyöt saatiin valmiiksi keväällä 1906. Samana vuonna kunnostettiin kirkon penkereen ja Kanavakadun välistä pientä vanhaa istutusaluetta, ja sen käytävän varrelle rakennettiin istuskelupaikka.¹²⁰ Kirkon toisella puolella sijaitsevassa Kanavapuistossa tehtiin myös istutustöitä Olssonin suunnitelmien mukaan 1900-luvun alkuvuosi-na.¹²¹

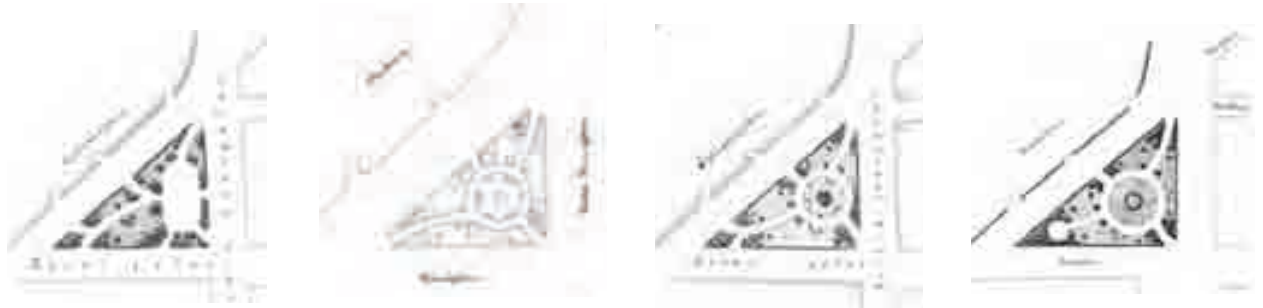
Katajanokan puistojen suunnitelma. HKR/KPOA 67.

Puisto toteutettuna. Kuvassa on valmis keskialueen istutus, Luotsikadun reunan pensas- ja puuistutukset, Rahapajankadun reunan pensasalue, kirkon tasolle vievät portaat ja Pormestarinrinteen luiskan pensasis-tutusalue. HKM.

Patsasta ympäröivät koristeelliset istutuskuviot näkyvät kuvassa vuodelta 1936. HKM.

Kanavakadun ja Satamakadun puistikkokolmion päiväämättömiä suunnitelmia. Kolmen piirustuksen keskipisteenä on käytävien reunustama pyöreä istutusalue, jolle johtavat kaartuvat käytävät, ikään kuin miniatyyritulkintana suuremman puolen suunnitelmasta. Nurmisaarekkeiden kulmiin on suunniteltu puu- ja pensasistutuksia. Neljännessä piirustuksessa on länsipäähän pensaiden pi-

lossa olevalle pyöreälle aukiolle sijoitettu pisaari. Ensimmäisessä suunnitelmassa pyöreä istutusalue on korvattu pienellä leikkikentällä kolmion itäpäädyssä. Tämä versio esiintyy myös Katajanokan puistojen kokonaisuutta esittävässä kahdessa kuvassa, joista jälkimmäinen lienee viimeisin säilyneistä Olssonin ajan Katajanokan suunnitelmista (ks. vier. sivu). HKR/KPOA 270, 278, 268, 269.

Vastaistutettu Kanavakadun ja Satamakadun kulma postikortissa. HKM.

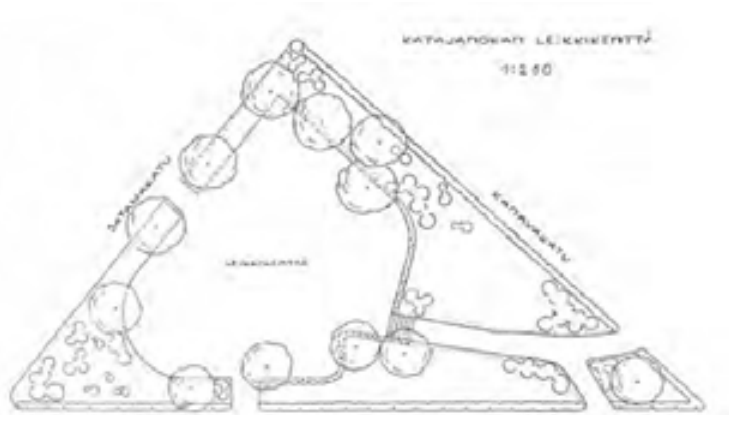
1900-luvun alkupuolella puistojen kalustus vaihteli vuosittain, kun sohvat vietiin talviksi keskusvarastoon, ja ne jaettiin uudelleen keväisin eri puistojen kesken. Varhaisimmissa kuvissa Katajanokalla oli ns. koivunjalkapenkkejä ja 1930-luvulla taas vaaleita puisia puistosohvia. Puiston nurmialueet oli reunustettu metallilanka-aidalla ja Luotsikadun reunassa oli pensasaita. Torin leikkipaikalle asennettiin keinu vuonna 1931 ja hiekkalaatikoita vuonna 1935.¹²² Vuonna 1924 puiston keskeiselle istutusalueelle sijoitettiin Viktor Malmbergin veistos Vedenkantaja.¹²³ Olssonin tarkoituksena oli selvästi tehdä Katajanokan puistosta esteettisesti vaikutta-

Katajanokan puistot rakennuskonttorin vuonna 1929 julkaisemalla kaupunkikartalla. HKA.

Katajanokan puiston tunnelmaa vuosisadan puolivälissä. Valok. Foto Roos. HKM.

Leikkikentän 1950-luvun tyylinen suunnitelma. HKR/KPOA 211.

va edustuskohte. Puisto kuului myös hoidossa kärkikoh-teisiin.¹²⁴ Valokuvien ja erittäin runsaslajisten istutuslu-etteloiden perusteella on puiston ulkonäköön panostettu vielä 20- luvulla ja 30-luvun alussa. Olssonin kauden jälkeen patsasta ympäröivät koristeelliset istutuskuviot yksinkertaistettiin kahdeksi pyöreäksi kentäksi.¹²⁵

2 Katajanokan puiston ilme säilyi 1950-luvulle asti Olssonin ajan asussa, ja sen hoitotaso oli korkea. Eräs lähiseudulla asunut henkilö muistelee Katajanokan puiston olleen arvokas, hyvin hoidettu paikka, jossa oli epätavallisia kasveja ja johon mahtavat puut loivat hä-määrää tunnelmaa.¹²⁶ Puita ja pensaita puistoon istutet-tiin useaan otteeseen 1900-luvun puolivälissä. Puistolle luonteenomaisia koivuja istutettiin vuosien 1946–47 ai-kana.¹³⁰ Katu- ja puisto-osaston arkistossa on mittakaa-vaan 1:250 laadittu piirustus,¹²⁷ joka esittää entisen Ka-tajanokan torin alueen leikkikenttää. Piirustuksessa on puuistutusten ympäröimä ja tukimuurin rajaama kenttä, ja kolmion kärjen käytävät ovat samanmuotoiset kuin Olssonin 1900-luvun alun suunnitelmissa. Leikkipaikka toteutettiin Bengt Schalinin kaupunginpuutarhuriaika-na.¹²⁸ Tarkkaa tietoa töiden suoritusajasta ei ole löytynyt, mutta mahdollisesti se oli vuosi 1949, jolloin puistossa tehtiin runsaasti istutustöitä.¹²⁹ 1950-luvun alussa puis-ton laidalle tuli myös Hilding Ekelundin suunnitelmien mukainen lippakioski.¹³⁰

3 1970-luvun alussa Katajanokan telakka- ja varus-kunta-alueet olivat tyhjentyneet. Alueen suunnittelusta järjestettiin kilpailu, jonka voittajaehdotuksen¹³¹ pohjalta Katajanokka kaavoitettiin uudelleen.¹³² Vanhojen kortte-lien kohentamisen yhteydessä Katajanokan puiston hah-mo muuttui merkittävästi, kun Luotsikadun pätkä puis-ton osien välistä poistettiin. Puisto sai 1980-luvun alun

50-luvun leikkikenttä koira-aitaukseksi muutettuna

Vedenkantaja

asemakaavassa¹³³ nykyisen yhtenäisen kolmion muoton-sa. Kadun ja raitiovaunukiskojen poistamissuunnitelmat ja purkutyöt oli tehty jo vuosina 1976–77. Raitiovaunut aloittivat liikennöimisen uudella reitillä Kanavakatu-Satamakatu vuonna 1977.¹³⁴ Uudessa asemakaavassa poistui myös Pormestarinrinteen jatke, joka kulki Raha-pajankadulta Kanavakadun ja Luotsikadun risteykseen. Entiseen Luotsikadun ja Kanavakadun liittymään tehtiin nupukivistä luiska, joka aidattiin.

Katajanokan puiston kunnostussuunnitelma.
Lars Liljefors. HKR/KPOA 2580.

Kenttäkiveystä koira-aitauksen varrella

Puiston ylätasanteen leikkipaikka

Entinen Luotsikatu puiston sisäosissa.

Katajanokan puisto muuttui aikaisemmin katujen erottamien saarekkeiden sijasta yhtenäiseksi, kolmiomaiseksi puistoksi. Uusi tilanne huomioitiin HKR:n puutarha-arkkitehti Lars Liljeforsin suunnittelemassa kunnostuksessa, joka toteutettiin vuosina 1978–79.¹³⁵ Liljefors säilytti pohjoisosan polkuverkoston ja soikion jokseenkin ennallaan. Reunoille tehtiin uusia pensasistutuksia ja puistikon läpi tuli kulkemaan uusi puistokäytävä vanhan Luotsikadun linjalla. Kanavakadun varteen syntyi kapea pensaiden reunustama kujanne. ”Ympyrän” alueelle suunniteltiin kulmikkaiden kukkaruutujen sarja. Kruunuvuorenkadun päähän tuli uusi kivetty aukio, jota rajattiin istutuksilla. Pormestarinrinteen jatkolle tuli uusi puistokäytävä istuskelualueineen. Satamakadun ja Kanavakadun kulman leikkikenttä oli suunniteltu uudistettavaksi ajan henkeen. Liuskekivimuurit oli tarkoitus poistaa ja alue ryhmitellä pienempiin erillisiin tiloihin. Uudistettuja leikkikenttärakenteita ei ilmeisesti toteutettu, mutta sen sijaan vuonna 1982 HKR:n puistosuunnittelija Terttu Hilli suunnitteli¹³⁶ uuden kaksiosaisen leikkipaikan puiston länsiosaan. Se rakennettiin seuraavana vuonna. Kun kauempana katujen melusta sijaitseva leikkipaikka oli valmistunut, muutettiin vanha leikkikolmio 1980-luvulla koira-aitaukseksi.¹³⁷

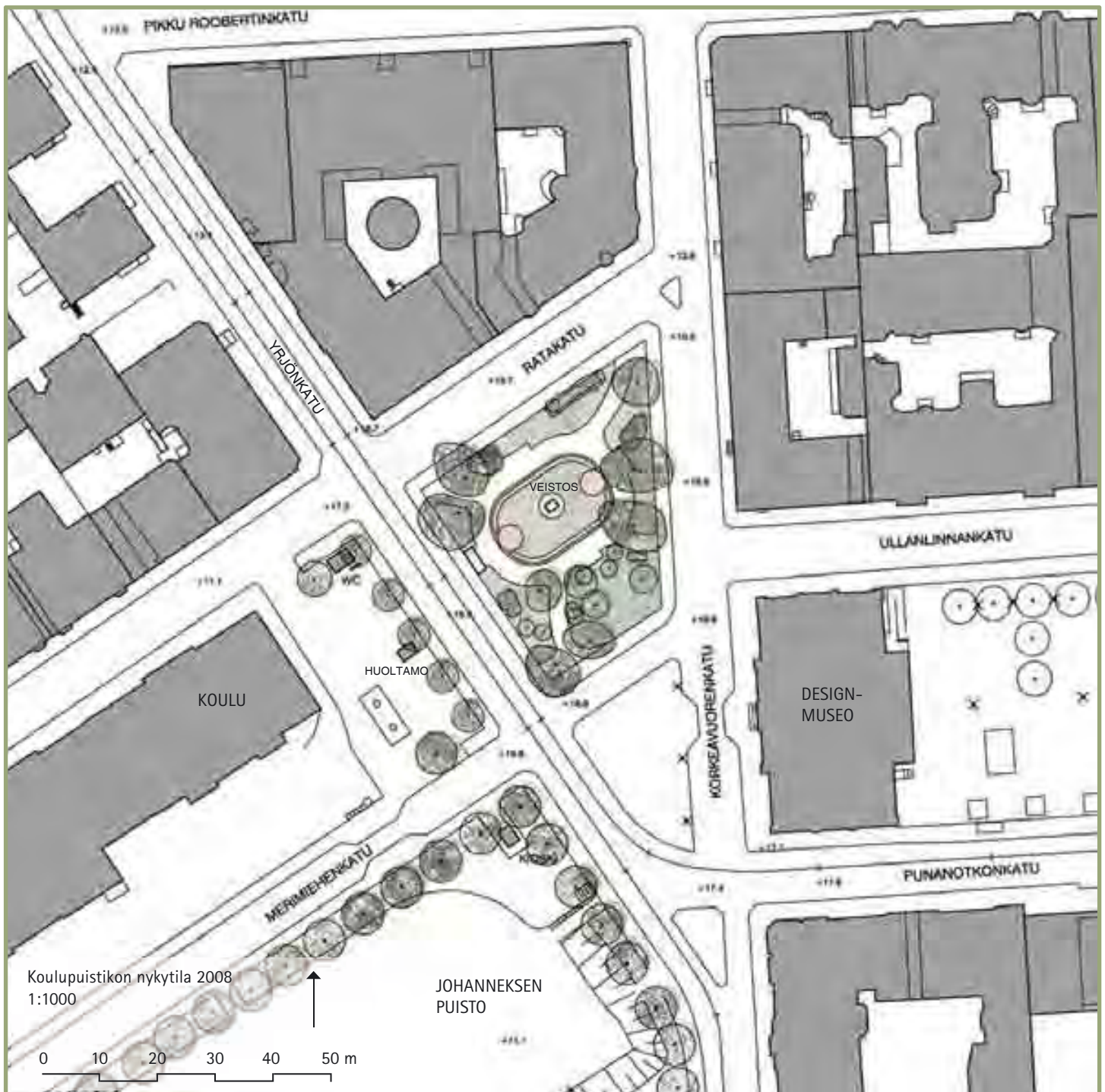
4 Katajanokan puiston tilallinen hahmo muuttui aiempaa suljetummaksi, kun puiston ja Katajanokanlaiturien väliin, Kanavakadun varteen, valmistui vuonna 1994 ulkoministeriön uudisrakennus.¹³⁸ Vuonna 1997 tehtiin länsiosan leikkipaikalla pieni kunnostustyö, jonka suunnitteli Eva-Lisa Telén.¹³⁹

Koulupuistikko

sijainti: Korkeavuorenkatu, Ratakatu, Yrjönkatu

koko: 1280 m² (asemakaavapinta-ala)

asemakaavamerkintä: -

Koulupuistikko on avoin kaupunkikuvallinen koristeaukio, istuskelu- ja läpikulkupaikka. Keskeisellä nurmiellipsillä on koristeellisia istutuskuvia. Puistoaukion ilme sopii hyvin sitä kahdelta sivulta ympäröiviin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun julkisivuriveihin. Yhdeltä sivulta puistikko liittyy Punanotkon väljään puistomaisemaan ja Johanneksen kirkon etuistutuksiin.

Oman lisänsä pienialaisen puistikon ilmeelle antaa monilajinen valikoima suuria vanhoja puistopuita: vaahteroita, jalava, hevoskastanja ja saarnivaahtera. Puut ovat tärkeitä katunäkymille ja yksittäiset suuret puuyksilöt toimivat myös maamerkkeinä. Puiden lisäksi puiston kasvillisuuteen kuuluu pikkupuita ja pensaita.

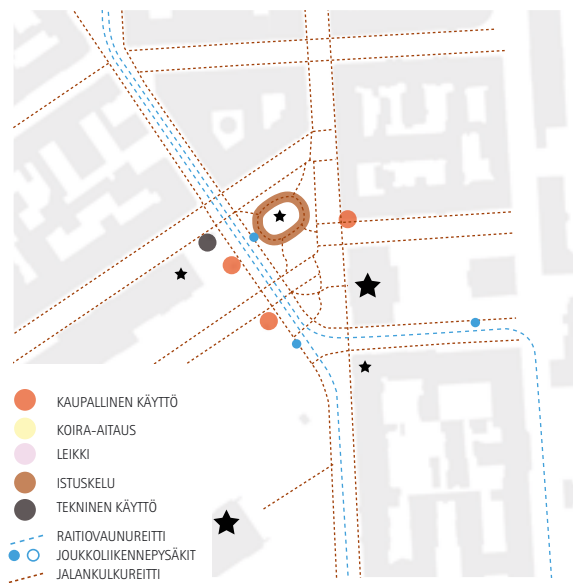
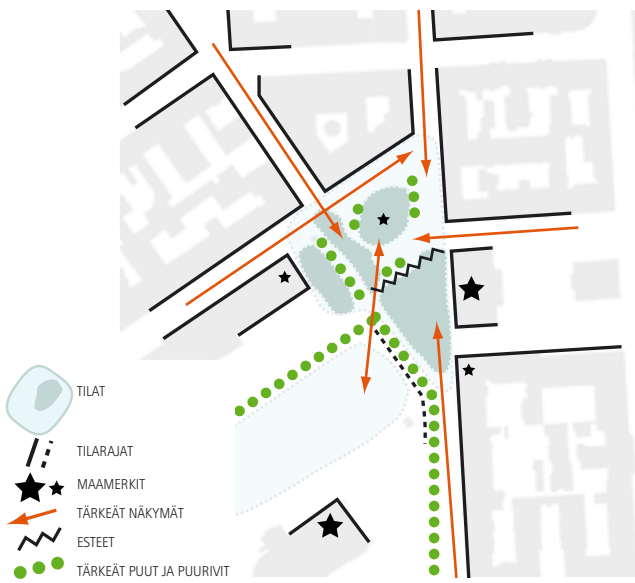
Koulupuistikon kalustus on siisti. Puistikkoa ei ole valaistu, mutta pieni alue ei katualueen valaistuksen lisäksi kaipaa omia valaisimia.

Designmuseon edessä sijaitseva katujen täysin ympäröimä, aikaisemmin pysäköintialueena toiminut aukio on päällystetty noppakivillä ja reunustettu pollareilla 1990-luvun alussa. Tyhjän ja huonokuntoisen aukion ja varsinaisen puistikon välisen yhteyden katkaisee katualue ja kaksi pysäköintiruutua.

Kaupunkikuvallisesti tärkeä Koulupuistikko liittyy eteläiseen Helsinkiin päin kulkevaan puistojen ketjuun. Koulupuistikko on historiallisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä, vuosisadan alun ilmeessä säilynyt viheralue, oman tyyppinsä selkeä edustaja. Se on yksi kaupungin vanhimmista melko alkuperäisessä asussaan säilyneistä pienistä kaupunkipuistosuunnitelmista.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 Koulutorista (myöhemmin Koulupuistikko)¹⁴⁰ kaupunginpuutarhuri Svante Olsson suunnitteli pienen koristeistutusaukion. Sille tuli suunnitelmassa selkeä hahmo ja käyttötarkoitus. Puistikko onkin säilynyt nykypäivään asti melko pienin muutoksin. Puistikon suunnittelu edistyi samaan aikaan alueen lopullisen asemakaavoituksen kanssa. Vuonna 1901 Olsson on tehnyt Punaotkon suunnitelmien yhteydessä Koulutorin suunnitelmasta Katajanokan pienen kolmion tapaisen version. Siinä kolmiolla oli pyöristetty kärki, pyöreä keskusaihe, kaartuvat käytävät ja pensasmassiivien reunustamat sisäänkäynnit.¹⁴¹ Korkeavuorenkadun kulmassa ja eteläkärjessä oli pensaiden ympäröimät istuskelupaikat. Kun asemakaavaa muutettiin ja Merimiehenkatua jatkettiin Korkeavuorenkadulle asti, joutui Olsson jättämään puistikon eteläkärjen istuskelupaikan pois. Myöhemmästä puistosuunnitelmasta on katu- ja puisto-osaston arkistossa kaksi versiota,¹⁴² joiden erona on vain se, että toisessa puistikkoa kiertää pensasaita. Suunnitelma on tyyliltään pieni koristeaukio, *Schmuckplatz*. Maunu Häyrysten tulkinnan mukaan Koulupuistikon läpi ristikkäin kulkevien käytävien taivuttamisella pyrittiin luomaan vaikutelmaa pienoismaisemasta, mutta puistikon pieni mittakaava pelkisti sommitelman formaaliksi kuvioksi.¹⁴³ Koulupuistikon keskeisen istutusalueen ympärille oli ryhmitelty istuskelualue ja polkujen kulmiin tuli puuja pensasistutuksia.

Aukion rakentamisen rahoituksesta päätettiin vuonna 1906, ja työt aloitettiin seuraavana vuonna. Rakentamisolosuhteet aiheuttivat ongelmia, ja istutustyöt saatiin lopullisesti valmiiksi vasta vuonna 1909.¹⁴⁴ Puistikko kuului alusta asti huolellisesti hoidettuihin edustuskohteisiin. Svante Olssonin ajan jälkeen, 1930-luvun alussa, Koulupuistikkoon rakennettiin uusi käytävä ja tehtiin uusia istutuksia.¹⁴⁵ Vuonna 1932 puistikossa paljastettiin Ville Vallgrenin veistoskokonaisuus ”Setä Topelius sadunkertojana”.¹⁴⁶

Puistikon hoitotaso laski 30-luvulla, mihin lienee toisaalta vaikuttanut vallinnut taloudellinen lama ja toisaalta se, että uusien reformististen ajatusten vallitessa keskustan pieniin puistoihin panostamista ei pidetty kovin oleellisena. Koulupuistikon kukkaistutuskuvioita yksinkertaistettiin. Koristenuhat jäivät pois ja päätyjen pyöreitä istutuskuvioita karsittiin. Puistikon puut alkavat ajan valokuvissa rajata puistikon tilaa ja myös varjostaa sitä.¹⁴⁷

Päiväämätön suunnitelma Koulupuistikkoon, Svante Olsson. HKR/KPOA 2.

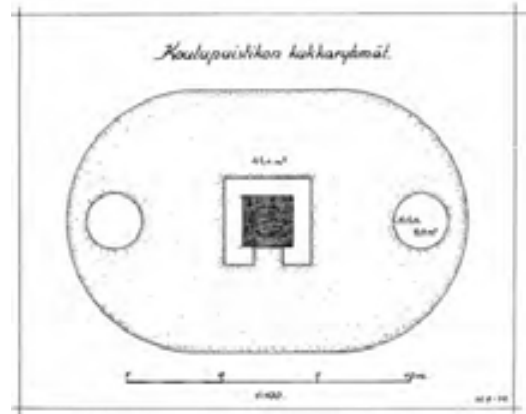
Pian valmistumisen jälkeen, vuonna 1910, puistikko on avoin ja hyvin viimeistellyn oloinen. Jalkakäytävän reunassa on kaasulyhdyt. Puistikossa on viisi koivunjalkapenkkiä, nurmisaarekkeet on rajattu metallivaijerikaiteella. Vastaistutetut puut ovat vielä pieniä. HKM.

Vuonna 1926 otetussa kuvassa puut ovat kasvaneet. Koristeistukset ovat edelleen varsin edustavassa kunnossa. Puistossa on metallirunkoisia puusälesohvia. HKM.

Yksinkertaistetut istutukset ja Topeliuksen patsas 1930-luvun alussa. Valok. K. Havas. HKM.

Koulupuistikon patsaan ympäristö vuonna 1939 ennen ja vuonna 1951 jälkeen Schalinin ajan kunnostuksen. HKR/ KPOA 719, 720.

2 Koulupuistikossa tehtiin pieni muutostyö Bengt Schalinin kaupunginpuutarhuriaikana.¹⁴⁸ Topeliuksen patsaan ympäristön koristeelliset istutuskuviot muokattiin ajan henkeen paremmin sopiviksi, epäsymmetrisiksi ja yksinkertaisemmiksi. Patsaan taakse istutettiin tuomipihlajaryhmä ja eteen pieni kesäkukkaistutusalue.¹⁴⁹ Puistikon eteläpuolen katuaukiolle suunniteltiin 14 viinopysäköintipaikkaa vuonna 1962.¹⁵⁰

4 Vuonna 1998 peruskorjattiin myös Koulupuistikko. Uudet suunnitelmat¹⁵¹ laati Eva-Lisa Telén rakennusvirastossa. Schalinin aikana keskialueelle tehdyt muutokset kumottiin ja puistikko tuotiin lähemmäksi Olssonin suunnitelman asua. Keskialueen istutuspyörylät palautettiin ja patsaan taustan tuomipihlajat poistettiin. Uusia puita ja pensaita istutettiin¹⁵² ja käytäväverkkoa muokattiin. Istutusaarekkeen ympärille rakennettiin matala teräskaide. Luoteiskulmassa poistettiin heikkokuntoista nurmea puiden ja pensaiden alta ja korvattiin kivituhkapinnalla.

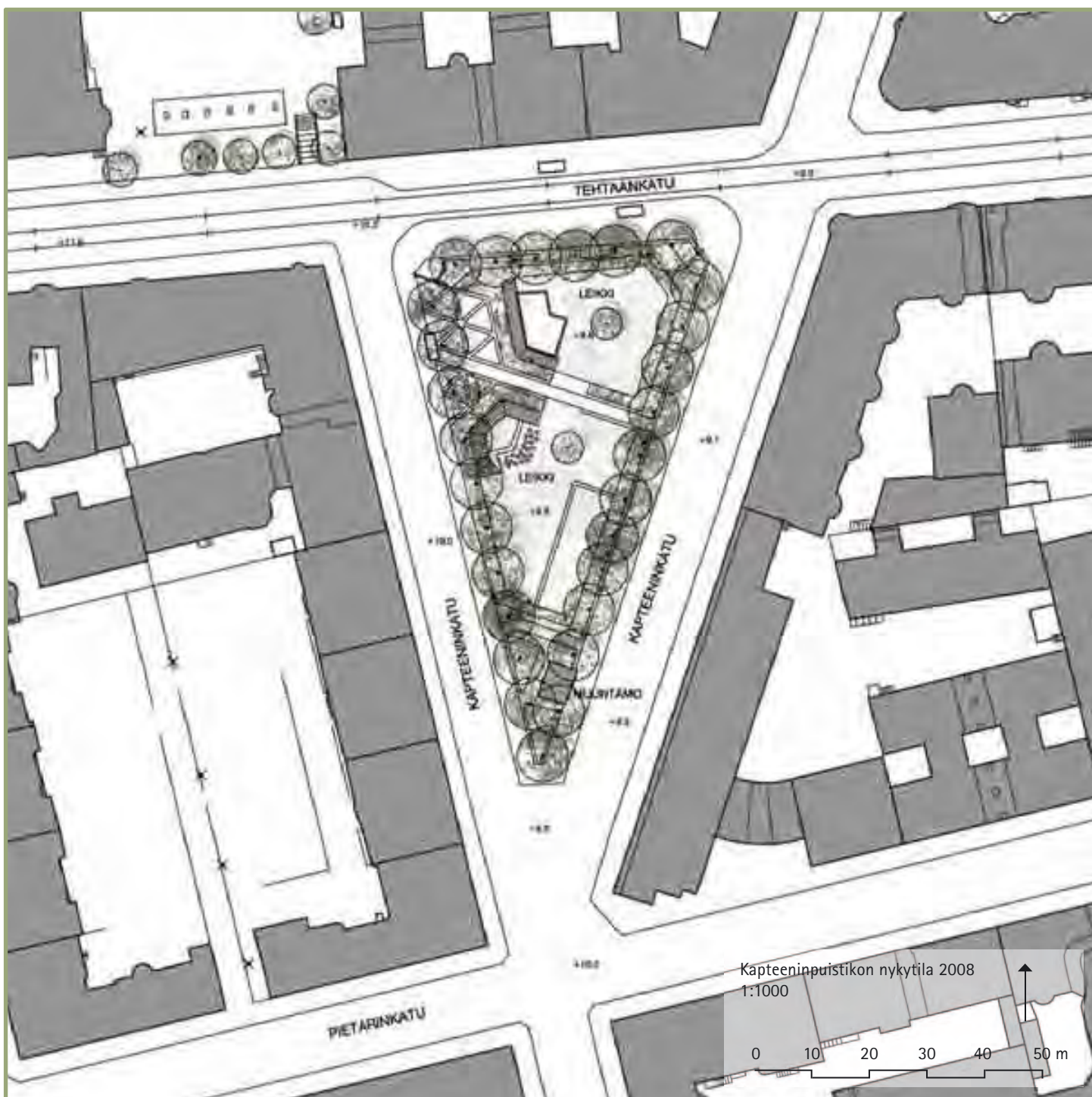
Puistikon nykytilaa. Oikealla 1990-luvun kunnostuksessa viimeistelty istutusalueen reunakaide

Kapteenipuistikko

sijainti: Tehtaankatu, Kapteeninkatu
koko: 2643 m² (asemakaavapinta-ala)
asemakaavamerkintä: P

Kapteenipuistikko on samaan aikaan ympäröivän kaupunkirakenteen kanssa valmistunut, pieni puurivien reunustama puistikko. Alun perin avoimeksi kentäksi rakennettu puistikko on pääosin asussa, jonka se sai 1970-luvulla, kun peruskunnostuksessa koko puisto muutettiin tilallisesti ja toiminnallisesti suljetuksi leikkipaikaksi. Kahden leikkialueen reunoilla on pensaita, puurakenteita ja aitoja. Niiden välistä puistikon halki kulkee kävelyväylä. Luoteiskulmassa on pieni aukiomainen istuskelupaikka.

Puistikkoa ympäröivä kaupunkitila on yhtä 1960-luvun nauhaikkunaista asuintaloa lukuun ottamatta ehjä ja yhtenäinen. Sitä ja pohjoispäädyän tiilirakennuksia lukuunottamatta puistikon julkisivurivit ovat jugend-tyylinen kokonaisuus, joka on harmoninen ja johon puiston muoto ja puurivit sopivat hyvin.

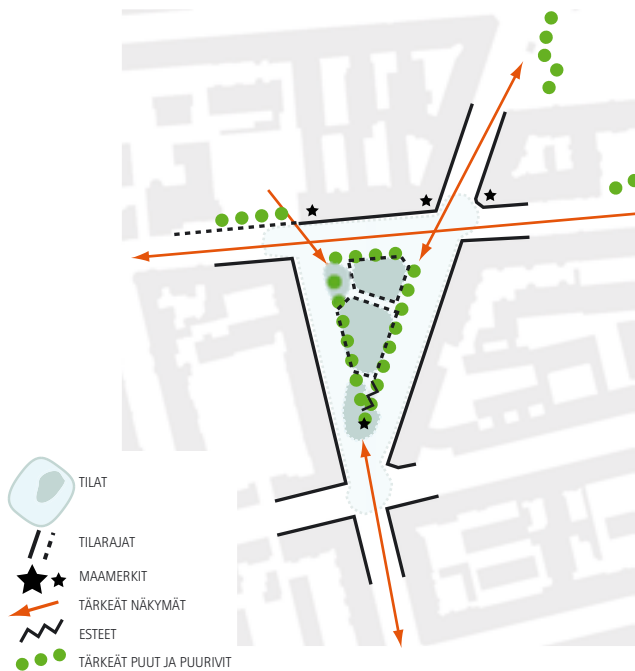
Puistikkoa reunustavat yli 100-vuotiaat tuuheet lehmusrivit. Leikkialueilla on marjaomenapuu ja virginiantuomi. Leikkialueen reu-

noille 1970-luvun kunnostuksessa istutetut tuhkapensaat on korvattu heisiangervoilla ja kurturuusuilla.

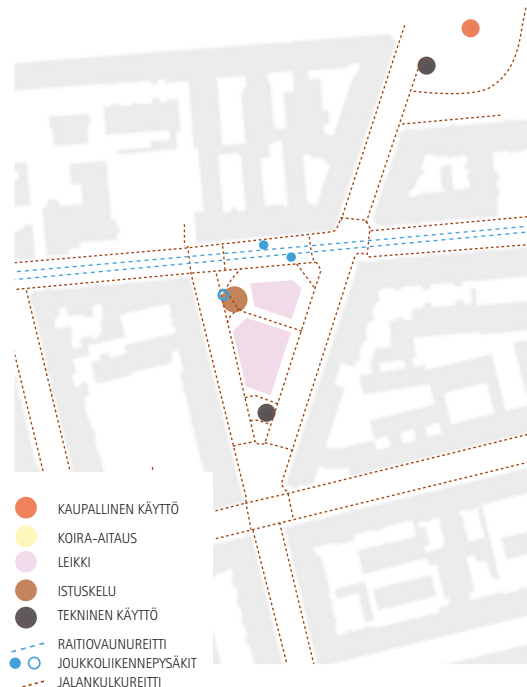
Kapteenipuistikko on kaupunkikuvallisesti merkittävä solmu-kohta ja kohtaamispaikka, mutta aidattu leikkialue tukkii yhteyksiä ja näkymiä. Puistikko on varattu liian selvästi vain yhdelle käyttäjäryhmälle. Aitaaminen, yksipuolinen käyttö ja puistikon heikko kunto tekevät alueesta syrjäytyntä tilaa.

Puistikko muodostaa kaupunkikuvallisen parin Vuorimiehenpuistikon kanssa. Sen puut näkyvät pitkissä katunäkymissä Kapteeninkadulla ja Tehtaankadulla. Vihreä kaupunkitila puuriveineen on historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti arvokas. Kapteenipuistikkoon olisi tärkeä palauttaa puurivien ympäröimä avoin, monikäyttöinen tila, puiston nykyinen suunnitelma ei sovi paikan henkeen ja tilaliseen hahmoon. Puiston kunnostushanke on tätä kirjoitettaessa meneillään.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

1 Kapteenipuistikko perustettiin ylijäämäaukiolle samalla vuosikymmenellä ympäröivien korttelien rakentamisen kanssa. Taustalla oli asukkaiden aktiivisuus ja Helsingin puistojen vähäisestä määrästä kaupunginvaltuustossa esitetty kritiikki. Kapteeninkadun kolmioaukiota ympäröivät talot rakennettiin 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä nopeaan tahtiin. Kallioinen aukio oli valmiita tasoitettuja katuja matalammalla. Ympäristön talonmestajat ehdivät jo vuonna 1905 valittaa aukion ulkonäöstä rahatoimikamarille ja vaatia sen pikaista tasoittamista. Töistä päätettiin ja niille budjetoitiin rahoitus. Talonmestajat ottivat vuonna 1906 uudelleen yhteyttä rakennuskonttoriin ja puutarhalautakuntaan. Nyt vaadittiin aukion istuttamista puistikoksi. Vaatimus sai tukea rakennuskonttorilta, jonka mielestä aukio olisi elävämpi ja viihtyisämpi puistikkona. Samoihin aikoihin Hufvudstadsbladetin päätoimittaja ja kaupunginvaltuutettu Arthur Frenckell teki valtuustoaloitteen, jossa hän totesi Helsingissä olevan liian vähän puistoja ja vaati niiden tarpeesta selvitystä. Seuranneessa keskustelussa puutarhalautakunta totesi olevansa vähäisestä määrästä samaa mieltä, mutta että keskusta ei voitaisi perustaa lisää puistoja ostamatta niitä varten kallista tonttimaata. Kapteeninkadun aukio oli kuitenkin jo kaupungin maata. Sinne päätettiin perustaa puistikko, jonka suunnittelun kaupunginpuutarhuri Olsson sai tehtäväkseen. Olsson ilmeisesti suunnitteli Kapteenipuistikosta Lapinlahden puistikon kaltaista, pehmeästi polveilevien puu- ja pensasistutusten ympäröimää avointa aukiota. Suunnitelmaa ei ole löytynyt, mutta se näyttää päätyneen rakennuskonttorin vuonna 1909 julkaisemalle kartalle. Rahoituksen ongelmien ja puistojen kustannusten säästökuurin, puistotoimen organisaatiomuutoksen, Olssonin suuren työmäärän ja sairastelun vuoksi puiston rakennustyö venyi ja se toteutettiin suunniteltua yksinkertaisempaan. Aukion kallioinen maasto aiheutti lisäkustannuksia, kun puurivejä varten piti louhia istutuskavantoja ja rakentaa tukimuureja. Aukion rakennustyöt alkoivat vuonna 1907 ja saatiin istutuksineen lopulta valmiiksi vuonna 1910.¹⁵³

Toteutunut puistikko oli avoin sorapintainen kenttä, jonka kaikilla reunoilla oli kapeat nurmikaistaleet ja lehmusrivit. Puiden lisäksi nurmikaistaleille istutettiin pensaita. Kaistaleiden ympärille pystytettiin kulun estävät rautalanka-aidat, mutta Kapteenipuistikkoa ei enää reunustettu tiiviillä pensasaidanteilla ja puuaidalla, kuten Lapinlahden puistikko ja Kolmikulma aikaisem-

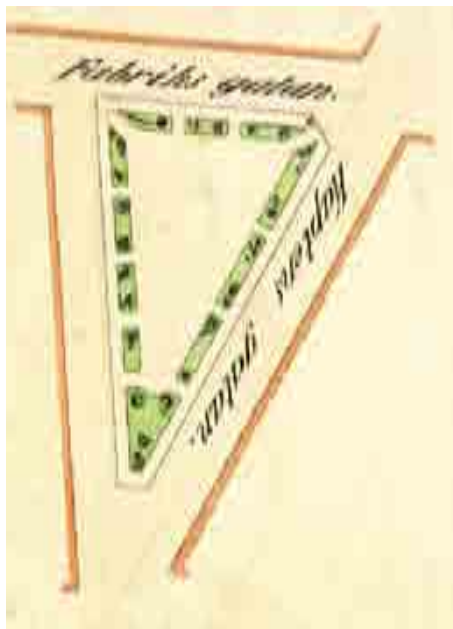

Postkorttikuva vuoden 1910 paikkeilta. Puita ei ole vielä istutettu. MVA.

Puistikko rakennuskonttorin vuonna 1909 julkaisemalla kartalla. Mahdollisesti Olssonin suunnitelma. KMOA/HKA.

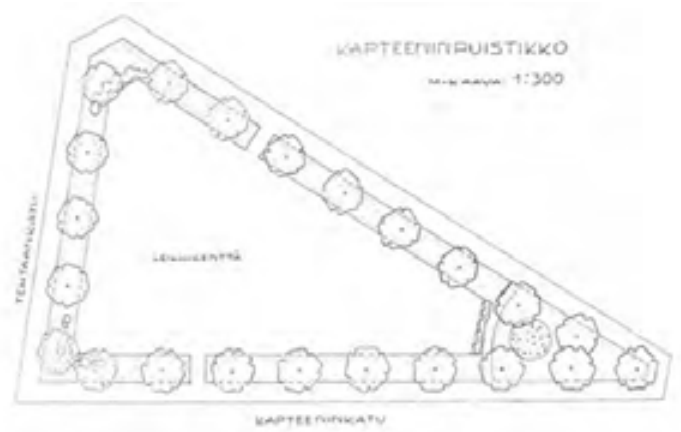
Puistikon toteutettu suunnitelma. Noin vuonna 1915 laadittu mittauspiirustus. KMOA/HKA.

min. Kalustukseen kuuluivat sorakentän reunoille tuodut puistosohvat. Kentän kaksi hiekkalaatikkoa rakennettiin 1930-luvun alussa.¹⁵⁴ Puistikon asu oli yksinkertainen, pelkistetty ja tyylikäs. Puistikko oli alusta asti leikkikäytössä. Siihen viitattiin leikkikenttänä jo rakennustöiden aikana vuonna 1909.¹⁵⁵

2 Kapteenipuistikko näyttää säilyneen yksinkertaisessa 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen asussaan aina 1970-luvulle asti. Puistikon historiaselvityksessä ei löytynyt sotien jälkeisiltä vuosilta tarkkoja tietoja. Katu- ja puisto-osaston arkistossa on vuodelle 1951 päivätty suunnitelmapiiirustus. Sen perusteella lie-nee tehty pienimuotoinen kunnostus vuonna 1952, jolloin puistikkoon istutettiin kultaherukoita. Avoin pohjoisosassa on merkitty leikkikentäksi. Eteläpäässä on pyöreä kukkaistutusympyrä ja kaareva käytävä Kapteeninkadun haaralta toiselle. Puurivien alla on nurmikaistale, jolla on pensaita eteläkärjen lisäksi Tehtaankadun kulmissa. Puistikon eteläkärkeen sijoitettiin puistomuuntamo vuonna 1953.¹⁵⁶ Puistikko oli aidattu jo vuonna 1950.¹⁵⁷

3 Kapteenipuistikon ilme oli 1970-luvun alussa kulunut ja laiminlyöty: karu teräsverkkooita ympäröi sorakentällä olleita yksinkertaisia leikkivälineitä ja vuonna 1972 puistikkoon tuotua puista lohikäärmeveistosta.¹⁵⁸ Nurmikaistaleet suuriksi venähtäneiden lehmusten alla olivat varjostuksen ja tallauksen johdosta muuttuneet liejuisiksi. Heikko kunto ja päivähoitotoimen toivomus johtivat puistikon perusteelliseen kunnostukseen vuonna 1978. Lars Liljeforsin suunnitelmassa puistikon ilme ja tilarakenne muuttui radikaalisti. Aikaisemmin avoin kenttätila oli liittynyt saumattomasti katutilaan ja oli ympäröivien korttelien dominoima, mutta nyt puistikon keskiosasta tuli tilallisesti sulkeutunut ja sisäänpäin kääntynyt. Puistikon puurivien sisäpuolelle tuli kaksi sorapintaista leikkialuetta, joissa oli runsaasti leikkivälineitä ja ajan hengen mukaan selkeästi erotellut tilat eri toiminnoille ja eri-ikäisille lapsille. Toinen leikkitala oli ainakin aluksi päiväkotien ja toinen ohjatun puistotätitoiminnan käytössä. Tilojen välistä puistikon halki kulki kivetty käytävä. Suljettuja leikkialueita reunustivat puurakenteet, pieni näyttämö pöllikatsomoiheen, aita-seinäkkeet ja pergolat. Ympäröivien teräsverkkooitojen visuaalista vaikutusta pehmennettiin pensasaidanteilla. Luoteiskulmaan Liljefors sijoitti pienen kivetyn oleskelupaikan erityisesti viereisen taksiaseman kuljettajien taukopaikaksi. Katuvarsien puurivien alustojen nurmi-pinnat korvattiin pensailla ja kenttäkiveyksellä. Keski-

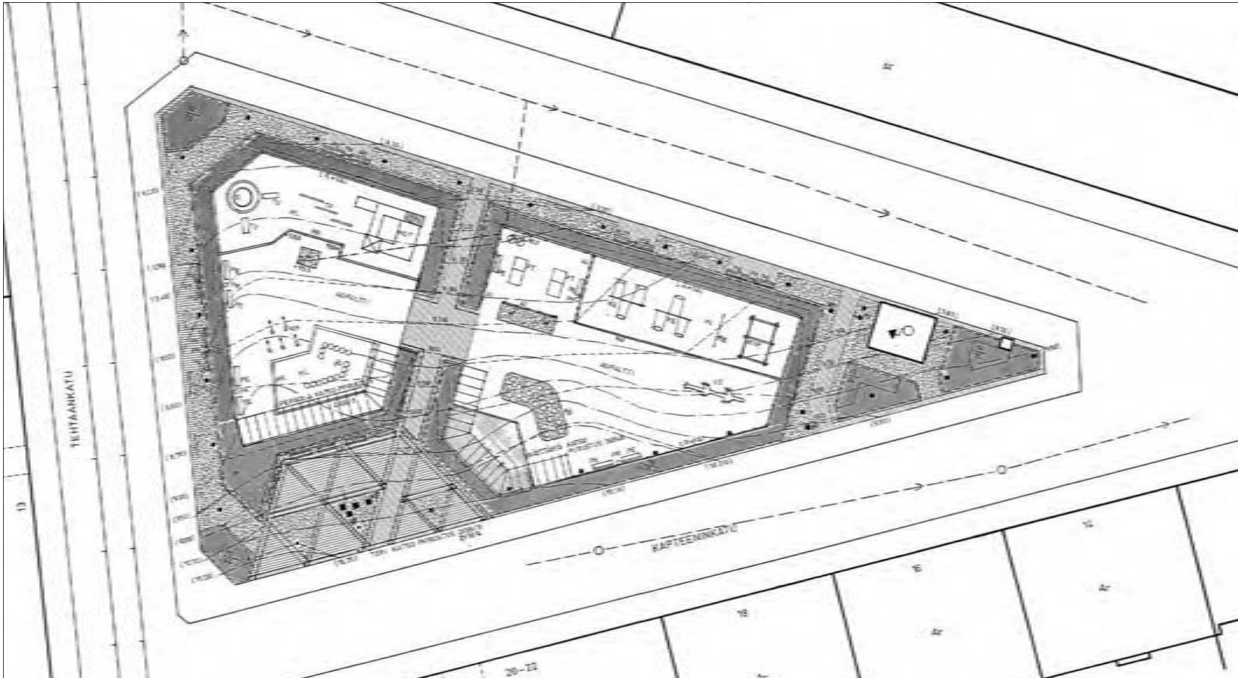
Kapteenipuistikon yleissuunnitelma vuodelta 1951. HKR/KPOA.

Puurivit avoimen puistikkotilan ympärillä 1930-luvulla. MVA.

1970-luvun alun kulunut ja karu Kapteenipuistikko. HKR.

Kapteenipuistikon 1970-luvun lopun kunnostussuunnitelma. HKR/KPOA 2659.

alueelle istutettiin virginiantuomi ja koristeomenapuu. Kävelyreittien pinnat ja oleskelualue päällystettiin betonikiveyksellä. Puistikon rakennus- ja istutustyöt tehtiin vuonna 1978.¹⁵⁹

4 1980- ja 90-lukujen aikana puiston muutokset ovat rajoittuneet leikkivälineiden korjauksiin ja pensaiden poistamisiin. Nykytila on pitkälti Liljeforsin suunnitelman mukainen. Puistikon kunnostusta on jo suunniteltu. (Tilanne syksyllä 2009).

Puistikon uusia puurakenteita istuskeluapaikalla vuonna 1980. HKR.

Uusittu leikkipaikka 1980-luvun alussa. Valok. Mikko Koivistoinen. HKR.

Karhu puisto

sijainti: Agricolankatu, Fleminginkatu, Viides linja

koko: 2557 m² (asemakaavapinta-ala)

asemakaavamerkintä: VP

Matti Heleniuksen puisto

sijainti: Agricolankatu, Fleminginkatu, Porthaninkatu

koko: 4000 m² (asemakaavapinta-ala)

asemakaavamerkintä: VP

Karhu puiston ja Matti Heleniuksen puiston nykytila 2008 1:1000.

KARHUPIUSTO on lehmusrivien ympäröimä, eteläosastaan avoin puistikko, joka rakennettiin alun perin 1910-luvulla eri-ikäisten asemakaava-alueiden nivelkohtaan. Puiston keskellä on kukkaistutusalue, veistos ja sorapintainen kenttä. Puiden alla on nurmikaistaleet ja matalat puuaidat. Vaikutelma on tilallisesti avoin ja valoisa.

Puistoa ympäröivät rakennusrivit ovat kaupunkikuvallisesti melko yhtenäiset, vaikka Porthaninkadun kulmassa onkin muita rakennuksia myöhempi 1960-luvun talo. Agricolankadun rakennukset ovat puiston ikäisiä, 1910-luvun alusta. Viides linja on rakennustensa suhteen moni-ilmeinen. Puisto ja sitä ympäröivät rakennukset muodostavat kuitenkin ehjän kaupunkikuvallisen kokonaisuuden.

Puiston lippakioski toimii suosittuna kahvilana, jonka vieressä on myös grillikioski. Puistikko on valaistu kolmella riippuvalaisimella. Musta, vähäeleinen kalustus on siisti.

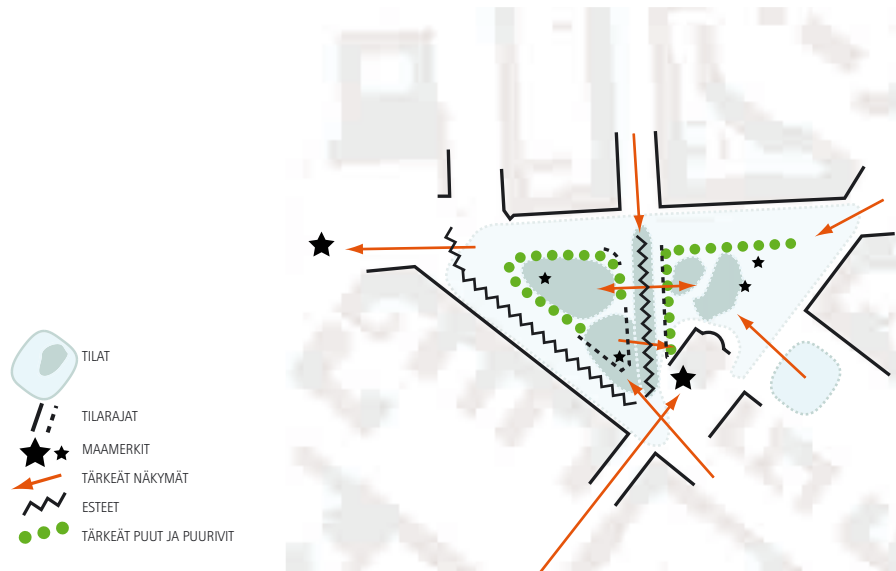
Eteläkärjen tukimuurilla rajattu hiekka-alue on kunnostuksen jäljiltä tyhjä ja melko käyttämätön. Sen kärjessä on marjaomenapensaita 60-luvun kunnostuksesta.

Kallion tiiviissä umpikorttelirakenteessa Karhupuisto on merkittävä vihreä hengähdyspaikka. Puisto on kaupunkikuvallisesti tärkeä osa viherakselia, joka kulkee Matti Heleniuksen puiston läpi Alli Tryggin puistoon ja sen kautta Väinö Tannerin kentälle. Karhupuisto ja Matti Heleniuksen puisto muodostavat kokonaisuuden, jota on jatkossa tehtävissä kunnostustoimenpiteissä syytä tarkastella yhdessä. Puistot tekevät Fleminginkadun ilmeestä vihreän.

Karhupuisto on historiallisesti kerrostunut. Svante Olssonin suunnitelmasta on säilynyt vain asemakaavassa suojeltu eteläkulman tukimuurin ja puistikon tilallinen perusrunko. Myöhempien muutosten piirteitä ovat liuskekiveys, patsas, puiston sisäosan puut ja istutussareke. Puistikossa elää kuitenkin kaupunkipuistojen alkuaikojen henki.

TILARAKENNE 1: 4000

MATTI HELENIUKSEN PUISTO on rakentamatta jääneelle tontille vähitellen syntynyt viheralue, jonka leimaa antavana piirteinä ovat avokalliot ja kasvillisuus. Puistikolle on tehty useita väliaikaisen oloisia suunnitelmia. Yleisilme on kulunut.

Puiston tilalliseen hahmoon kuuluu Fleminginkadulle laskeva rinne. Tila ei ole huonemaisesti rajautunut. Puisto muodostaa Karhupuiston kanssa kokonaisuuden ja liittyy sen lisäksi Porthaninkadun yli Alli Tryggin puistoon. Fleminginkadun reunan lehmusrivi rajaa tilaa, mutta Agricolankadun ja Porthaninkadun risteyksessä katualue valuu puistoon.

Rakennetun ja nykyään miltei sievän Karhupuiston rinnalla Matti Heleniuksen puisto on karu, kalustamaton, valaisematon, luonnonkaltaisempi ja rauhallisempi. Puistossa on monipuolinen pensaslajisto, saarnivaahteroita ja runsaasti syreenejä.

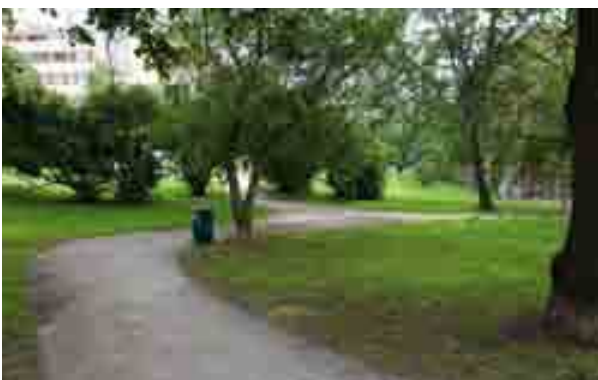
Matti Heleniuksen puiston historia on kerrostunut. Avokalliopaljastumat ovat tärkeä historiallinen muistuma Kallion kaupunginosan historiasta ja topografiasta. Kirjaston reunalla Fleminginkadun varressa on säilynyt historiallisesti merkittävä 1900-luvun alkupuolen graniittipollaririvi metalliketjukaiteineen sekä vanha lehmusrivi. Puutarhataiteellisesti arvokkaita säilyneitä myöhempiä suunnitelma-piirteitä on vaikea löytää. Fleminginkadun varren entinen kenttä/istuskelualue on muuttunut polkukenkiksi. Puiston käyttö rajoittuu läpikulkuun ja istuskeluun. Puisto kaipaa kunnostussuunnittelua.

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

- KAUPALLINEN KÄYTTÖ
- KOIRA-AITAUS
- LEIKKI
- ISTUSKELU
- TEKNINEN KÄYTTÖ
- RAITIOVAUNUREITTI
- JOUKKOLIKENNEMÄÄRÄ
- JALANKULKUREITTI

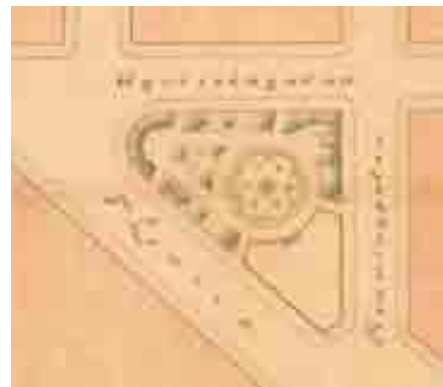

1 Kallion asemakaavaa suunniteltiin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Nya Pressen -lehden kirjoittaja toivoi jo vuonna 1890, ettei Pitkäsillan pohjoispuoleisia uusia esikaupunkeja rakennettaisi Helsinginniemen länsiosien kaltaisiksi tiiviiksi ja vähäpuistoisiksi kivi-kaupungeiksi.¹⁶⁰ Vuonna 1901 vahvistuneessa asemakaavassa eri-ikäisten asemakaavakerrostumien nivelkohtaan sijoitunutta puistikkoa alettiin suunnitella vuonna 1912. Kaupunginosan rakentaminen oli jo täydessä vauhdissa, mutta tulevan puiston paikalla oli vielä pieni kaksikerroksinen puutalo piharakennuksineen. Viidennen linjan puistikon, jota sittemmin kutsuttiin Karhupuistoksi, toteuttamisen hitautta kritisoitiin. Samoihin aikoihin oli suunnitteilla Eiran puisto ja näitä ”Työväen ja Herrasväen puistoja” verrattiin toisiinsa.¹⁶¹ Katu- ja puisto-osaston arkistossa on kaksi vuodelle 1912 päivättyä Olssonin suunnitelmaa Viidennen linjan puistikoksi.¹⁶² Suunnitelmat ovat keskenään pääosin samansisältöisiä formaaleja sommitelmia. Puut on ryhmitelty kadun varteen, mutta ei säännöllisiksi riveiksi. Molemmissa puiston ja katualueen välissä on nurmi- puu- ja pensasistutusvyöhyke. Puiston sisäpuolella kiertää käytävä. Käytävien keskellä

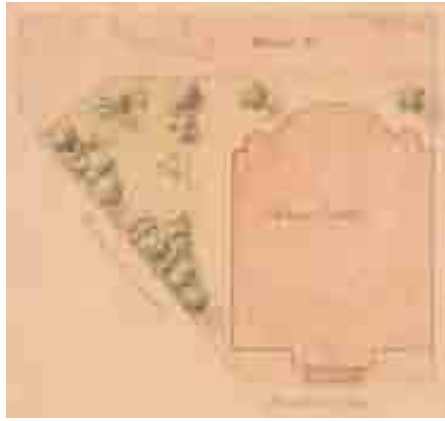
Vastavalmistunut puisto keväälle 1918 päivätysässä kuvassa. (Kuva on kuitenkin mitä ilmeisimmin joitakin vuosia vanhempi). Kallion kirjaston kortteli on vielä kirjastoa lukuunottamatta tyhjiillään. Kuvassa näkyy kivikehä ja kaarevat, yhtenäiset puusälepenkit. Samanlaisia penkkejä oli Tähtitorninvuorenpuistossa 1910-luvun puolivälissä. MVA.

Olssonin lopullinen puistosuunnitelma Karhupuistoon vuodelta 1912. HKR/KPOA 79.

Karhu puisto 1930-luvulla. Kuvassa on vielä penkit tukimuurialueen reunoilla. Valok. Gustaf Welin. MVA.

Olssonin päivämätön suunnitelma Kallion kirjaston istutuksiksi. HKR/KPOA 103.

Vastavalmistuneet kirjaston istutukset, vierellä vielä asuintalo. Valok. Nils Wasastjerna. HKM.

on kaksi saarekettä, joista toinen on koko sommitelman keskipisteenä toimiva koristeellinen ruusukkeen muotoinen istutusalue. Aikaisempaan suunnitelmaan Olsson piirsi puiston eteläkärkeen istuskelupaikan. Uudessa versiossa sen tilalle tuli tukimuurilla rajattu leikkikenttä. Betonisilla tukimuureilla saatiin ratkaistua puistikkoo ympäröivien katujen korkeuseron sommitelmalle aiheuttamat ongelmat. Myöhemmässä suunnitelmassa myös toinen Agricolankadun ja Viidennen linjan yhdistävistä akseleista siirtyi lähemmäs Fleminginkatua.

Puiston rakentaminen alkoi vuonna 1912, mutta se ilmoitettiin valmiina kohteena hoidettavien puistojen listaan vasta vuonna 1915.¹⁶³ Puisto toteutui valokuvien perusteella suunnitelmia pelkistetympänä. Istutusympyrää ei rakennettu, vaan sen tilalle tuli kivistä muotoiltu kehä. Valmis puisto oli avoin, puurivien ympäröimä kenttä, jonka Fleminginkadun kulmassa oli pensasmaasaa. Länsipään nurmisaarekkeeseen rakennettiin esiintymislava.¹⁶⁴ Länsipäätä tehtiin Olssonin piirustuksia kulmikkaammaksi. Puiston istuskelualueilla ja tukimuurilla rajatun alueen reunoilla oli pitkät yhtenäiset puusälepenkit. Ilman suunniteltua koristeistutustakin Karhu puistosta tuli huolella suunniteltu puisto, kaupungin kädenojennus tiiviille työläiskaupunginosalle.

Vuonna 1928 puistoa kunnostettiin, mutta tämän vaiheen toimenpiteistä ei ole löytynyt tietoja. Seuraavana vuonna puistoon tuli keinuteline.¹⁶⁵ Jussi Mäntysen pu-nagraniittinen veistos ”Mesikämmen muurahaispesällä” tuotiin puistoon vuonna 1931.¹⁶⁶ Se antoi myöhemmin puistolle nimen.¹⁶⁷

Viidennen linjan puistikon viereiseen kortteliin, Porthaninkadun päätteeseen, rakennettiin kirjasto.¹⁶⁸ Kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstadin suunnit-

telema klassisoivaa myöhäisjugendia edustava rakennus valmistui vuonna 1912.¹⁶⁹ Svante Olsson laati suunnitelman myös kirjastotontin istutuksiksi.¹⁷⁰ Kirjaston pihaan tasoitustyöt tehtiin vuonna 1913 ja sen pieni puisto valmistui 1915.¹⁷¹ Kirjaston valmistuessa kolmion pohjoisosassa oli edelleen puisia asuinrakennuksia, mutta ne purettiin pian kirjaston valmistumisen jälkeen. Kirjaston pihaan tuli kaartelevia sorapintaisia käytäviä ja pensasistutuksia. Kortteli jäi kirjastoa lukuun ottamatta rakentamattomaksi. Vuonna 1925 kaupunginvaltuustossa käsiteltiin ehdotusta korttelin 333 pohjoisosan luovuttamisesta työväenopistolle, mutta silloin todettiin, ettei tila riitä käyttöön ja tontit varattiin edelleen kaupungin omiin tarpeisiin. 1930-luvun alussa korttelin pohjoisosaan rakennettiin pieni väliaikainen leikkikenttä

Asemakaavaosastolla tehty kortteli 333:n väliaikaisen kentän järjestelyehdotus vuodelta 1930. KSV/ASKOA.

asemakaavaosastolla tehdyn suunnitelman mukaan.¹⁷² Kentän ja Fleminginkadun väliin tuli graniittisten paa-sien kannattelema raskas kettinkikaide. Tässä vaiheessa alue muuttui käytännössä viheralueeksi, vaikka asema-kaavassa siitä tuli virallisesti puistoa vasta 1980-luvul-la.¹⁷³ Puisto sai myöhemmin nimensä raittius- ja työvä-enliikkeen aktivisti Matti Helenius-Seppälän mukaan.¹⁷⁴

2 Karhupuiston hiekkakentällä jatkosodan aikana ol-lut sirpalesuoja peitettiin ja puisto kunnostettiin sotien jälkeen.¹⁷⁵ Leikkipaikan korjaus tuli taas ajankohtaiseksi 1950-luvun alussa ja sille osoitettiin määräraha kesällä 1950.¹⁷⁶ Agricolan- ja Fleminginkadun kulmaan raken-nettiin 1950-luvun alussa lippukioski.¹⁷⁷ Puistoon istutetiin vuonna 1952 pensaita.¹⁷⁸ Katu- ja puisto-osaston ar-kistossa on yksi 1950-luvun tyyliin viittaava suunnitel-ma.¹⁷⁹ Löytyneen aineiston¹⁸⁰ perusteella vaikuttaa siltä, että suunnitelma on toteutettu vasta vuosina 1961–1963, kun leikkipaikalla toteutettiin peruskunnostustöitä.¹⁸¹

Puistoa muokattiin moderniin tyyliin. Leikille, istuskelulle ja peleille tuli omat alueensa. Puiston reu-noille Viidennen linjan ja Agricolankadun kulmaukseen rakennettiin karhupatsaan ympärille istuskelualue, joka päällystettiin liuskelaatoituksella. Agricolankadulla lius-kelaatoituksen reunaan tuli pensasrivi istuskelualueen ja leikkialueen väliin. Patsas kehystettiin pensas- ja nur-misaarekkeella. Loppuosa puistosta on suunnitelmassa leikkialuetta. Puistossa ollut suuri maakivikehä jaettiin kahteen pienempään. Fleminginkadun kulman tuki-muurialue pyhitettiin leikille, ja sinne sijoitettiin keinu ja kiipeilykaari. Alueen kärkeen tuli pieni istutusalue, jossa kasvoi vielä kesällä 2008 marjaomenapensaita ja raita. Katujen varsien tuuheiden pensasaitojen tilalle oli piirretty yksittäisiä pensasryhmiä, mutta niiden istutta-misesta ei ole tietoa. Valokuvien perusteella puisto on muutosten jälkeen ollut avoin ja valoisa leikkipaikka. Myöhemmin karhupatsaan vierelle rakennettiin puis-toshakkilauta. Ilmeisesti 60- ja 70-lukujen vaihteessa tukimuurilla rajatun alueen päätyyn puiston sisäosiin istutettiin myös kaksi uutta lehmusta.

Matti Heleniuksen puiston puolelle istutettiin vuonna 1949 kaksi uutta lehmusta.¹⁸² Puistossa tehtiin kunnostus- ja istutustöitä 1950-luvulla. Tietoa töiden toteuttamisajasta ei ole löytynyt, mutta ajalta on säi-lynyt 1:200- mittakaavaan laadittu suunnitelmapiirus-tus.¹⁸³ Tämän suunnitelman perusteella lienee istutettu puiston syreeniryhmät ja tehty joitakin muita istutuksia. Fleminginkadun reunan kenttä pensasaitoineen säilyi

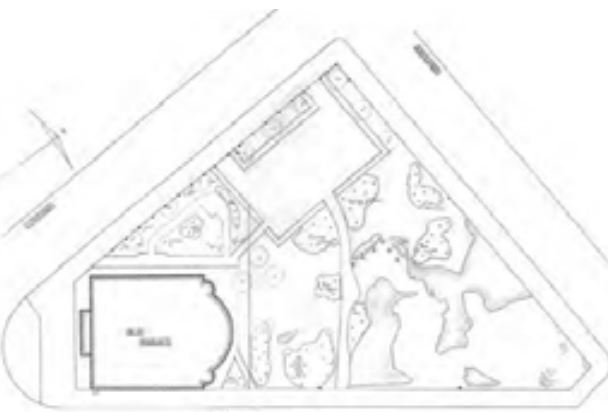

1930-luvun alussa Karhupuiston puut ovat kasvaneet. Keskialue on avoimen oloinen ja ainakin Fleminginkadun puolella puiden alla on tiheä ja korkea pensasaidanne. Kirjaston korttelin vastavalmistuneen kentän reunalla on lehmusrivi ja pensasaita. Graniittipylväsaitaa on jatkettu kirjaston edustalta Agricolankadulle asti. HKM.

Karhupuiston kunnostussuunnitelma 1950- ja 60-lukujen vaihteesta. HKR/KPOA 763.

Matti Heleniuksen puiston päiväämätön 1950-luvun tyylinen kunnos-tussuunnitelma. HKR/KPOA 736.

Karhu puisto vuonna 1971. Valok. Nina Hackman. HKM.

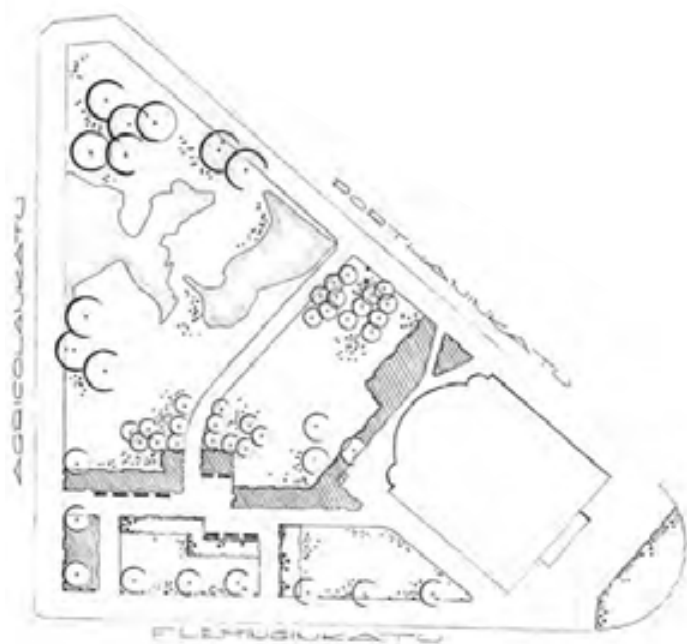

Asovanlisko, Karhu puiston leikkiveistos. HKR.

kunnostuksessa ennallaan. Puustikon halki kulki epä-säännöllisen muotoinen polkuyhteys.¹⁸⁴

3 Suurempia muutoksia Matti Heleniuksen puistossa tehtiin puutarha-arkitehti Auli Hietakankaan suunnitelmien mukaan vuonna 1965.¹⁸⁵ Kentän paikalle tehtiin pensaiden, erityisesti ruusujen, reunustama polveileva istuskelualue. Puiston polkuverkkoa yksinkertaistettiin ja koilliskulmaan istutettiin uusia lehmuksia. 1980-luvun loppuun mennessä istuskelualue pensaineen oli poistettu.¹⁸⁶

Matti Heleniuksen puistossa 1965 toteutettu Auli Hietakankaan laatima suunnitelma. HKR/KPOA 921.

MATTI HELENIUKSEN
SUUNNITTELU
1965

1970-luvun puolivälin valokuvissa karuhko Karhu puisto näyttää jo kuluneelta ja ankeahkolta. Puisto ei kuulunut 1970-luvun uudistuskohteisiin, vaan pysyi pääpiirteissään 1960-luvun alun kunnostuksen asussa. Puistossa oli keinu, kiipeilykaari ja puistoshakkilauta. Kalustuksen täydensivät koivunjalkapenkit. 1970-luvun alkupuolella puistoon tuotiin rakennusviraston pajan valmistama puinen leikkiveistos, Asovanlisko.¹⁸⁷

4 1980-luvulla Karhu puistosta oli tullut sosiaalisesti ongelmallinen, likaiseksi ja pelottavaksi koettu paikka, ja sen istutukset olivat huonossa kunnossa. Puiston haltuun ottamiseen tähtäävä Karhu puisto-projekti käynnistyi vuonna 1997. Osallisina olivat rakennusviraston lisäksi muun muassa Kallio-seura, poliisi, sosiaalivirasto, kirjasto ja seurakunnat. Puistoon tehtiin vapaaehtoistyönä suuret kesäkukkaistutukset, ja myöhemmin siellä on järjestetty vuosittaisia istutustalkoita. Alueella toimivat Karhu puiston kummit, jotka ovat sitoutuneet valvomaan puistoa ja hoitamaan istutuksia. Projekti on parantanut selvästi puiston ulkoasua ja mainetta. Sitä ei enää pelätä, vaan sitä käytetään pelailuun, istuskeluun ja lounastaukojen pitämiseen. Karhu puisto-projekti oli Suomen ehdokas Euroopan rikosentorjuntapalkinnon saajaksi vuonna 2002.¹⁸⁸ Puiston kunnostussuunnitelmat¹⁸⁹ laadittiin HKR:n viherosastolla. Puistoa avattiin kaduille. Fleminginkadulle tuli uusi yhteys. Avoimelle keskialueelle muotoiltiin pisaran mallinen kukkaistutussaareke ja korotettu nurmikenttä Karhupatsaan ympärille. Liuskekiveys säilyi pisaran viereisillä käytävillä. Pisaran jatkeena itäpäähän tuli reunakivellä muusta pinnasta erotettu alue, jossa on punaista kivituhkaa. Pisaran muotoa seurasi yhdeksän graniittisen pollari-istuimen rivi. Se

Karhupuiston keskialueen kukkaistutussaareke kesällä 2007

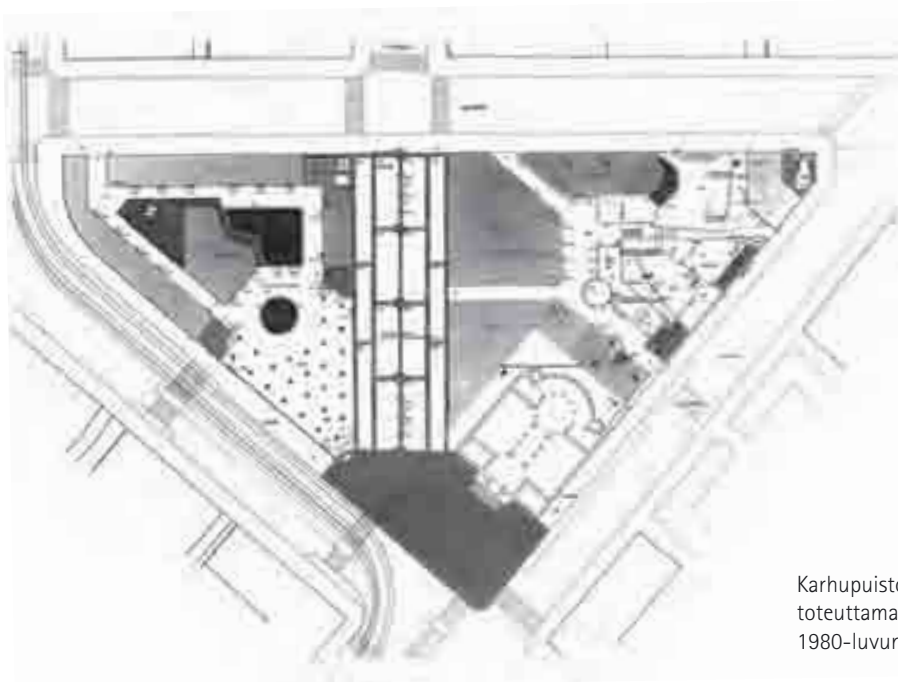

Veistos Matti Heleniuksen puiston avokallioalueella

rajaa myös puiston lippakioskissa toimivan kahvilan taakse tarjoilualueen.

Matti Heleniuksen puiston viimeisin varsinainen kunnostus on ilmeisesti tehty 1960-luvun lopulla. Sitä myöhempien vaiheiden muutokset puistossa liittyvät ikääntyvien kasvien poistamiseen ja uusien polkujen tallautumiseen. Puiston avokallioalueelle tuli Raimo Utriaisensa tekemä Arvo Turtiaisensa muistomerkki vuonna 1990.¹⁹⁰ Auli Hietakankaan suunnitelman istuskelupaikat, samoin kuin kaikki puistosohvat, on poistettu. Karhupuiston siistiydyttyä ja porvarillistuttua osa häiriötä aiheuttavasta oleskelusta on siirtynyt kadun yli Matti Heleniuksen puiston puolelle.¹⁹¹ Aurinkoisina kesäpäivinä puiston rinne on suosittu paikka.

Vuonna 1988 tehdyssä asemakaavamuutoksessa Fleminginkadun osuus puistojen välillä oli tarkoitus muuttaa kävelykaduksi.¹⁹² Muutoksen johdosta teetettiin kunnostussuunnitelma sekä Karhupuistolle että Matti Heleniuksen puistolle. Suunnitelmat ovat maisemaarkkitehti Helena Pihan käsialaa.¹⁹³ Karhupuistosta oli tarkoitus rakentaa rauhallinen "aikuisten puisto", jonka eteläkärjen kenttä piti istuttaa täyteen marjakuusia ja keskialueelle rakentaa penkkien reunustamat nurmi- ja perenna-alueet. Matti Heleniuksen puiston puolelle suunniteltiin uutta terassoitua leikkipuistoa. Matti Heleniuksen puiston rakennustoimenpiteet olisivat olleet varsin raskaat ja Karhupuiston tilasta suunnitelma olisi tehnyt täyden oloisen. Suunnitelmat jäivät toteutumatta ja Fleminginkatu muutettiin taas vuonna 2000 asema-kaavassa ajoneuvoliikenteen käyttöön.¹⁹⁴

Karhupuiston ja Matti Heleniuksen puistojen toteuttamattomat kunnostussuunnitelmat 1980-luvun lopusta. HKR/KPOA 3875.

Lastenlehto

sijainti: Lapinlahdenkatu, Ruoholahdenkatu, Lapinrinne

koko: 19500 m² (asemakaavapinta-ala)

asemakaavamerkintä: P

Lastenlehdon puisto on umpikorttelirakenteen ympäröimä kolmi-kulmainen kaupunkipuisto, joka jakaantuu eri-ikäisiin osiin. Koilliskärki on 1910-luvun lopulta peräisin oleva terassoitu alue, johon rakennettiin 1970-luvulla aidattu, kulmikas leikkipaikka. 1970-luvun uudisosassa on tällä hetkellä käynnissä laaja työmaa, jossa rakennetaan keskustan huoltotunnelin liittymää ja sen jälkeen uusi puisto.

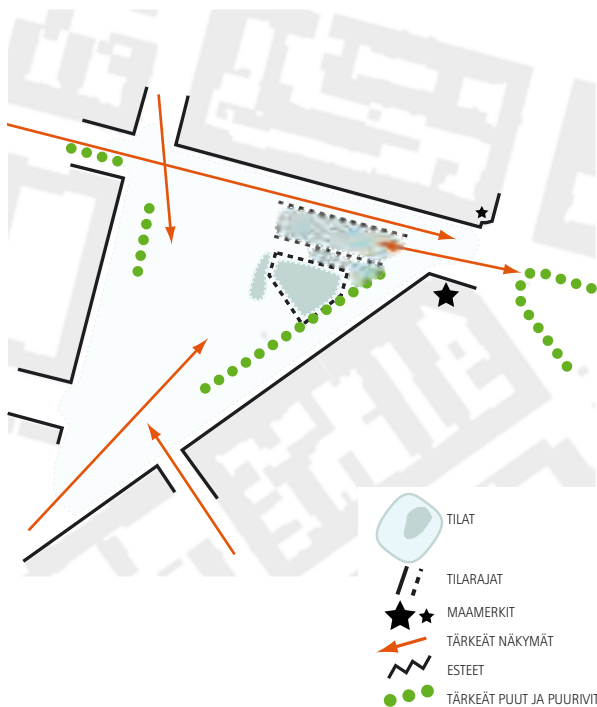
Lapinlahdenkadun varressa on jalavia ja vaahtera. Terrassien alueella on puumaisia orapihlajia, nuoria ja vanhoja jalavia, pensas-istutuksia ja leikkikentän ympärillä massaistutus tuhkapensaita. Vanhan alueen eteläosassa on suuria vaahteroita ja Ruoholahdenkadun varressa kaupunkikuvallisesti tärkeä lehmusrivi.

Lastenlehto on kaupunkikuvallisesti hyvin merkittävä. Se on alueen ainoa suuri puisto ja se sijaitsee keskustan tärkeän sisääntuloväylän varrella. Suuri avoin tila tuo kaupunkirakenteeseen väljyyttä ja yhdistää ympäristön eri-ikäiset rakennukset kokonaisuudeksi. Puisto liittyy visuaalisesti Lapinlahden puistikkoon ja on osa Lapinlahdenkadun varren kookkaiden puiden muodostamaa puuriviä.

Historiallisesti kerrostuneen puiston koilliskärjen vanhimmasta vaiheesta säilyneet luonnonkivimuurit, käytävälinjat ja vanhat puut ovat historiallisesti arvokkaita. Myös 1970-luvun kunnostuksesta toistaiseksi säilyneet leikkialue ja kasvisommitelmat ovat aikansa tuotteena arvokasta kerrostumaa. Uusin kerrostuma syntyy, kun Lastenlehdon kilpailuun perustuvaa suunnittelemaa aletaan toteuttaa.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

Tulevan Lastenlehdon graniittimuurit vuonna 1939 laadittu-
sa kukkaryhmien istutuspiirustuksessa. HKR/KPOA 14.

Lastenlehdon korttelin kulman väliaikaiset puistojärjes-
telyt rakennuskonttorin vuonna 1929 julkaisemalla kartalla.
HKA.

1 Kaupungin omistamalle Lapinlahdenkadun ja Ruoholahdenkadun rakentamattomalle kulmatontille järjestettiin vuonna 1900 leikkipaikkojen puutteesta tehdyn valtuustoaloitteen tuloksena leikkikenttä.¹⁹⁵ 1910-luvulla tyhjä ja kalustamaton hiekkapintainen kenttä, jossa oleskeli ”joutilasta väestöä”, sai naapuritalojen omistajat valittamaan kaupunginhallintoon. Valittajat ehdottivat tontin istuttamista ja ilmoittivat myös osallistuvansa töiden kustannuksiin. Alueelle päätettiinkin rakentaa ainakin väliaikaisesti kaksiosainen puisto.¹⁹⁶ Ylempi, graniittisella tukimuurilla tuettu osa rakennettaisiin lasten leikkikentäksi ja alempi pelikentäksi, jota rajaa kadun varressa puurivi. Puistikon maanrakennustyöt tehtiin vuosina 1916–17.¹⁹⁷ Vuonna 1917 kaupunginvaltuusto myönsi töihin lisämäärärahan,¹⁹⁸ mutta istutustyöt saatiin päätökseen vasta vuonna 1921.¹⁹⁹ Ylemmälle osalle tuli pitkä käytävä, jonka reunalla oli puurivi ja päässä pieni nelikulmainen kenttä. Alemmasta tasosta tuli sorapintainen kenttä. Perustamisvaiheen suunnitelma-
piirustuksia ei näytä säilyneen. Graniittinen tukimuur
esiintyy vuonna 1939 tehdyssä kukkaryhmien istutuskuvassa.²⁰⁰ Toteutetut terrassijärjestelyt näkyvät myös vuoden 1929 kaupunkikartalla katkoviivalla hahmoteltuina ja 1920-luvun Kampin asemakaavojen pohjakuvissa. 1930-luvulla puistossa on ollut hiekkalaatikko, vuodesta 1939 alkaen kaksi.²⁰¹

2 Puistikon kunnostuksista tai muutoksista sodanjälkeisenä aikana ei ole löytynyt viitteitä. Näyttää siltä, että avoin leikkikenttä tukimuureineen on pysynyt varsin samanlaisena 1970-luvun alkuun asti. Puistikko kuului pitkään kesäkuukkaistutuskohteisiin.²⁰²

3 Lastenlehdon²⁰³ leikkikenttää oli kunnostettu kevyesti vuonna 1970.²⁰⁴ Suurempi muutos koitti kuitenkin jo

muutaman vuoden kuluttua, kun Kampin liikennejärjestelyjen yhteydessä alueen asemakaava muutettiin. Loput asuintontit poistettiin ja vielä jäljellä olleet rakennukset purettiin. Vanhasta kulmapuistosta kasvoi koko korttelin kattava avoin vihreä kaupunkitila, laaja leikkipuisto. Uuden puistopinta-alan järjestäminen rakennuksia purkamalla oli varsin poikkeuksellista. Taustalla vaikutti jo 1950-luvulla toivottomaksi valiteltu leikkipaikkojen puute Kampin kaupunginosassa.²⁰⁵

Vuosille 1976 ja 1977 päivätyt uudisrakennussuunnitelmat teki HKR:n puisto-osastolla Lars Liljefors. Suunnitelmassa²⁰⁶ uudella länsiosalla puisto erotettiin vilkasliikenteisistä kaduista meluvalleilla, joilla oli runsaat pensasistutukset. Puisto jakautui kolmeen erilliseen osaan läpikulkevien puistokäytävien avulla. Puiston keskelle muotoiltiin nurmipintainen avoin alue ja kivituhkapintaisten pääkäytävien risteykseen vaahteraryhmä. Puiston sisäosissa säästettiin vanhoja puita, tärkeimpinä länsireunan lehmusrivi ja vanhan leikkipaikan ympäristön puut. Eteläiseen kärkeen suunniteltiin pallokenttä,

Avoin leikkikenttä, taustalla korttelin vanhoja asuinrakennuksia. Vuosi on 1959. Constantin Grünberg. HKM.

Lastenlehdon kunnostus- ja uudis-suunnitelma 1978. Lars Liljefors. HKR/KPOA 2573.

Vuoden 1986 valokuvassa näkyy tuore puisto. Istutukset ovat vielä matalia, pallokentällä luistellaan. Valok. Mikko Koivistoinen. HKR.

jota ympäröivät pensaspeitteiset vallit ja kadun reunan epäsäännölliset puustutukset. Luoteiskulmaan puiston toiminnalliseksi keskipisteeksi muotoiltiin noin kolmen metrin korkuinen kumpare, johon liittyi lasten leikki-teatteri puisine näyttämöineen ja rinnekatsomoineen. Sitä ympäröi kaksi leikkialuetta ja katupuurivit.

Kaupunginpuutarhuri Pekka Jyrängön mukaan pari metriä korkeat ja 6–7 metriä leveät täyttömaasta rakennetut meluvallit olivat ainakin kantakaupungissa ainutlaatuiset. Uuden katsomon Jyränkö mainitsi olevan tarkoitettu paitsi lapsille, tarvittaessa myös lähitalojen asukkaille.²⁰⁷

Koilliskulmassa vanhan leikkikentän graniittiset tukimuurit, terassitasot ja tilallinen jaottelu säilyivät. Ylemmästä terassitasosta tuli istuskelupaikka ja alempi pysyi leikkialueena. Yleissuunnitelmavaiheessa vanhan leikkikentän kohdalle oli suunniteltu pikkulasten leikkipaikka ja runsaslajinen ruudutettu perenna-, tulppaa-

Lastenlehdon kulman leikkipaikka 1970-luvun lopussa. Kentän ympärillä on panssariverkkoaita. Kentällä on vuonna 1975 puistoon tuotu HKR:n pajan puinen leikkiveistos, "Tuulentupa". Puiston rakennustyöt käynnissä taustalla. HKR.

ni- ja ruusutarha. Ne jäivät ylläpitokustannusten takia toteuttamatta. Vuoden 1981 työpiirustusversiossa niiden tilalle tuli kulmikas teräsverkko- ja kiiltotuhkapensasaitayhdistelmällä rajattu leikkialue.²⁰⁸ Keskimmäisen graniittitukimuurin kohdalle suunniteltu pergola jäi toteuttamatta. Sen sijaan keskitasanteen jalavaryhmä ja ylätasanteen orapihlajarivi istutettiin suunnitelman mukaan, orapihlajista ei tosin tullut muotoon leikattuja. Vuoden 1978 istutustyöt saatettiin loppuun vuonna 1979, jolloin puisto valmistui uudisosaltaan.²⁰⁹

4 Vuonna 2004 Lastenlehdon puiston lounaiskärkeen päätettiin sijoittaa keskustan huolto- ja pysäköintiliikennetunnelin suuaukko. Kaupunkisuunnittelulautakunta edellytti tunnelin asemakaavaehdotusta puoltaessaan, että suuaukon sovittaminen kaupunkikuvaan tulee ratkaista suunnittelukilpailun avulla. Avokaivantona rakennettava tunneli katetaan betonikannella. Töiden takia puisto joudutaan käytännössä lähes kokonaisuudessaan rakentamaan uudelleen. Puiston suunnittelusta järjestettiin kutsukilpailu, jonka tulos julkistettiin marraskuussa 2005. Kilpailun voittivat maisema-arkkitehdit Marja Mikkola ja Pia-Liisa Orrenmaa sekä arkkitehti Olli-Pekka Jokela. Uudessa suunnitelmassa itäpään muurit, oleskelupaikka ja uudemman leikkipaikan muoto säilyvät. Länsiosassa puiston eteläkärkeen tulee maljamainen nurmialue, joka tukeutuu Malminrinteen reunassa pysäköintitunnelin sisäänkäyntiin. Vanhan ja uuden osan yhdistää polveileva käytävä. Sen pohjoispuoleinen maasto nousee loivana rinteinä Lapinlahdenkadulle. Kaikkien ympäröivien katujen varsille istutetaan katupuurivit ja koilliskulman suuret puut säilyvät.²¹⁰ Syksyllä 2009 tunnelin rakentaminen on edelleen käynnissä ja puiston rakentaminen odottaa alkamistaan.

Varsapuistikko

sijainti: Kaisaniemenkatu, Yrjö-Koskisen katu,
Unioninkatu

koko: 1512 m² (asemakaavapinta-ala)
asemakaavamerkintä: P

Varsapuistikko on vilkkaiden katujen ympäröimä pieni viheralue. Se on ollut aikaisemmin osa Kaisaniemen puistoa, ja osa puistikon vanhoista puista on perua tuolta ajalta. Puistikkoon ei ole toteutettu varsinaisia puutarhataiteellisesti arvokkaita suunnitelmia. Puistikossa on läpikulkupaikka ja istuskelualue, jonka käyttöarvo meluisassa ympäristössä on kyseenalainen. Puistikko on 1990-luvun lopussa kunnostettu ja sen kalustus on hyvässä kunnossa. Puistikkoa ei ole valaistu, mutta se saa riittävästi valoa katuvalaistuksesta.

Unioninkadun reunalla on lehmusrivi, muuten puut sijaitsevat vapaasti puiston eteläosassa. Puistikon habitus on tiheä puumassa katujen välissä. Maanpinta laskee Kaisaniemenkadulle, ja kadun levennyksessä tehtyjen leikkausten seurauksena pohjoiskärjessä on selvä korkeusero. Poikittainen käytävä jakaa puistikon kahtia. Eteläpuolella on käytävät ja pieni istuskelupaikka puiden siimeksessä. Pohjoiskärjessä on patsaan ympärillä avoin nurmi ja kukkaistutuksia. Unioninkadun

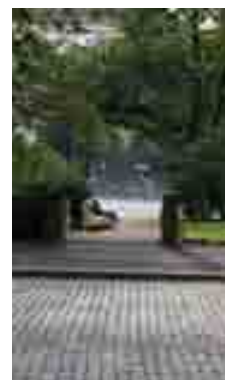
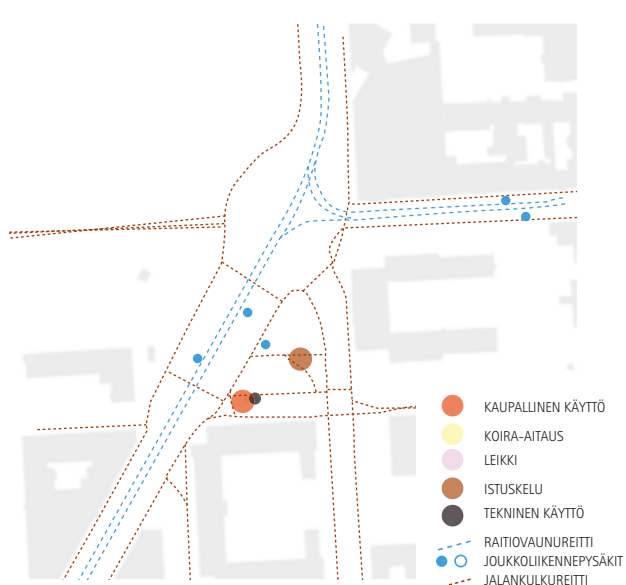
ja Yrjö-Koskisenkadun reunalla on pensasaita, Kaisaniemenkadun reuna on avoimempi. Yrjö-Koskisenkadun reunassa puistikkoon liittyy pysäköintialue, joka tekee kapeasta tilasta Metsätalon edessä hieman ahtaan oloisen. Vilkasliikenteinen Kaisaniemenkatu erottaa puistikon Kaisaniemen puistosta. Lännen puoleisen reunan rakenteet, kioskit ja bussipysäkki tekevät omalta osaltaan reunasta hajanaista ja rauhatonta tilaa.

Varsapuistikko on ennen kaikkea kaupunkikuvallinen viheralue. Se ja sen puut kuuluvat osaksi Unioninkadun historiallista miljöötä. Kallioista päin tarkasteltaessa Varsapuistikko on pitkien näkymien päättäneä. Se liittyy myös Unioninkadun ja Snellmanninkadun yhdistävään viherakseliin. Sisääntuloväylän varrella oleva varsapatsas on kaupunkikuvallisesti tärkeä maamerkki. Vanhat puut ja graniittiset pollarit ovat historiallisesti arvokkaita.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

Yksityiskohta Olssonin vuoden 1923 Kaisaniemisuunnitelmasta. HKR/KPOA 201.

Asemakaavaosaston käytäväsuunnitelma Varsapuistikkoon. KSV/ASKOA.

Varsapuistikko ja sen yksinkertaiset, poikittaiset käytävät vuonna 1943. HKM.

1 Kun Kaisaniemenkadun kulman kolmio palasi rakennustonttina viettämiensä kymmenen vuoden jälkeen asemakaavassa puistikoksi, siellä oli vanhojen puiden lisäksi Unioninkadulta Kaisaniemenkadulle kulkeva poikittainen käytävä jäänteinä Kaisaniemen puiston aikaisesta polkuverkosta.²¹¹ 1920-luvun loppuun mennessä kolmion tilanne vakiintui nykyisen kaltaiseksi pieneksi puistikoksi.

Kaupunginpuutarhuri Svante Olsson oli tehnyt Varsapuistikkoon nurmi- ja pensasistutussommitelman jo vuonna 1912. Yleisten töiden hallituksen enemmistö kuitenkin hylkäsi sen,²¹² eikä suunnitelma näytä säilyneen. Kolmio oli tasoitettu ja nurmetettu vuosina 1912–1913.²¹³

Murtokadun rakentaminen oli aiheuttanut paineita myös Kaisaniemen puiston uudelleenjärjestelyn suunnitteluun. Kaupungin asemakaava-arkkitehti Bertel Jung ja Olsson laativat puistosta lukuisia kilpailevia suunnitelmia, joista kaupunginvaltuusto kallistui lopulta Jungin ehdotuksen kannalle.²¹⁴ Vuoden 1918 tapahtumat keskeyttivät jo aloitetut työt ja siirsivät koko puiston lopullisen kunnostuksen tulevaisuuteen.²¹⁵ Kunnostusta suunniteltiin uudelleen 1920-luvulla. Puistoalaksi kaavoitettu Varsapuistikon ylijäämäkolmio oli Olssonin suunnitelmissa vuosilta 1923 ja 1924²¹⁶ sommiteltu pienenpuistikoksi arkkitehtoniseen tyyliin.²¹⁷ 1920-luvun lopun kaupunkikartoille puistikko on piirretty Birger Brunilan vuoden 1925 Kaisaniemisuunnitelman²¹⁸ mukaiseen asuun, jossa puistikossa on pitkänomainen, päistään pyörästetty leikkikenttä.

Puutarhakadun laitaan tehtiin 1920-luvulla pieni bensiiniasema. Itse puistikko toteutettiin kaavoitusin-

sinööri Tycho Öllerin vuonna 1928 laatiman yksinkertaisen, väliaikaisen oloisen käytäväsuunnitelman mukaan.²¹⁹ Liisankadun päähän suunniteltiin ja rakennettiin uusi poikkikäytävä istuskelupaikkoineen. Puistikkoon sijoitettiin Emil Cedercreutzin tammaa ja varsaa esittävä Äidinrakkaus-veistos, joka sittemmin antoi paikalle nimen.²²⁰

Vuonna 1937 otetussa valokuvassa näkyy uusi käytävä, istuskelupaikka ja patsas. Etelässä puiston reunassa näyttäisi olleen tukimuuri ja aita. Pohjoiskärjessä on puhelinkioski ja Puutarhakadun kulmassa edelleen ilmeisesti pisaari. Puistikko oli kokonaisuudessaan nykyistä suurempi ja rauhallisemman oloinen. Erityisesti pohjoiskärki ja patsaan ympäristö oli suljetumpi ja suojaisempi kuin nykyään. Eteläsivulta puuttui vielä Jussi Paatelan suunnittelema Metsätalo, joka valmistui puistikon reunaan vuosina 1938–1939 aiempien puisten asuinrakennusten tilalle. Klassistishenkistä funktionalismia edustava kuusikerroksinen julkisivu muodosti puis-

Varsapuistikon bensiiniaseman piirustukset vuodelta 1924. SOK:n rakennusosasto. HKA/Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset.

Kaisaniemenkadun nykyistä kapeampi kaupunkitila Varsapuistikon kohdalla vuonna 1934. Valok. A. Pietinen. MVA.

Kaisaniemenkadun leveytämiseen liittyvää puiden kaatamista ja rakennustöitä Varsapuistikossa. Nya Pressen, 1951. MVA.

Varsapuistikko ennen Metsätalon rakentamista n. 1937. Valok. C. Grünberg. HKM

tikolle taustan.²²¹ Unioninkadun ja Liisankadun kulmaan oli jo Ehrenströmin asemakaavassa varattu tontti sairaalalle. Kliininen instituutti eli niin sanottu Vanha Klinikka oli valmistunut rajaamaan puistikkoa vuonna 1833.²²² Rakennuksen puistikon puoleista reunaa hallitsee tontin korkeuserojen takia umpinainen sokkelikerros. Sairaala-korttelin nro 44 läpi Unioninkadun ja Snellmaninkadun välille avattiin jalankulkukatu vuoden 1937 asemakaavan seurauksena.²²³

Varsapuistikko oli puistikoksi vakiinnuttuaan läpikulku- ja istuskelupaikka, mutta ennen kaikkea kaupunkikuvallinen edustusistutus. Patsaan ympäristö kuului heti valmistumisestaan asti kesäkukkaistutuskohteisiin.²²⁴

2 Kaisaniemenkadun ja Liisankadun risteysen uusi järjestely ja Kaisaniemenkadun levenneminen 1950-luvun alussa²²⁵ söivät Varsapuistikon pinta-alaa selvästi. Aikaisemmin Liisankadun kulmaan asti yletynyt puistikon kärki siirtyi etelämmäksi ja länsireuna sisäänpäin. Valokuvien perusteella puistikossa kaadettiin puita ja

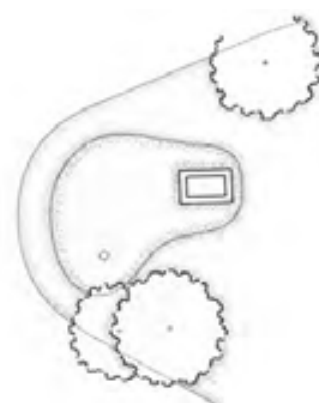
tehtiin maanrakennustöitä jo vuonna 1951. Puistikon käyttöarvo laski, kun sen koko kapeni epäkäytännöllisen pieneksi ja liikenteen vaikutus lisääntyi. Asemakaavamuutoksen tekoaikaan liittyy piirustus²²⁶ Varsapatsaan ympäristön kukkaistutusalueesta. Unioninkadun reunan istutettiin taikinamarja-aita vuonna 1948 ja sitä täydennettiin seuraavina vuosina.²²⁷

4 Varsapuistikko peruskorjattiin vuonna 1998 HKR:ssä tehdyn suunnitelman²²⁸ mukaan. Samalla puistikon hoitotasoa nostettiin. Suunnitelma ei juuri muuttanut puistikon yleisilmettä: nurmialueet kunnostettiin, pensaita uusittiin ja puut säilyivät pääosin ennallaan. Itä-länsi -suuntaista käytävää kavennettiin ja Yrjö-Koskisenkadulta tuleva käytävä linjattiin uudelleen keskemälle puistikoon. Käytävä reunustettiin vajeriaidalla. Etelä- ja itäreunoille istutettiin uusia maanpeitekasveja ja pohjoisosan nurmialueelle sipulikkukkia ja pensaita. Eteläisimpään osaan tuli uusia mongolianvaahteroita ja japanimarjakuusia. Leikattua taikinamarja-aitaa korjattiin uusilla pensailla ja puistokalusteet uusittiin.

Yksityiskohta vuonna 1955 vahvistuneesta asemakaavamuutoksesta. Kaisaniemenkatua levennettiin, puistoja kavennettiin ja risteysalue muotoiltiin uudelleen. KMOA/Asemakaavahakemisto 3652.

Varsapatsaan ympäristön uusi muotoilu ja kukkaistutussareke 1950-luvun suunnitelmapiirustuksessa. HKR/KPOA.

Kolmioaukiot

Useimmat koordinaatistojen saumakohtien kaupunkitiloista muutettiin puistoiksi 1800-luvun lopussa tai suunniteltiin sellaisiksi jo alun perin. Erottajan, Kampintorin ja Kolmen sepän aukion historia on kulkenut eri polkuja kuin puistokohteiden. Nykyisin kovapintaiset katuaukiot eivät ole missään vaiheessaan olleet varsinaisessa torikäytössä. Kaikille aukioille voimakkaimman leiman 1900-luvun aikana on antanut liikenne: Erottajalla ja Kolmen sepän aukiolla erityisesti joukkoliikenteen järjestelyt, Kampintorilla pysäköinti. Jalankulkijan asema kaikilla aukioilla on kasvanut, mutta Erottajan aukion pinta-alasta suuri osa on edelleen liikennekäytössä.

Erottajan avoin läpikulkuaukio vuonna 1907. HKM.

Erottajan aukio

sijainti: *Mannerheimintie, Eteläesplanadi*
asemakaavamerkintä: *katuaukio*

Erottaja on liikenteellinen ja kaupunkirakenteellinen solmukohta. Aukion ympäristö on historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti suhteellisen yhtenäisessä 1800-luvun lopun asussa, vaikka Ruotsalaisen teatterin julkisivua onkin myöhemmin uudistettu.

Erottajan kaupunkitila on monia muita selvityksen tiloja hajanaisempi. Leveä Mannerheimintie, Eteläesplanadin eteläpuolen julkisivulinjasta sisään vedetty tila ja teatterin julkisivun kaareutuminen hajottavat tilavaikutelmaa. Itse aukiolla ankea, matala kioskirakennus ja ajoluiska rikkovat tilan, tukkivat näkymät ja yhteydet. Suuri osa aukiopinnasta kuuluu linja-autopysäkkijärjestelyihin, taksiasemaan ja luiskaan. Eteläesplanadin reunassa aukiota rajaa kaksinkertainen puurivi. Aukiopinta jatkuu nykyään Ruotsalaisen teatterin julkisivuun asti. Teatteri luo aukiolle suotuisaan suuntaan aukeavan

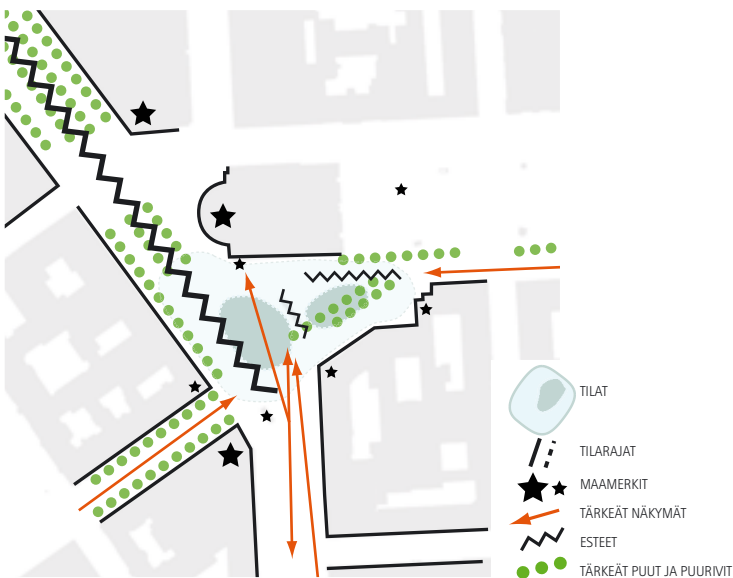
taustaseinämän.

Aukiolta alkaa Bulevardin, Esplanadin ja hajanaisempi Mannerheimintien puistokatu. Aukiolta näkyy Erottajankadun yläpäässä Kolmikulman puistikon latvusmassa, jonka välityksellä aukio liittyy puistojen ketjuun.

Kaupunkikuvallisesti merkittävä, historiallisen Helsingin somitelman keskipisteessä sijaitseva aukio ei ole arvolleen ja sijainnilleen sopivassa käytössä ja asussa. Takapihamainen aukio on pinnoitettu arkisella betonikiveyksellä. Suunnitelmassa on paikalle liian monimutkaisia piirteitä. Aukio kaipaa tilallista selkeyttä ja keskipistettä. Jatkosuunnittelussa tulee tarkasteluun ottaa mukaan koko risteysalue ja Erottajankadun alun Alvar Aallon paviljongin ympäristö.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

Uusien katujen ja aukoiden pohjatoitā tehtiin 1800-luvun alun asemakaavojen perusteella nopeaan tahtiin, mutta viimeistely ajettavaan kuntoon kesti pidempään. Erottaja tasoitettiin ja kivettiin vuonna 1821, kun keisari oli myöntänyt määrärahan kaupungin torien, Esplanadin ja tärkeimpien katujen saattamiseksi edustuskelpoisiksi.¹

Esplanadin läntiseen osaan, puiston sisälle, rakennettiin 1820-luvun lopussa C. L. Engelin suunnittelema pieni puinen teatteritalo. Jo 1850-luvulla se korvattiin uudella kivisellä Theodor Chiewitzin suunnittelema rakennuksella, joka sijoittui lähemmäksi tulevaa Mannerheimintietä. Teatteri paloi vuonna 1863, minkä jälkeen se kunnostettiin järjestetyn arkkitehtikilpailun tuloksena (suunnittelijana N. L. Benois).² Uuden rakennuksen myötä Esplanadin puisto kasvoi länteen päin ja Erottajan aukio sai sivulleen selkeän rajauksen. Samalla aukion yhteys puiston sisäosiin heikkeni.

1800-luvun lopussa aukiota ympäröivien matalien puurakennusten korvaaminen kivitaloilla muutti aukion tilallisen hahmon. Mannerheimintien ja Esplanadin kulmaan rakennettiin Theodor Höijerin suunnittelema viisikerroksinen talo vuonna 1892, Mannerheimintien varteen toinen Höijerin rakennus vuonna 1890 ja Boulevardin nurkkaan vuonna 1883 F. A. Sjöströmin suunnittelema rakennus.³ Kulmassa on myös Raken talo, joka on Lars Sonckin työ 1910-luvun alusta.⁴

1800-luvulla Erottajan aukion keskipisteenä oli kaivo. Se uudistettiin vuonna 1872 August Bomanin suunnitelmien mukaan. Kunnallisen vedenjakelun alkuvuosina Erottajan kaivon paikalla toimi vielä julkinen vesiposti, joka poistettiin vuosisadan lopussa.⁵

1900-luvun alun Erottaja oli avoin läpikulkuaukio. Aukiota kivettiin useaan otteeseen 1800-luvun lopussa, ainakin vuosina 1880 ja 1891. 1900-luvun alkuvuosina rakennettiin nupukivijalkakäytävä Erottajankadun jatkoksi. Vuonna 1928 ajoratoja kenttäkivettiin ja aukiota asfaltoitiin.⁶

Erottajan 1900-lukua on leimannut joukkoliikenne. 1920- ja 30-luvuilla tehtiin useita liikennejärjestelyehdotuksia. Aukiosta tuli linja-autojen lähtöpaikka vuonna 1923, ja vuonna 1926 avattiin liikenteelle raitioradan kiertoraidesilmukka korokkeineen.⁷ Vuonna 1935 kaupunginarkkitehti Gunnar Taucher suunnitteli aukiolle maanalaisen käymälän katosrakennuksineen, mutta se jäi rakentamatta.⁸

Vuonna 1942 Erottajan maanalaisen pysäköintilaitoksen ja väestönsuojan rakentamisen yhteydessä

Erottajan kaivo Chiewitzin teatterin takana vuonna 1869 julkaistussa puupiirustuksessa. Mårtensson, Gunnar 1947: Historiallinen Helsinki. Helsinki.

Erottajan vesiposti ja Esplanadin nuoret istutukset vuoden 1870 tienoilla. Valok. Hoffers. HKM.

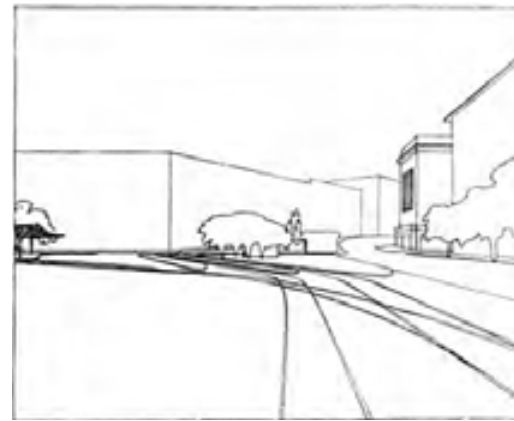
aukion ja Erottajankadun järjestelystä pidettiin arkkitehtikilpailu. Kilpailun voitti arkkitehti Alvar Aalto ehdotuksella *Hurra för den lilla skillnaden*. Osa kilpailussa palkituista töistä esitti raitiotiesilmukan siirtämistä Kolmikulman ympärille. Aallon voittajaehdotuksessa silmukka olisi kuitenkin jäänyt paikoilleen hiukan muo-

Huolellisesti kivetty Erottajankadun risteysalue 1920-luvun alussa. HKM.

Erottaja joukkoliikenneaukioksi muutettuna vuonna 1952. Valok. Foto Roos. HKM.

Alvar Aallon voittajaehdotus Erottajan arkkitehtikilpailussa. Näkymä Erottajakadun päätteeseen Mannerheimintieltä ja pohjapiirros. Arkkitehti.

kattuna. Silmukan sisäosasta olisi tullut istutettu alue, jossa oli odotushalli. Kiskojen uudella järjestelyllä oli saatu aikaan Mannerheimintien päähän laaja koroke, jolle istutettavat puut olisivat yhdistäneet Bulevardin ja Erottajan puurivit. Väestönsuojan sisäänkäynnin yhteydessä, Mannerheimintien päätteessä, oli korkea veistos tai pilari. Tuomaristo totesi, että monien kilpailijoiden välittömästi Ruotsalaisen teatterin lähituntumaan sijoittamat istutukset olisivat vaikeuttaneet liikennettä teatteriin ja häirinneet pysäköintiä. Aukiolle sijoitettuja puita pidettiin kuitenkin hyvänä ajatuksena.⁹ Kilpailusta toteutettiin väliaikainen puinen sisäänkäyntirakennus pysäköintihalliin Aallon suunnitelman mukaan. Nykyinen paviljonki rakennettiin kilpailuehdotuksen pohjalta muokattuna vuonna 1951. Paviljonki on suojeltu asemakaavalla vuonna 2006.¹⁰

Erottajan silmukan käyttäminen raitioliikenteessä loppui vuonna 1959.¹¹ 1960-luvun alussa aukio järjestettiin uudestaan. Vuonna 1961 kaupunginhallitus päätti Erottajalle rakennettavasta liikenne-, makkara- ja jäätelökioskista. Liikennekioskin rakennustöiden yhteydessä aukio päällystettiin uudestaan.¹² Ajorata poistui Ruotsalaisen teatterin reunalta. Kioskikatosta laajennettiin vuonna 1978 bussikuljettajien taukutiloilla. Vuonna 1985 alun perin läpi kuljettava katos muutettiin umpinaiseksi. Vuonna 1966 vahvistui asemakaava, jossa Erottajalle Eteläesplanadin päähän sijoitettiin maanalainen ajoluiska Stockmannin pysäköintilaitokseen. Luiska rakennettiin 1970-luvun loppupuolella.¹³

1990-luvun alussa aukion reunaan Eteläesplanadin varteen istutettiin kaksinkertainen puurivi.¹⁴

Linja-autopysäkit ja liikennekioski 1980-luvun tukkoisella aukiolla. Valok. J. Korkman. HKM.

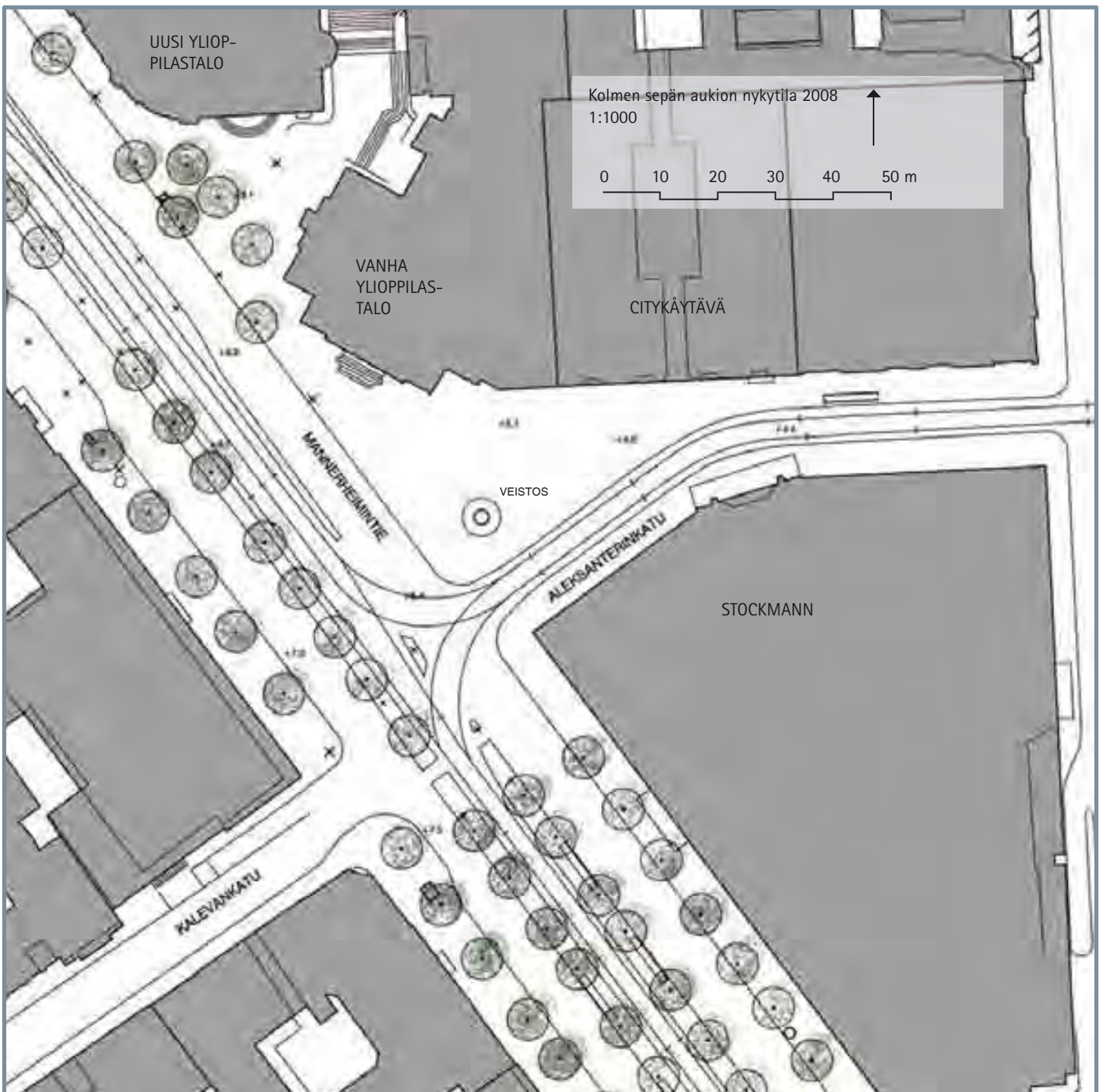

Ajoluiska ja liikennekioskirakennus vuonna 2008

Kolmen sepän aukio

sijainti: Mannerheimintie, Aleksanterinkatu
asemakaavamerkintä: -

Kolmen sepän aukio on keskeinen paikka. Patsas on Helsingin tunnetuimpia symboleita ja toimii aukion tilallisena keskipisteenä. Itse aukio on yksi kaupungin kiintopisteistä, tärkeä kohtaamispaikka, mielenosoitusten, musiikkiesitysten, poliittisen kampanjoinnin ja markkinoinnin näyttämö. Kesäisin aukiolla on suosittu olutterassi.

Kaupunkitilaa reunustavat eri-ikäiset, -tyyliset ja -kokoiset rakennukset, eikä se ole tilallisesti erityisen selkeä. Korkea ja tummanpuhuva Stockmannin rakennus hallitsee tilaa. Yhteen tasoon rakennetun maanpinnan käsittely kuitenkin selkeyttää ja rauhoittaa.

Aukion pinta jatkuu suoraan rakennusten kivijalkoihin, eivätkä teräspollareilla rajattu ajorata ja raitiokiskot riko sitä tilallisesti.

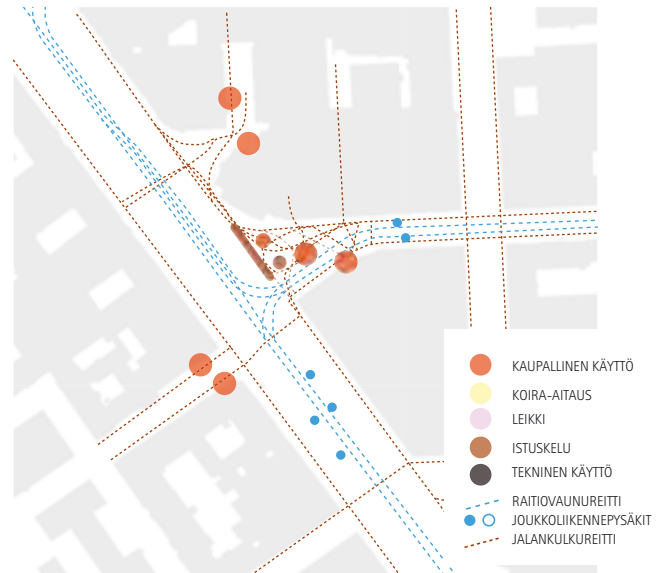
Aukio on kaupunkikuvallisesti merkittävä solmukohta. Se liittyy Mannerheimintien varren pienten kaupunkitilojen sarjaan. Eteläpuolella on Erottajan aukio ja pohjoispuolella Ylioppilasaukio. Aukiolta lähtee kaupungin tärkein ostoskatu, Aleksanterinkatu.

Aukio on toimiva kaupunkitila, jolla selkeä paikan henki. Kaupunkitilakokonaisuus patsaineen on historiallisesti merkittävä, mutta itse aukiolla ei ole ollut historiallisesti merkittäviä suunnitelmavaiheita.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

Kolmen sepän aukion paikalle tuli kaivo, kun Kluuvinlahti oli täytetty ja Heikinesplanadi rakennettu. Niin sa-
nottu Kluuvikaivo pysyi aukiolla 1800-luvun loppuun
asti. Axel Hampus Dahlströmin piirtämä Ylioppilastalo
valmistui aukion reunaan vuonna 1870.¹⁵ Ylioppilas-
talon rakentamisen jälkeen aukiota kutsuttiin Ylioppi-
lasaukioksi, 1900-luvun alussa siihen on viitattu myös
proosallisella nimellä Spårvägstorget – Raitiotietori.

Kolmen sepän aukio koki Kolmikulman, Erottajan
ja Lapinlahden puistikon tapaan rajun tilallisen muutok-
sen, kun sen seinät kasvoivat. Tallberg-yhtiön kivitalo
nousi aukion laidalle vuonna 1889. Stockmannin tava-
ratalo (Sigurd Frosterus, 1925–30) valloitti koko etelä-
puolen korttelin ja korvasi aukion reunalla aikaisemmin
sijainneen kaksikerroksisen kivitalon.¹⁶

Aukion reunoille rakennettiin jalkakäytävät vuon-
na 1911.¹⁷ Aleksanterinkadulla liikennöitiin jo 1890-lu-
vulla hevosvetoisilla raitiovaunuilla ja raitioverkon
sähköistämisen jälkeen 1900-luvun alkuvuosina sähkö-
raitiovaunuilla. 1920-luvulla Ylioppilasaukio oli liiken-
teen solmukohta. Paikka osoittautui pian liian pieneksi
keskusasemalle. 1920-luvun puolivälin jälkeen aukiota
järjesteltiin uudelleen: sinne tehtiin raidesilmukka ja
kaareva jalankulkijasaareke. Ratkaisu osoittautui huo-
noksi, sillä paikasta tuli sekava ja turvaton. Vuonna
1935 pysäkit siirrettiin Heikinesplanadille, aukion kes-
kelle tuli saareke ja raitiovaunukiskot jäivät vain Yliop-
pilastalon puolelle. Samalla kaadettiin Heikinesplanadin
vanhat lehtipuut, mikä muutti torin ilmettä ja tilallista
hahmoa.¹⁸

Vuonna 1931 kaupunginvaltuusto otti vastaan Pro
Helsingfors -säätiön¹⁹ lahjoituksena Felix Nylundin Kol-
me seppää -veistoksen aukiota varten. Patsas sijoittui
aukion reunoilla kulkeneiden ajoratojen ympäröimälle
kolmion muotoiselle saarekkeelle. Veistos loi aukiolle
voimakkaan ydinaiheen, joka kokoaa muuten hieman
hajanaisen tilan tehokkaasti. Mannerheimintien toi-
sen puolen rakennuksia on purettu ja korvattu vuosien
mittaan uusilla, mutta se on vaikuttanut Kolmen sepän
aukion tilaan vain vähän, sillä välissä on leveä Manner-
heimintie.²⁰

Ylioppilastalo ja Kluuvikaivo 1880-luvulla. Valok. Ch. Riis.
Mårtenson, Gunnar 1947: Historiallinen Helsinki. Helsinki.

Näkymä aukiolta Aleksanterinkadun suuntaan. Oscar Kleinehin
maalaus vuodelta 1900. HKM.

Joukkoliikennejärjestelyt Kolmen sepän aukion (vas.)
ja muutosten jälkeen 1930-luvulla. Herranen, Timo: Från hästomnibussar till
metro. Hunda är kollektivtrafik i Helsingfors.

Heikinesplanadin puurivit ja Yliopilasaukion joukkoliikennesaareke vuonna 1927, ennen Stockmannin tavaratalon rakentamista. SRM.

Kolmen sepän patsaan ympäristö rakenteilla 1930-luvun alussa. Heikinesplanadin puut on kaadettu. HKM.

Aukio ja Aleksanterinkatua 1950-luvulla. Valok. T. Kanerva. MVA.

1980-luvun alussa tehdyssä kunnostuksessa jalankulkijat saivat valloittaa kadun aurinkoisen, Yliopilastalon puolen. Raitiokiskot siirrettiin Stockmannin puolelle. Aukio pinnoitettiin sidekiveyksellä. Ajouradan pinnaksi ja sen reunan jalkakäytävälle tuli nupukiveä ja patsaan ympärille noppakivirengas.²¹

Aleksanterinkadun uudistamistöiden yhteydessä vuosina 2001-2003 kadun alle asennettiin lämmitysjärjestelmä. Samalla Kolmen sepän aukio rakennettiin samaan tasoon ajoradan kanssa. Ajourata erotettiin aukiopinnasta teräspollareilla ja aukion pinta päällystettiin graniittikiveyksellä.²²

Aukio 1970-luvun alussa, ennen raitiokiskojen uudelleen järjestelyä. HKM.

Uusimman kunnostuksen teräspollari.

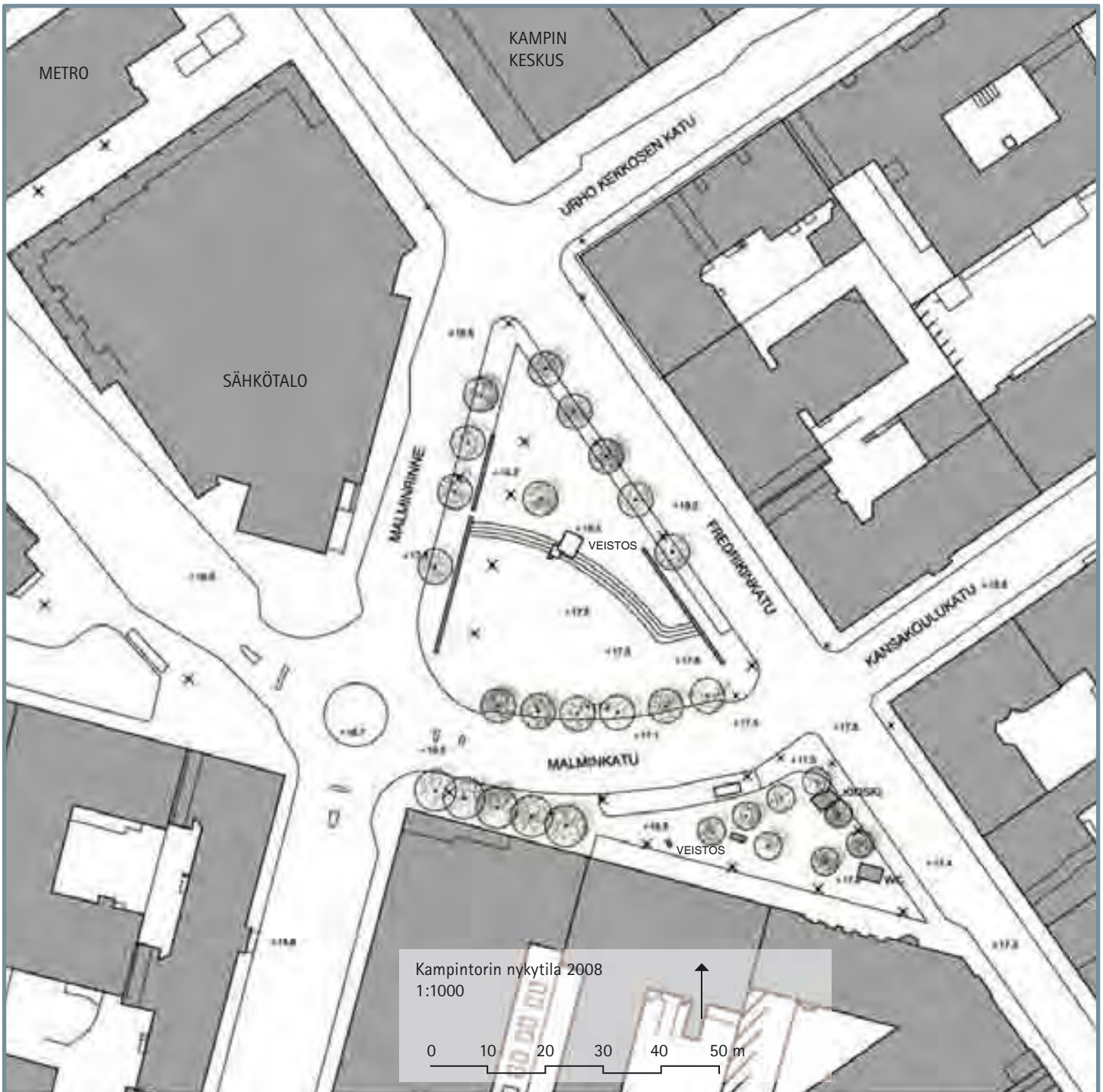

Kolmen sepän nykytilaa.

Kampintori

sijainti: Fredrikinkatu, Malminrinne, Malminkatu
asema-kaavamerkintä: -

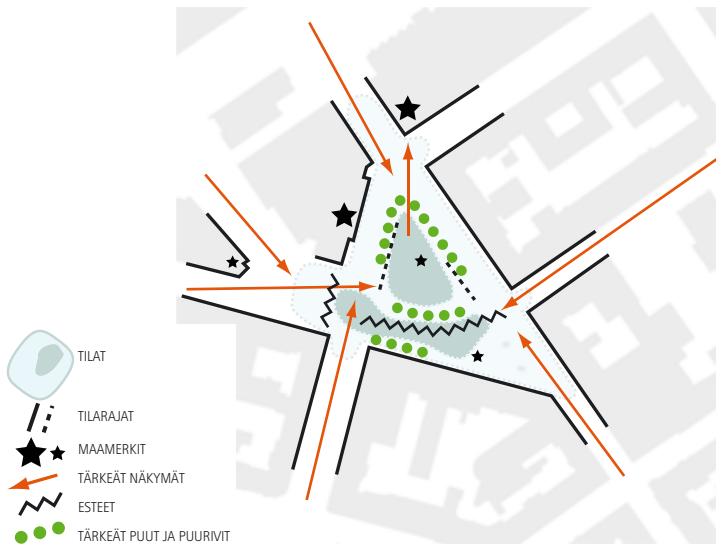
Kampintorin asema oli pitkään epämääräinen. Ensimmäinen käytettävyyden ja viihtyisyyden parantamiseen tähtäävä suunnitelma toteutettiin vasta 1990-luvulla. Se muutti aukion jalankulkijoiden käyttöön avoimeksi, kiveytyksi ja urbaaniksi toriksi.

Torin kaupunkitila on sopusuhtainen. Maanpinta nousee kohti Urho Kekkosen kadun ja Malminkadun kulmaa. Tasoeroa on uusimmassa vaiheessa ratkottu luonnonkivisillä portailla ja muureilla, jotka muodostavat katulinjojen sisäpuolelle tilarajausta. Keskenään eri-ikäiset rakennukset (vanhin 1800-luvun lopusta ja uusimmat 1950-luvulta) antavat yhtenäisen vaikutelman. Koillinen rakennusrintama ja Kampin sähköasema muodostavat yhtenäisen korkuisen punatiillisen vyöhykkeen, lounaassa on vaalea julkisivurivi. Yksinkertainen, yleisväritykseltään punertava tori istuu hyvin ympäröiviin julkisivuihin. Kulmastaan tori liittyy Kampin keskukseen.

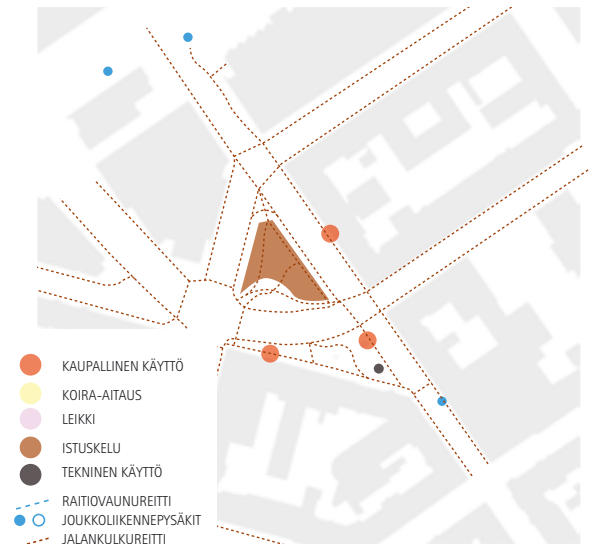
Katualue irrottaa torin kaksi osaa toisistaan. Pienempi osa on varjoisa. Varsinaisen torialueen reunoilla on lehmusrivit, Malminkadun varrella pienellä osalla on lehmusrivi ja kahdeksan puumaista orapihlajaa. Torin pienemmällä osalla on kioski ja käymälä. Aukio on viimeistely ja hyväkuntoinen, kalustus linjakas. Ernst Billgrenin taideteos liittyy kiinteästi aukion rakenteisiin. Kampintori ei ole toistaiseksi järin vilkkaasti käytetty, mutta se on yksi kaupungin suosituimmista skeittauspaikoista. Kampin keskuksen ja Sähkötalon liiketilat tuonevat jatkossa aukiolle liikettä ja käyttäjiä. Torille sopisi erittäin hyvin pienimuotoinen kahvilatoiminta.

Kampintorin avoin kaupunkitila on kaupunkikuvallisesti tärkeä. Se muodostaa Kampin keskuksen uusien aukioiden ja viereisten kolmiopuistojen kanssa tilasarjan.

TILARAKENNE 1: 4000

KÄYTTÖ JA REITIT 1: 4000

Kampintorin alue lienee tasoitettu 1870-luvulla ja kivetty vuosina 1883 ja 1891. Vuonna 1891 torille vahvistettiin asemakaava paloasemaa varten. Magnus Schjerfbeckin suunnittelema pieni tiilirakennus valmistui keskelle toria vuonna 1893. Paloaseman ympäristö piti istuttaa puistikoksi, mutta vuonna 1893 torin tasaus- ja istutustöitä varten myönnetty 2500 markan määräraha jätettiin pois talousarviosta.²³ Asemakaavakilpailun tuloksena syntyneessä Töölön vuoden 1906 asemakaavassa paloasemaa ympäröivä tori merkittiin edelleen istutetuksi aukioksi.²⁴ Vuonna 1911 kaupunginvaltuusto päätti hylätä budjettiesityksestä liikenteen lisääntymisellä perustellun määrärahan torin viertämisestä ja kehotti yleisten töiden hallitusta pohtimaan alueen istuttamista asemakaavan mukaan.²⁵

Yleisten töiden hallitus käsitteli kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin istutussuunnitelmaa maaliskuussa 1912. Luonnosmaisessa suunnitelmassa²⁶ paloaseman molemmin puolin oli piirretty kaksi Malminkadun suuntaista puuriviä, ja pohjois- ja eteläkärjessä oli pensasis-tutusalueet. Myös Fredrikinkadun reunassa oli puurivi. Hallitus totesi suunnitelman pääpiirteissään hyväksi, mutta pieniä detaljeja piti vielä muuttaa.²⁷ Olsson muokkasi suunnitelmaa²⁸ kehystämällä paloasemarakennuksen koristeistutuksilla. Koilliskärkeen piti sijoittaa leikkikenttä. Katujen ja aukion reunoille oli piirretty puita. Suunnitelmia ei kuitenkaan toteutettu ja Kampintori säilyi avoimena.²⁹ Kaakkoiskulmaa käytettiin valokuvien perusteella pysäköintialueena jo 1930-luvulla. Vuonna 1929 julkaistulla Helsingin kartalla Kampintori on merkitty tonttialueeksi, mutta torilla oli ja on edelleen voimassa vuoden 1906 asemakaava.

Svante Olssonin toteutumaton suunnitelma paloaseman ympäristön istutuksiksi vuodelta 1912. HKR/KPOA 232.

Kampintori n. 1928-1930. MVA.

Kampintorin paloaseman julkisivupiirustukset vuodelta 1892. HKA/Helsingin maistraatti, rakennuspiirustukset.

Paloasema ja sitä ympäröivä viheralue Töölön vuonna 1906 vahvistuneessa asemakaavassa. HKA.

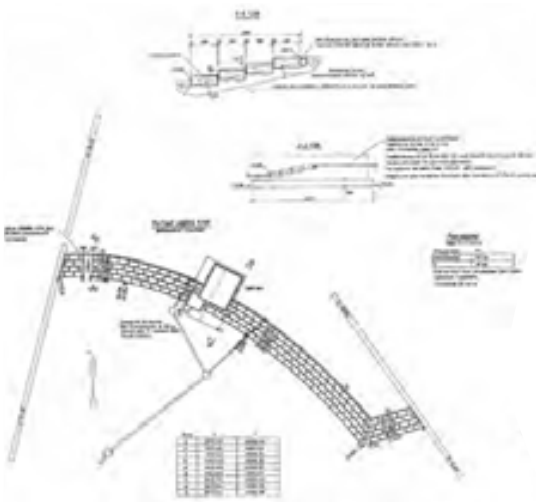

Pysäköityjä autoja torilla 1930-luvun alussa. Valok. Olof Sundström. HKM.

Kampintori pysäköintialueeksi muutettuna. Helander - Sundman 1970.

1990-luvun muutossuunnitelman muuri- ja porrasedaljeja. HKR/KPOA 27613.

1960-luvulle asti tori oli yksinkertainen liikennealue. Jalkakäytävät kiersivät korttelien reunoja. Muuntoasemana toiminut paloaseman rakennus purettiin vuoden 1960 paikkeilla. Vuonna 1962 suunnitelluissa muutostöissä koko Kampintori otettiin palvelemaan autoliikennettä ja pysäköintiä.³⁰ Ajoyhteys vietiin torin halki Kansakoulukadulle nykyiseen paikkaansa, jolloin torille muodostui kaksi erillistä pysäköintisaarekettä.

1990-luvulla Kampintorin kaupunkitila uudistettiin täysin Ulla-Kirsti Junttilan suunnitelman mukaan. Se avattiin kivettyinä urbaanina torina vuonna 1998.³¹ Torille hankittiin kaksiosainen kaupunkitilataideteos, ruotsalaisen Ernst Billgrenin ”Kohtauspaikat”.³²

Lapinlahden puistikko

Pohdinta ja johtopäätökset

Havainnot ja tutkimuskohteista

Tutkitut kaupunkitilat syntyivät 150 vuoden aikana, ylijäämäalueena tai ainakin osittaisena asemakaavoituksen sivutuotteena. 1800-luvun alussa ruutukaavaverkon sovittelussa käytettiin aukioita. Vuosisadan jälkipuoliskolla omaksuttiin kaupunkipuiston idea, ja Helsingissäkin puistoja ja puistikoita käytettiin asemakaavojen nivelkohdissa. 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä, Helsingin kasvaessa ja teollistuessa nopeasti, aikaisempia sovituskappaleaukioita muutettiin istutetuiksi puistikoiksi. Vuosisadan vaihteessa laadittujen uusien ruutuasemakaavojen nivelkohtiin suunniteltiin puistoja. Kantakaupunkiin syntyi kolmiopuistoja tai -puistikoita myös rakentamatta jääneiden alueiden muuttuessa vähitellen viheralueiksi, Lastenlehdossa jopa purettiin puiston tieltä kokonainen kortteli. Osa nivelkappaleista oli asemakaavoissa alusta asti avointa kaupunkitilaa, mutta monet kohteet ovat vaihdelleet puiston, aukion ja rakennustontin välillä.

Asemakaavoituksen tuottama ylijäämäpinta-ala päättyi puistosuunnittelijoiden pöydälle. Kohteiden suunnitelmissa heijastuvat tyylien, ideologioiden ja yhteiskunnan kehitys. Tilaa on käytetty luovasti ja usein tehokkaasti; suunnitelmiin kuuluu todellisia puiston Existenzminimum-ratkaisuja. Hankaliin fyysisiin lähtökohtiin – sijainti katujen rajaamana irrallisena kappaleena kaupunkirakenteen sisällä, pieni koko ja epäkäytännöllinen muoto – on löydetty ratkaisuja vaihtelevilla tavoilla. Osa kohteista sai vahvan ominaisuutensa jo alkuvaiheessaan, osa on suunniteltu kerta toisensa jälkeen kokonaan uudestaan. Rajutkin muutokset ja statuksen liukuvuus kuvaavat tutkittuja kohteita. Eriytyisen ongelmalliseksi on osoittautunut Kolmikulma, joka on uudistettu täydellisesti jo neljä kertaa.

Tyypit

Tutkimuskohteet voidaan jakaa syntyvän, historian, alkuperäisen hahmon ja koon mukaan neljään tyyppiin:

HISTORIALLISET KOLMIOPUISTIKOT

- Kolmikulma
- Koulupuistikko
- Lapinlahden puistikko
- Kapteenipuistikko
- Karhupuisto

KOLMIKULMAISET KAUPUNKIPUISTOT

- Katajanokan puisto
- Lastenlehto

YLIJÄÄMÄPUISTOT

- Matti Heleniuksen puisto
- Varsapuistikko

AUKIOT

- Erottaja
- Kolmen sepän aukio
- Kampintori

Historialliset kolmiopuistikot ovat keskenään jokseenkin samankokoisia, 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa puistokoiksi rakennettuja paikkoja, joissa on säilynyt vaihteleva määrä historiallisia kerrostumia. Puistikot sijoittuvat suljetun kaupunkirakenteen sisään. Useimmat ovat lisäksi puuriveillä rajattuja. Kolmikulma edustaa istuskelu- ja kohtaamispaikkoina käytettyä puutarha-aukiota. Koulupuistikko on istutettu koristeaukio. Lapinlahden puistikko, Karhupuisto ja Kapteenipuistikko olivat alkuperäiseltä hahmoltaan avoimia puistikkokenttiä, mutta niiden sisäosia on viimeisissä kunnostuksissa muutettu.

Kolmikulmaiset kaupunkipuistot jäsenyivät tässä joukossa pikemmin kokonsa ja muotonsa kuin syntytapansa perusteella.

Ylijäämäpuistoja yhdistää vähittäinen, sattumanvarainen ja suureksi osaksi suunnittelematon synty. Pienimuotoiset suunnitelmat ja toteutukset on tehty reaktion paikoilla vallinneisiin olosuhteisiin. Paikoille ei ole muodostunut selvää suunniteltua henkeä tai hahmoa.

Aukiot ovat avoimia, päällystettyjä paikkoja. Kolmen sepän aukio ja Kampintori ovat jalankulkuaukioita. Kampintorin kaupunkitilan koko ja muoto ovat historiallisten kolmiopuistikoiden kaltaiset. Kolmen sepän aukio on jänteväkö keskeissommitelma. Erottaja on liikenneaukio, jota on suunniteltu toistaiseksi teknisten, ei kaupunkikuvallisten seikkojen pohjalta.

Kokonaisuus

Kolmikulmaiset aukiot ja puistikot ovat Helsingille ominainen piirre. Ne kuuluvat kantakaupungin paikan henkeä muodostaviin tekijöihin. Yleisellä tasolla yhtenäinen joukko paljastui lähemmässä tarkastelussa kuitenkin koostuvan melko heterogeenisestä kokoelmasta yksittäisiä kohteita. Vaikka tutkimuskohteiden syntytaustassa on paljon yhteisiä piirteitä, poikkeavat kohteet nykytilassaan ja myöhemmässä käsittelyssään toisistaan niin paljon, että niiden kokonaisuudesta ei voi vetää kovin pitkälle vietyjä johtopäätöksiä. Niille ei myöskään voi antaa tarkkoja koko ryhmää koskevia suosituksia. Kun kohteiden käsittelyä jatkossa suunnitellaan, tulee jokainen kohde käsitellä itsenäisesti, ottaen tarkastelussa kuitenkin huomioon kohteiden yhteiset luonteenpiirteet.

Nivelkolmiot kaupunkitiloina

Pienten, katujen ympäröimien kolmioiden tila kasvaa vähitellen terävästä kulmasta. Tilat hahmottuvat aukiotilana,

mutta myös katutilan laajentumana. Puisto- ja katutilan ero on häilyvä. Selvästi rauhallisena ja itsenäisenä puistotilana hahmottuvat vain suurimmat kohteet, Katajanokan puisto ja Lastenlehto. Pienten kolmiopuistikoiden sisäosissa katu vaikuttaa akustisesti ja visuaalisesti joka paikkaan. Ympäröivät rakennusrivit ovat pienten puistikoiden ja aukoiden kaupunkitilojen tilanmuodotukselle oleellisia. Jatkuvat räystäslinjat piirtävät väliin jäävälle tilalle huonemaisen luonteen. Ruutukaavojen ylijäämäkolmioille on tyypillistä avokulmaisuus, katujen jatkuminen pitkin aukoiden sivuja. Se avaa tilaa ja näkymiä tilojen kulmista. Rakennusten lisäksi puistojen ja aukoiden tilojen rajausta täydentävät puurivit.

Useimmat kolmiopuistikot ja Kampintori ovat kailta sivuilta yhtenäisten rakennusjulkisivujen rajaamia tiloja. Lastenlehdon ja Katajanokan puiston tila on muita kohteita suurempi eikä hahmotu enää huonemaisena. Katajanokan puiston tilan huonemaisuutta vähentää myös topografia. Erottajan ja Kolmen sepän aukion tilat ovat muita hajanaisemmat niihin liittyvän leveän

Kolmiokaupunkitilat

VERTAILUKOHTEENA KOLME KANTAKAUPUNGIN RUUTUKAAVA-AUKIOTA TAI -PUISTOA.

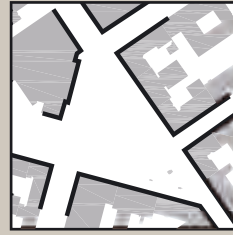
LAPINLAHDEN PUISTIKKO

105 x 150 m
2400 m² /puisto

KAPTEENINPUUSTIKKO

100 x 185 m
2470 m² /puisto

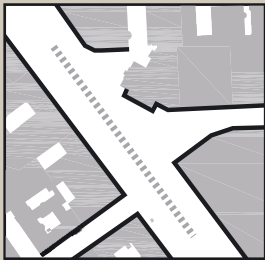
KAMPINTORI

115 x 180 m
3900 m² /aukio

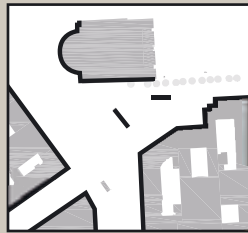
KOLMIKULMA

100 x 170 m
2000 m² /puisto

KOLMEN SEPÄN AUKIO

75 x 150 m
1450 m² /aukio

EROTTAJA

100 x 185 m
3500 m² /aukio

KARHUPUISTO

130 x 160 m
2500 m² /puisto

MATTI HELENIUKSEN PUISTO

60 x 130 m
3200 m² /puisto

KOULUPUISTIKKO

85 x 145 m
1400 m² /puisto

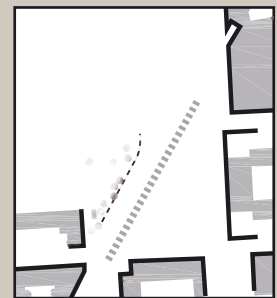
LASTENLEHTO

195 x 290 m
10700 m² /puisto

KATAJANOKAN PUISTO

150 x 170 m
7400 m² /puisto

VARSAPUUSTIKKO

85 x 100 m
1520 m² /puisto

VANHAN KIRKON PUISTO

170 x 155 m

SENAATINTORI

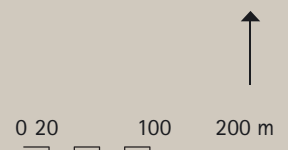
100 x 165 m

KASARMITORI

110 x 78 m

1:6000
Kaupunkitilan mitat
Puisto- tai aukiopinnan ala

Lapinlahden puistikon valmistuessa sen ympärillä oli yhtenäisen korkuinen 1,5-kerroksinen rakennusrivistö. 1900-luvun alkuvuosien ja 60-luvun välillä matalat puutalot saivat väistyä korkeampien

rakennusten tieltä, mikä muutti puistikkoaukion kaupunkitilan. Vasemmanpuoleinen kuva vuodelta 1928 ja oikeanpuoleinen muutamaa vuotta myöhemmin. Kuvat: Eric Sundström. HKM.

Mannerheimintien johdosta. Varsapuistikon tila rajautuu kahdelta sivulta rakennuksilla ja toisaalta vilkasliikenteisellä Kaisaniemenkadulla, mutta itse puistikko ei hahmotu selkeästi kaupunkitilaksi, vaan osaksi Kaisaniemen puiston maisemaa.

Suomen ruutukaupungeille ominaisin aukiotyyppi on nelikulmainen ruutukaavan rakentamaton ruutu.¹ Kantakaupungin tyylipuhtaita ruutuaukioita, kuten Senaatintoria ja Kasarmitoria, on eri aikoina kritisoitu tilallisesti staattisiksi ja mittasuhteiltaan hahmottomiksi.² Katutilojen ja ruutuaukioiden joukossa sivutuotteena syntyneet kolmioaukiot ja -puistikot ovat kiinnostavia poikkeuksia. Niillä ei ole selkeää hallitsevaa päätettä, ja ne ovat muotonsa takia jännitteisiä tiloja. Mittasuhteet tekevät paikoista tilallisesti suhteellisen intensiivisiä, vaikka aukiot ovatkin avokulmaisia.

Suurten edustus- ja kokoontumistilojen lisäksi kaupungeissa tarvitaan myös pieniä tiloja, jotka voi hahmottaa kerralla ja joissa voi kohdata muita ihmisiä turvallisella, neutraalilla alueella.³ Kolmikulmainen muoto ja helposti hahmotettava huonomainen tila tekevät kolmiopuistikosta ihanteellisia kohtauspaikkoja. Anne Stenros määrittelee väitöskirjassaan (1992) ympäristön primaaritilatyyppinä, joista yksi on ”taskupuistikko”. Ne edustavat avointa, kokoontumiseen, tapahtumiin ja informaation vaihtoon käytettävää julkista tilaa. Ne sijaitsevat lineaaristen ympäristöelementtien (tiet, vesiväylät) leikkauskohdissa. Taskupuistikot ovat puistoja ja aukioita yksityisempiä ja välittömämpiä. Niillä ei ole selvästi osoitetun käytön paineita, ja ne liittyvät kiinteästi liikenne- ja jalankulkuyhteyksiin.⁴ Pienet historialliset kolmiopuistikot ovat ominaisluonteeltaan juuri tällaisia.

Aukio- ja puistikotilat ovat kaupungissa luonteeltaan pysyviä, vaikka rakennukset niiden ympärillä vaihtuvat. Ydinkeskustan kaupunkirakenteen puitteissa on nyt pääosin toisen ja kolmannen sukupolven rakennuksia. Ensimmäinen kierros oli matalaa puutaloasutusta. Sen tilalle tuli 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun aikana korkeita kivitaloja. Kehitys muutti rakennusten väliin jäävien tilojen hahmon Erottajalla, Kolmen sepän aukiolla, Kolmikulmassa, Lapinlahden puistikossa, Koulupuistikossa ja Kampintorilla. Kolmikulman ja Lapinlahden puistikkoja ympäröivistä rakennuksista kaikki ovat itse tilaa myöhempiä tulokkaita. Kapteenipuistikon, Karhupuiston ja Katajanokan puiston ympäristössä muutokset ovat olleet vaatimattomampia. Kapteenipuistikon rakentaminen osui välivaiheeseen: osa sen ympärille tehdyistä taloista oli matalia, nyt jo purettuja rakennuksia, mutta osa ensimmäisen kierroksen jugendataloista on edelleen paikoillaan.

Puistikon avoin ja suljettu reuna

Päinvastoin kuin squaret Britanniassa, Helsingin pienet puistikot ovat aina olleet avoimia yleisölle. Niitä ei ole lukittu edes yöksi, toisin kuin pariisilaisiesikuviaan. Puistikot on perinteisesti erotettu katutilasta aidoilla. Perustamisvaiheessa 1800-luvun lopulla pienet puistikot ympäröitiin useimmiten sekä puu- että pensasaidalla. Tilarajauksella luotiin kaupunkiympäristön vastapainoksi vihreää, suojattua tilaa ja myös opetettiin puistojen suhteen sivistymätöntä työväenluokkaa normatiivisesti hyväksyttävään puistokäyttäytymiseen. Käytettyjen mata-

Kolmikulman aidattu ja pensasaidalla reunustettu pohjoispää 1900-luvun ensimmäisinä vuosina. Valok. Nils Wasastjerna. HKM.

Kolmikulman pääty vuonna 1933. Pensasaidat ja puuaidat on poistettu. Pituutta saaneet puut eivät enää rajaa tilaa voimakkaasti. Valok. Olof Sundström. HKM.

lien aitatyyppien tarkoitus ei ollut pääsyy vaan istutusten talleamisen estäminen. Kaupunginpuutarhuri Olsson valitti vuoden 1904 vuosikertomuksessaan uudiskohteiden aiheuttavan aitaamisen kasvu. Olsson valitti, että ”suuri hävittämisen halu vielä vallitsee muutamissa kaupungin väestön kerroksissa.” Aitojen pois jättäminen suorastaan kehottaisi ilkitöihin ”sitä raakaa yleisöä, joka huvikseen hävittää istutuksia.”⁵ 1900-luvun alkuvuosikymmeninä puuaidat ja pensasaidat alkoivat kadota puistikoiden ympäriltä ja niitä korvattiin yksinkertaisilla teräslanka-aidoilla.

Modernismin ihanne avoimesta ja liukuvasta ulkotilasta näkyi myös tutkituissa puistikoissa. Vuonna 1947 kaupunginhallitus kehotti yleisten töiden lautakuntaa poistamaan puistoja ja nurmikkoja reunustavat aidat ”missä ne eivät ole välttämättömiä liikenneturvallisuuden ja istutusten suojaamisen vuoksi”.⁶

Autoistumisen myötä leikkikäytössä olleita puistikoita alettiin kuitenkin reunustaa teräsverkkoaidoilla lasten turvallisuuden takia. Estetiikka sai väistyä. 1970-luvun tyyliin kuului puistotoimintojen erottaminen toisistaan ja selkeät tilarajaukset. Verkkoaitojen vaikutelmaa pehmenettiin leikattavilla pensasaidoilla. 1970-luvulla kunnostetut, aiemmin avoimet kentät Lapinlahden puistikossa ja Kapteenipuistikossa ikään kuin kääntyivät sisäänpäin. Saumattomasti katutilaan liittyvistä puistikoista haluttiin taas tehdä suojattuja, itsenäisiä maailmojaan.

Tällä hetkellä on taipumuksena avata puistojen näkymiä ja tiloja ympäristöön. Kaupunkipelkojen torjumiseksi halutaan tehdä turvalliseksi koettavia tiloja, joissa ei ole pensaiden muodostamia uhkaavia katvealu-

eita. Toisaalta taustalla vaikuttavat myös yleiset puisto-suunnittelun trendit. Alexandra Tisma ja Margit Jökövi (2007) tarkastelevat nykyajan puistojen piirteitä: kasveja käytetään niukasti, visuaalisuus korostuu suunnittelussa ja tila on avointa. Tisman ja Jökövin havainnot Hollannista pätevät myös Helsinkiin. Tisma ja Jökövi muistuttavat historiallisten kaupunkipuistojen olleen alkujaan visuaalisesti suljettuja paikkoja, joiden käyttö oli avointa ja muussa kaupunkitilassa vallitsevista säännöistä vapaata. Nyt keskustojen vanhoista puistoista tehdään avoimia läpikulkupaikkoja. Tilallisen avoimuuden lisäksi kovien päällystemateriaalien suosiminen nurmipinnan ja soran sijasta aiheuttaa puiston ja aukion eron hämärtymistä.⁷

Nivelkappaleiden merkitys

Merkitys käyttötilana

Kaupunkipuiston alkuaikoina keskustan pientenkin julkisten kaupunkitilojen merkitys käyttötilana oli suuri. Katajanokan puisto ja tiheään asuttujen työläisesikaupunkien puistikot Lapinlahdenkadulla ja Kalliossa olivat ympäristönsä ainoita puistoja. Puistopolitiikan reformivaiheessa pienet postimerkkimäiset puistokohteet menettivät merkitystään. Tutkittuja kohteita on käytetty kuitenkin koko 1900-luvun ajan monipuolisesti. Viime aikoina pitkään unohduksissa olleiden pienten kaupunkitilojen käyttö on kokenut uutta renessanssia. Ihmiset käyttävät julkista kaupunkitilaa mielellään ja täyttävät aurinkoisina päivinä puistikot, aukiot ja kahviloiden terassit välittömästi. Arkkitehti Juha Ilonen on kartoittanut tutkimuksessaan ”Olohuone Helsinki” Helsingin

Karhupuisto. MVA.

kantakaupungista pieniä kaupunkitiloja, joita voitaisiin aktivoida ja ottaa käyttöön aukioina, kujina, toreina ja puistikoina. Ilosen mukaan kaupunki kaipaa nimenomaan pieniä tiloja, lisää taskupuistoja. Ilosen toteaa että vaikka aurinkoinen kausi onkin Suomen leveyspiireillä lyhyt, on siitä silti otettava kaikki irti.⁸

Puistojen käyttö on muuttunut ajan mukana. Niiden maine ja status on herkkä muutoksille. Aikaisemmin suosittu puisto saattaa muuttua nopeastikin vähäkäyttöiseksi tai pelottavaksi ja hylätyksi paikaksi.⁹ Tällaista toiminnallisesti vajaakäyttöistä tai tyhjentyneitä kaupunkitilaa voidaan kutsua syrjäytyneeksi.¹⁰ Puistojen

Puistoshakkia Karhu puistossa 1970-luvun alussa. Valok. Kari Hakli. HKM.

Karhu puiston käyttäjiä vuonna 2007.

Tellervo Kolmikulmassa. Aleksanteri Ahola-Valon puupiirros (1941). Rönkkö, Marja-Liisa (toim.) 1987: Muuttuva Helsinki. 1900-luvun Helsinki-aiheista taidetta kaupunginmuseon kokoelmista. Helsinki.

elinvoimaisuudelle ja syrjäytymisen estämiselle on olennaista toimiva, paikkaan ja tilaan sopiva suunnitelma ja käytötapa.

Virkistys ja sosiaalinen käyttö

Virkistyskäytön alkuvaiheen kehitys seuraa muiden Helsingin puistojen käyttöä ja kansainvälisiä trendejä. 1600-luvulla Englannissa ja manner-Euroopassa syntynyt *promenadi*, spehtaakkelimainen sosiaalinen kohtaaminen yhteisellä alueella, levisi kaupunkipuiston synnyn myötä vähitellen kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. Promenadi- ja istuskelupaikka oli tutkimieni puistikoiden ensimmäinen käytötapa. 1800-luvun loppupuolella yleistyneen liikunnallisen puistonäkemyksen myötä leikkipaikasta tuli tyypillisin tapa käyttää pieniä kolmiopuistikoita.¹¹ Alusta asti leikkipaikaksi rakennettiin Kapteenipuistikko, Lastenlehto ja Karhu puisto.

Svante Olssonin suunnittelemat puistikkotilat olivat joustavia ja monipuolisia paikkoja, joissa käytettävät lomittuivat. Kolmikulmaisille kaupunkitiloille on luonteenomaista toimia kohtauspaikkoina. Aitauksilla erotetut lasten tai koirien alueet sopivat huonosti pieniin kaupunkitiloihin ja ovat omiaan tekemään kaupunkitiloista syrjäytynyttä.

Panu Lehtovuoren tutkimukset (2003, 2005) ovat käsitelleet *heikkoa paikkaa (weak place)* ja kaupunkitilojen tilapäisiä käyttäjiä. Elävässä kaupungissa tarvitaan vapaita tiloja, joilla ei itsellään ole täysin vakiintuneita käytäntöjä: tiloja, jotka voidaan helposti ottaa haltuun ja joihin voidaan kehittää uusia, vaihtuvia merkityksiä.¹² Kaupungin solmukohtien pienet puistikot ja aukiot voivat tarjota tällaista tilaa, jos niitä ei ole ohjelmoitu ja

rakennettu selvästi yhteen käyttötarkoitukseen. Puistikoihin voi sijoittaa eri käyttäjäryhmille suunnattuja elementtejä – leikkivälineitä, istuskeluryhmiä, kenttiä – mutta pientä tilaa ei pidä pilkkoa.

Kaupallinen käyttö

Tutkimuskohteita on 1800-luvun lopulta alkaen käytetty myös kaupallisesti. Jo 1890-luvun alussa rakennettiin virvoitusjuomakioskit Lapinlahden puistikkoon ja Kolmikulmaan. Helsingin olympialaisten aikaan ns. lippakioskit ilmestyivät Lapinlahden puistikkoon, Karhu puistoon ja Katajanokalle. Aina kaupungin tarkassa hallinnassa ollut torikauppa ja muu kaupankäynti julkisissa tiloissa ei ollut kolmioaukioille luonteenomaista käyttöä. Kauppatori vakiinnutti asemansa jo 1800-luvun alkuvuosikymmeninä.¹³ Erottaja on saattanut olla tilapäisesti torikäytössä ja Kolmikulmatorilla käytiin joidenkin muistelujen mukaan hevoskauppaa. Kolmen sepän aukion kaupallinen toiminta on painottunut pienimuotoiseen kaupusteluun, vapaa-ajanviettoon ja matkailuun. Kolmikulmassakin toimi 1990-luvun lopulla lyhyen aikaa viereisen ravintolan tarjoiluterassi.

Edustus

Julkiset rakennukset (Katajanokalla Uspenskin katedraali, Kalliassa kirjasto, Erottajalla teatteri, Koulupuistikossa nykyinen Design-museo) liittyvät yhteydessään oleviin kolmikulmisiin tutkimuskohteisiin jossain määrin takapihamaisesti tai sattumanvaraisen oloisesti. Kohteita ei ole käsitelty määrätietoisena monumentaalisina paikkoina. Tutkittujen kohteiden käyttö edustustarkoituksessa on ollut lähinnä kohteiden käsittelyä kaupunkikuvaa

Muuntamo, kierrätysäiliöt ja taksikatos hallitsevat Lapinlahden puistikon maisemaa ja katukuvaa.

koristavina edustuspaikkoina. Erityinen edustukseen liittynyt käyttötapa on ollut monien tutkittujen kohteiden käyttäminen julkisten veistosten sijoituspaikkoina. Vaikka suurinta osaa ei ole suunniteltu juuri kyseisiin tiloihin, niillä on ollut pienille, hieman hahmottomille paikoille voimakas identiteettiä luova vaikutus. Veistos on antanut nimen Kolmen sepän aukiolle, Karhupuistolle ja Varsapuistikolle. Veistokset luovat Koulupuistikon ja Kolmen sepän aukioille selkeän kokoavan ytimen.

Tekninen reservi

Puistoja ja aukioita on niiden historian alusta asti käytetty kaupungin eri hallintokuntien rakennelmien ja laitteiden sijoituspaikkoina. 1800-luvun lopun kunnallistekniset rakenteet – kaivot ja pisoaarit – olivat huolellisesti muotoiltuja ja harkitusti sijoitettuja. Myöhemmin laitteiden suunnittelu on ollut teknisempää, ja niiden sijoittamisesta on päätetty hajautetusti eri hallintokunnissa.

Tutkimuskohteet olivat 1800-luvulla tärkeässä osassa julkisessa vedenjakelussa. Ennen vesijohtoverkoston rakentamista yksityispihojen kaivoja täydensivät kaupungin aukoiden yleiset kaivot, joita oli niin Kolmikulmassa, Lapinlahden puistikkoon edeltäneellä kaivoaukiolla, Erottajalla kuin nykyisellä Kolmen sepän aukioillakin.¹⁴ Arkkitehtien suunnittelemissa puisilla kansirakennuksilla peitetyt kaivot olivat aukoiden kiintopisteitä ja ihmisten kohtaamispaikkoja. 1800-luvun jälkipuoliskolla kaupungin nopean kasvun aikana vanhat kaivot alkoivat ehtyä ja saastua. Vanhojen kaupunginosien vesijohtojen valmistuttuakin kaivot säilyivät kuitenkin käytössä vielä pitkään.¹⁵

Puistomuuntamorakennuksia alettiin rakentaa viheralueille 1940-luvulla. Tutkittavista kohteista pienet muuratut muuntamot rakennettiin Lapinlahden puistikkoon vuonna 1946 ja Kapteenipuistikkoon 1953.¹⁶ Kaupungin maanalaisten huolto- ja liikennetilojen liittymien sijoittaminen maan pinnalle on tiiviissä kaupunkirakenteessa haastavaa. Kolmikulmaan tuli liittymä väestönsuojaan ja pysäköintilaitokseen jo 1940-luvulla, Erottajalle pari vuosikymmentä myöhemmin. Nyt rakennetaan tunnelia Lastenlehtoon ja sen huoltorakennusta Lapinlahden puistikkoon.

Tekninen käyttö on ollut tutkituille kohteille paitsi ominaista, myös niiden muodosta ja koosta johtuen erityisen haitallista. Teräviin kulmiin sijoitetut kioskit, muuntamot tai ajoluiskat tulevat pienissä kohteissa helposti hallitseviksi. Erityisesti Kapteenipuistikon muuntamorakennus on sijoitettu harkitsemattomaan paikkaan. Kohteiden tilallisella ja toiminnallisella sietokyvyllä on myös rajat. Pieneen Lapinlahden puistikkoon on sijoitettu puistomuuntamo, yleinen WC, kierrätyspiste ja kioski. Katualueella puistikon vieressä on taksikatos. Nyt puistikkoon on rakenteilla myös keskustan huoltotunnelin poistumistie- ja ilmanvaihtorakennus.

Arkkitehti Hugo Harmia kritisoi lehtiartikkelissaan puistojen pinta-alan kaventamista jo vuonna 1947. Harmian mukaan puistoja täytettiin muun muassa sijoittamalla niihin muuntajia, puhelinkioskeja, roskalaatikoita, mainospylväitä ja käymälöitä niin, että ”tuntuu siltä, että jäljellä olevat pensaat voidaan repiä pois tarpeettomana taantumuksellisuutena”.¹⁷

Teknisten järjestelyjen haittoja voidaan minimoida ottamalla kaupunkitilan kokonaisuus huomioon. Ra-

kenteiden sijoittamisessa kaupunkikuvallisesti tärkeille alueille tulisi tehdä yleissuunnittelua ja hallintokuntien rajat ylittävää yhteistyötä.¹⁸ Kantakaupungin alueella on myös tutkittava kunnallisteknisten rakenteiden, kuten muuntamoiden, sijoittamista tonteille ja maan alle. Historiallisten kolmiopuistikoiden tila ei kestä uusia rakenteita.

Liikenne

Jane Jacobs käytti 1960-luvun alussa liikenteen kaupunkitilaa nakertavasta vaikutuksesta termiä kaupunkieroosio.¹⁹ Se näkyy myös tutkimuskohteiden historiassa. Liikennejärjestelyissä on viistelty puistikoista vähitellen kulmia. Kolmikulman pohjoisosa on leikkautunut suoraksi, Varsapuistikko pieneni 1950-luvulla radikaalisti. Lapinlahden puistikon ja Karhupuiston kärkiä on haukattu. Kapteenipuistikko on pysynyt alueeltaan jokseenkin ennallaan. Katajanokan puistoon taas tuli uutta pinta-alaa kadun poistumisen myötä. Kolme tutkittua aukiota olivat ennen leimallisesti ajoneuvoliikenteen käytössä. Viime aikoina kaupunkia on taas alettu kehittää nimenomaan jalankulkijan ympäristönä.²⁰ Kolmen sepän aukio ja Kampintori on voitettu takaisin jalankulkijoiden reviiriksi, mutta Erottaja kaipaa vielä kohennusta.

Merkitys kaupunkikuvalle

Kaikki tutkitut kohteet sijaitsevat Helsingin Yleiskaava 2002:ssa kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittävillä alueilla,²¹ ja ne ovat tiiviissä kantakaupungissa merkittäviä avoimina kaupunkitiloina, katutilan laajentumina.

Kohteilla on kolme tärkeää vaikutustapaa kaupunkikuvaan

- Avoin, vapaa kaupunkitila umpikorttelijulkisivujen rajaaman katutilan vastapainona
- Kaupunkikuvallisten kokonaisuuksien muodostuminen
- Kaupunkitilojen puurivit ja -istutukset katunäkymissä

Karhupuiston ja Matti Heleniuksen puiston kaupunkikuvaa

Tyypillisesti avonurkkaisten ruutukaavan sivutuotekolmioiden kaikki reunat jatkuvat katuina. Itse kohteet eivät sijoitukaan pitkien kaupunkinäkymien päätteiksi. Poikkeuksina ovat Katajanokan puisto, joka on aikaisemmin puiston läpi kulkeneen Luotsikadun akselin päässä sekä Varsapuistikko, joka on pitkän Siltasaarenkadun–Unioninkadun akselin varressa.

Kolmiotila kerää ympärilleen kaupunkikuvallisen julkisivukokonaisuuden, jossa rakennusten julkisivuihin kiinnittää helposti tavallista enemmän huomiota. Useimmat tutkituista kohteista ovat räystäslinjojen jatkuvuuden takia suhteellisen yhtenäisiä. Katutilasta vähittäin kasvava kolmikulmainen kaupunkitila on kuitenkin epämääräisempi kuin tilallisesti staattisemmaksi aukioksi sommitellut paikat.

Kaupunkikuvallisesti erityisen arvokkaita kokonaisuuksia ovat Kolmikulman ja Erottajan 1800-luvun ja 1900-lukujen vaihteen kaupunkiympäristöt sekä Kapteenipuistikko ympäristöineen. Kolmen sepän aukio on

Kolmikulma

Kaapteenipuistikon ja Kolmikulman yhtenäistä kaupunkikuvaa

Lapinlahden puistikon puurivit Albertin-
kadulla

Koulupuistikko Ratakadun
katunäkymässä

myös kaupunkikuvallisesti tärkeä paikka, vaikka se ei olekaan kovin yhtenäinen. Katajanokan puisto jugend-rakennusriveineen, kirkkoineen ja niiden tyyliin hyvin sopivine puistosuunnitelmineen on arvokas kokonaisuus. Koulupuistikko ja ympäröivät julkisivut muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, mutta tilaa häiritsee viereinen huoltoasematontti. Lastenlehdon kaupunkitila on ajallisesti kerrostuneen ja epäyhtenäisen rakennuskannan yhdistäjä.

Puurivit

Helsingin kantakaupungin rakenteen perusjäsentelyyn kuuluvat pääkatujen puurivit ja yhtenäiset umpikorttelijulkisivut. Puut sijaitsevat johdonmukaisesti pihilla ja puistoissa. Katutila on yksinkertainen: rakennukset liittyvät puuttomaan, avoimeen katuun jalkakäytävien välityksellä.²² Puistojen ohella pienten puistikoiden latvusmassat ovat kantakaupungin kaupunki- ja katukuvan harvoja vihreitä elementtejä. Kaupunkipuilla on kaupunkikuvallisten merkitysten lisäksi tehtävä myös ilman puhdistajina ja pienilmaston parantajina. Puut tuovat luonnon ja vuodenaikojen vaihtumisen kaupunkiin, ja ne on havaittu psykologisesti tärkeiksi.²³

Puurivien reunustama avoin tila on tyypillinen kolmiopuistikon hahmo. Koulupuistikko on kolmiopuistikoista pienin, eivätkä sen puut rajaa puistikkoon sisätilaa. Lastenlehdon puiston kaupunkitila on niin suuri, että puut eivät hahmotu tilan rajaajina. Puiston puut ovat silti tärkeitä katukuvalla ja puistoympäristölle. Ne ovat osa Lapinlahdenkadun vihreää puiden rytmittämää maisemaa. Kolmikulmassa alun perin koko alueelle istutettua puustoa on muokattu puita kaatamalla ja uusia istuttamalla niin, että aikaisemmin vapaa puusommitelma

on siirtymässä kohti kadunreunarivityyppiä.

Kolmiopuistikoiden puurivit ovat historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti arvokkaita. Ne ovat kaupunkitilojen tilarakenteen ja luonteen tärkein tekijä. Puurivien ylläpitoon liittyy kuitenkin myös ongelmia. Pienten kolmiotilojen jo valmiiksi varjoinen tila varjostuu puiden takia entisestään, ja täysikasvuisten puiden alla on vaikea saada pensaita tai nurmea menestymään. Täysikokoiset jalavat ja lehmukset ovat suuria puita, jotka täyttävät ympäröivää kaupunkitilaa. Puiden uusiminen tuottaa aina ristiriitatilanteita kaupungissa, mutta kolmiopuistikoissa puurivejä voitaisiin uusia tavanomaista useammin.

Merkitys kaupunkirakenteessa

Kaupunkia tarkastellaan yksittäisen kaupunkitilan tasolla, mutta se on myös elementtiensä summa – järjestelmä katuverkkoineen ja topografioineen. Siinä, missä Camillo Sitte julisti vain yhdellä kerralla havaittavalla kadulla tai aukiolla olevan merkitystä, on esimerkiksi Aldo Rossi korostanut kaupungin luonnetta kokonaisuutena suunniteltuna artefaktina.²⁴

Kaupunkitilojen käyttäjälle ja kokijalle kolmiomaisten kaupunkitilojen syntytausta kaupunkirakenteen sovituskappaleina ei ole kovin merkityksellinen asia. Kohteet ovat kuitenkin havaittavia poikkeamia ruutuverkon kudoksessa ja muodostavat selkeitä paikkoja. Kevin Lynchin 1960-luvulla tekemissä tutkimuksissa ilmeni, että ihmisillä on taipumus hahmottaa ympäristöään järjestelminä. Epäsäännölliset katuverkot miellettiin todellista säännöllisemmiksi ja muutokset koordinaatistosta toiseen aiheuttivat vaikeuksia, erityisesti silloin

kun erot järjestelmien välillä olivat pieniä tai vähittäisiä.²⁵ Lynchin kaupunkianalyysijärjestelmässä kaupungista erotetaan alueita, reittejä, rajoja, maamerkkejä ja solmukohtia. Solmukohdat ovat tärkeitä huomiopaikkoja, rakenteen tiivistymis- tai katkoskohtia, joiden ”sisään voi mennä”, joissa voi todeta olevansa ”täällä”.²⁶ Pienet kolmiopuistot ja -aukiot ovat ruutuverkkorakenteessa luonteenomaisia solmukohtia. Ne herättävät kulkijan mielenkiinnon ja saavat tämän kiinnittämään huomiota suuntien muuttumiseen, katutilan hetkelliseen laajentumiseen ja rakennusten julkisivuihin ja yksityiskohtiin.²⁷

Kampintori–Lapinlahdenpuistikko–Lastenlehto ja Erottaja–Kolmikulma–Koulupuistikko ovat kolmiokaupunkitilojen sarjoja ruutuverkon keskellä. Mannerheimintien varressa on useiden epämääräisten aukiotilojen sarja, johon Erottaja ja Kolmen sepän aukio kuuluvat. Kapteenipuistikko liittyy Vuorimiehenpuistikon avoimeen kaupunkitilaan ja toisaalta merimaisemaan.

Kai Wartiainen tunnisti vuonna 1996 Helsingin kaupungille laadituissa ”potentiaalisuunnitelmissa” Erottajalta etelään lähtevän kolmiopuistojen ketjun ja ehdotti sen korostamista ja kehittämistä keskustan historiallisten puistokatujen järjestelmän täydentäjänä, neljäntenä kävelyvyöhykkeen haarana.

Wartiainen, Kai 1996: Helsingin kauneuden logiikat. Kulttuurisesti moniulotteinen kaupunkirakenne. Helsingin kaupungin tietokeskuksen keskustelualoitteita 1996:1. Helsinki.

Näkymä Kolmikulmasta Koulupuistikoon

Kolmikulman puut näkyvät Erottajalle

Tehtaankadun vihreä katunäkymä Kapteenipuistikon kohdalla

Lastenlehdon kulman puuryhmä näkyy Lapinlahden puistikoon

Merkitys viheralueiden verkoston osina

Kaupunkipuistoja käsitellään nykyään osana viheralue-rakenteeksi kutsuttua järjestelmää. Sen eri aluetyyppejä edustavat osat muodostavat verkoston, jolla on ekologinen merkitys kaupunkiluonnon monimuotoisuudelle sekä toiminnallisia ja psykologisia merkityksiä kaupunkilaisille. Kantakaupungin rakenteen sisäiset pienet puistot sijaitsevat tyypillisesti umpikorttelien ja katujen rajaamina irrallisina kappaleina. Tiiviissä umpikorttelirakenteessa niillä on tärkeä merkitys itsenäisinä elementteinä. Osa tutkituista kohteista sijoittuu myös osaksi puistojen muodostamia ketjuja ja viheryhteyksiä.

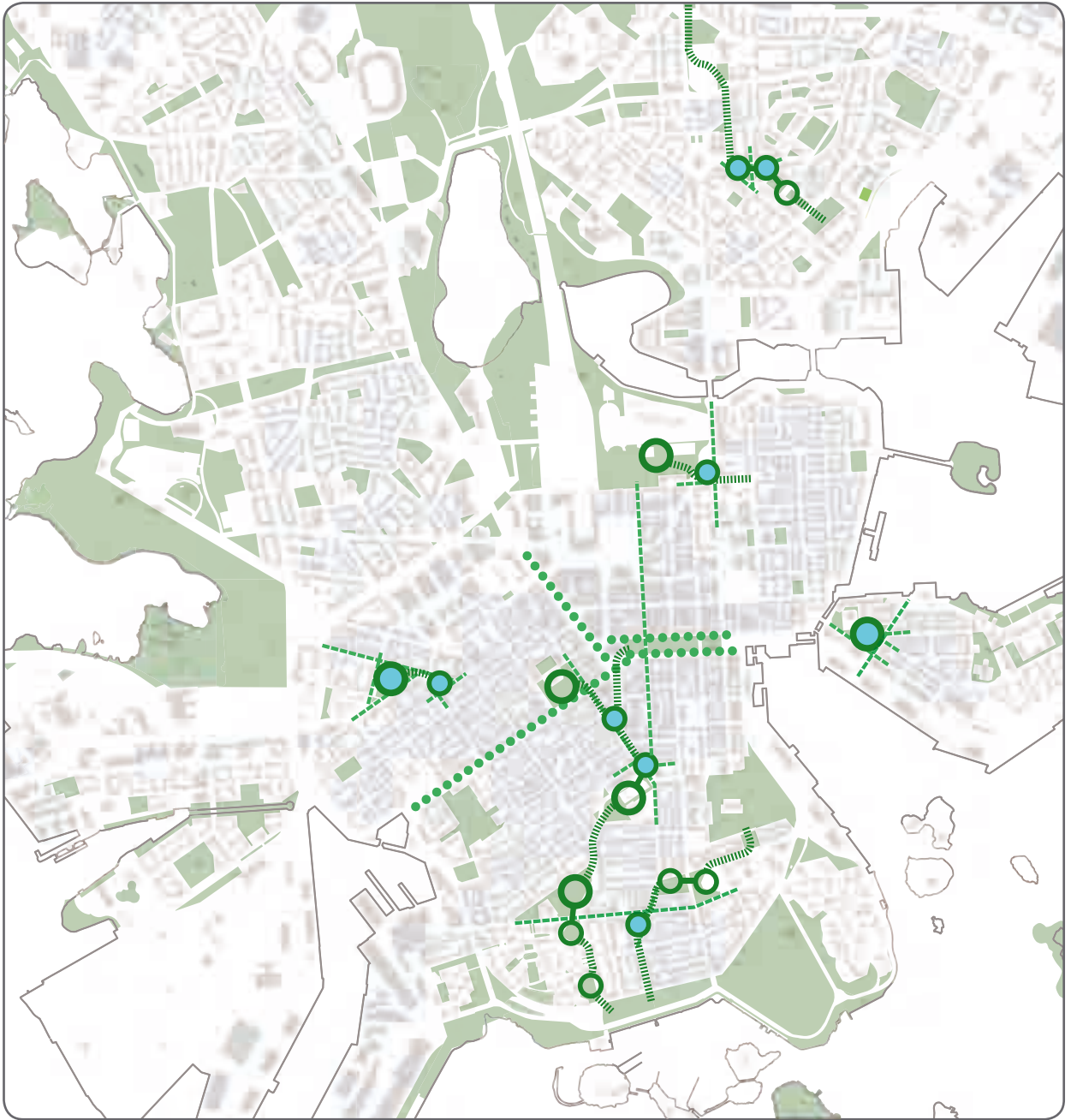
Puistikosta toiseen näkyvät puut muodostavat visuaalisia ketjuja. Yhdessä puistossa tai kadulla kävellessä voi nähdä katutilaan ulottuvat seuraavan kohteen puut.

Varsapuistikko Unioninkadun akselin päässä

Esplanadeilta, Erottajalta ja Vanhan Kirkon puistosta lähtee etelään puistikoiden ja puistojen ketju, joka kulkee Kolmikulman ja Koulupuistikon kautta Punanotkoon ja jatkuu Tehtaanpuistosta Eiran puistikon välityksellä meren rantaan. Kolmikulma yhdistyy visuaalisesti myös Vanhan kirkon puistoon. Kapteenipuistikko liittyy Helsinginniemen etelärannan viheralueeseen ja mereen. Se myös muodostaa parin Vuorimiehenpuistikon kanssa. Lastenlehto ja Lapinlahden puistikko ovat irrallinen, toisiaan täydentävä pari Kampin tiheässä kaupunkirakenteessa. Varsapuistikko on visuaalisesti osa Kaisaniemen puistoa, vaikka toiminnallinen yhteys niiden välillä on vilkkaan kadun takia heikko. Puistikko yhdistyy myös Puutarhakadun viheralueakseliin. Katajanokan puisto on muusta viheralueerakenteesta irrallinen, mutta liittyy Satamakadun vihreään kaupunkitilaan, jonka päistä aukeaa merinäköala. Karhupuisto liittyy alas Hämeentielle kulkevaan viheralueketjuun viereisen Matti Heleniuksen puiston välityksellä. Ketju jatkuu pohjoiseen kohti Kallion urheilukenttää.

Helsingin Yleiskaava 2002:n viheralueerakenteeseen on kirjattu alueita yhdistävän viherväylän osana Karhupuisto ja Matti Heleniuksen puisto, Kolmikulma, Koulupuistikko ja Varsapuistikko.²⁸

Kolmiopuistojen ja puistikoiden yhteydet kantakaupungin viheralueiden verkostoon. 1:25 000.

- PUISTIKOT JA PUISTOT KETJUJEN OSINA
- KOLMIOPUISTIKOT JA -PUISTOT
- VIHERYHTEYDET
- KESKUSTAN PUISTOKATURUNKO
- VIHREÄT KATUNÄKYMÄT
- VIHERALUEET

Karhupuiston tukimuuri 1910-luvun puolivälistä

Matti Heleniuksen puiston graniittipylväät ja kettinkikaide 1920- ja 30-lukujen vaihteesta

Historiallinen ja puutarhataiteellinen merkitys

Kaupunkipuistojen historiallinen arvo ja vanhojen suunnitelmakerrosten merkitys on tunnistettu vasta 1980-luvulta alkaen. 1900-luvun eri vaiheissa tehtiin ehkä turhankin rohkeita ja historiasta piittaamattomia uudistussuunnitelmia. Nyt historiaa arvostetaan. Historiatietoisuus ja -myönteisyys on suunnittelijoiden ja yleisön parissa jopa muodinomainen ilmiö. Puistojen vanhoja suunnitelmia on rekonstruoitu ja niissä sovelletaan vanhoja kalustemalleja. Myös ylilyöntejä tapahtuu: käytetään niin sanottuja historiallisia kalusteita, uudella tekniikalla toteutettuja näennäisvanhoja tuotteita, joilla ei ole vastineita paikan tai kaupungin todellisessa historiassa. Kunnostusten muotokielessäkin on havaittavissa taipumusta historismiin. Joissakin kunnostuksissa on puistikoille valittu historiaan viittaava tyyli ja materiaaalimaailma, mutta niillä ei ole tekemistä itse paikan todellisen historian kanssa. Historiallisille kaupunkitiloille halutaan keksiä niiden omaa historiaa ja luonnetta hienompia tarinoita.²⁹ Puistolle ja sen kasvillisuudelle on kuitenkin ominaista elää ajan ja muuttuvien käyttötöppöjen mukana.

Selvityksen kohteet ovat historiallisia puistoja, joilla on yllättävän monivaiheisia tarinoita. Kolmikulma, Lapinlahden puistikko, Koulupuistikko, Lastenlehdon kulma, Kapteenipuistikko ja Katajanokan puisto kuuluvat Helsingin vanhimpiin puistoihin. Karhupuisto on vain hiukan niitä nuorempi. Koulupuistikon ja Katajanokan edustuspaikkoja ja ehkä myös Kolmikulmaa lukuun ottamatta selvityksessä käsiteltyjen kaupunkitilojen historia on ollut arkinen. Ne ovat olleet kaivoaukioita, leikkipaikkoja ja avoimia kenttiä, joihin suhtau-

tuminen on ollut vapaata. Pienten puistikoiden alkuperäiset suunnitelmat ovat olleet pääosin yksinkertaisia ja puutarhataiteelliselta arvoltaan vaatimattomia. Joissakin kohteissa vanhat vaiheet ovat kadonneet kokonaan. Suurimmassa osassa tapauksista varsinaiseen vanhojen, kadonneiden suunnitelmien restaurointeihin ei ole syytä tai muuttuneiden olosuhteiden takia mahdollisuuksikaan. Kokonaisuutena historiallisten kolmiopuistikoiden puurivien ympäröimä avoin kaupunkitila ja aukoiden kaupunkitila ovat historiallisesti arvokkaita.

Karhupuiston ja Matti Heleniuksen puiston historiallista kaupunkikuvaa

Suosituksset

Kohteet ovat olleet leimallisesti käyttötilaa, joka on muuttunut ajan vaatimusten mukana. Tyypillisten kolmiopuistikoiden luonteeseen kuuluu niiden syntyävän takia epämääräisyys, epämuodollisuus ja sattumanvaraisuus. Ne ovat asemansa takia kaupunkirakenteellisia solmukohtia, mutta saattavat silti vaikuttaa ylijäämäpaikoilta. Parhaiten puistikoissa ovat toimineet avoimet ratkaisut, jotka eivät varaa tilaa liian selvästi yhteen käyttöön. Erityispiirteenä näyttää olevan se, että aittamisella ja liiallisella tilan jakamisella saadaan aikaan kelvotonta ja syrjäytyntä kaupunkitilaa. Kohteita pitää kehittää käytöltään avoimina kohtauspaikkoina. Suosituksissa suhtaudutaan 1970-luvun suunnitelma-kerrostumiin kriittisesti, sillä niissä tehdyt muutokset ovat olleet paikkojen alkuperäisen hahmon vastaisia. Ne ovat muuttaneet paikkojen tilarakenteen sulkeutuneeksi ja sektoroiduksi. Siksi ehdotetaan Lapinlahden puistikon koirapuistoksi muutetun entisen leikkipaikka-aitauksen ja Kapteenipuistikon rajattujen leikkipaikkatilojen poistamista ja avoimen puistotilan palauttamista.

Svante Olssonin kaupunkipuistikoiden ominaispiirteitä olivat avoimuus ja monikäyttöisyys. Helsingille arvokkaiden ja ominaisten puistikoiden pitää olla elävissä käytössä. Niitä ei tule jäädyttää yhteen historialliseen vaiheeseen tiukalla restauroinnilla. Puistikoissa voidaan käyttää nykyajan suunnittelukieltä, materiaaleja ja kalusteita, vanhojen suunnitelmien selkeää ja historiallisesti arvokasta tilarakennetta kunnioittaen. Paikkojen käsittelyssä tulisi välttää irrallisten tyylikerrostumien korostamista ja keskittyä tilojen rakenteen, kaupunkikuvallisen luonteen ja kohteille ominaisen käytön tarkasteluun.

Useimmilla kohteilla on selkeä tilallinen hahmo, voimakkaasti rajattu fyysinen kaupunkitila. Puitteet mahdollistavat tilan käyttämisen leikkiin, istuskeluun, läpikulkuun ja erilaisiin vaihtuviin tapahtumiin. Puistikon kenttiä voitaisiin vaikkapa luovuttaa väliaikaisille taidenäyttelyille, käyttää niitä ulkoilmateattereina tai kaupunginosajuhlien näyttämönä.

Kaupunkitilan perustyyppit, katu, aukio ja puisto, on tärkeä säilyttää tunnistettavina. Puistikoiden puurivit ja vihreys ovat tärkeä piirre katutilan ja kovapintaisen aukitilan vastakohtana urbaanissa ympäristössä.

Pienten kolmiotilojen muodon ja koon johdosta kaikenlaisten uusien rakenteiden, kuten kioskien ja kahviloiden, sijoittamista kohteisiin tulee harkita hyvin tarkkaan. Kohteet eivät ole hyviä sijoituspaikkoja enää uusille teknisille rakenteille, muuntamoille tai ajoluisille. Muutaman kohteen epämääräiset kierrätysäiliöryhmät pitää siirtää parempiin paikkoihin tai järjestellä uudelleen.

Kohteet ovat kiinnostavia nimenomaan arkisina, välittöminä ja osittain väliaikaisen oloisina paikkoina. Sellaisina niitä tulisi myös arvostaa, kehittelemättä keksittyä historiaa tai jäykkää ja monumentaalista henkeä. Suunnitellut ja laadukkaasti rakennetut tilat voivat olla avoimia ja monikäyttöisiä, kunnioittaa historiaansa ja mukautua uusiin käyttötarkoituksiin.

Toistuvasti muuttuneiden ja sivutuotteena syntyneiden paikkojen merkityksestä voi olla vaikea saada kiinni. Kohteiden luokittelussa on käytetty Timo Kopomaan kaupunkitilatutkimuksen (1997) esimerkin mukaan paikan habituksen käsitettä. Kopomaa antoi sosio-kulttuuriselle termille ympäristöllisen sisällön, jolla hän viittaa ”paikan muuttuvaan luonteeseen, paikan karakterin antavaan ominaisuusjoukkoon, vaikeasti havainnoitavaan käsitykseen ’paikan hengestä’, sen tunnelmasta ja ilmapiiristä eli genius locista.” Paikan habituksen kokonaisuutta määrittävät paikan funktio, käyttö, rakenne ja merkitys.³⁰ Habituksen osatekijät liittyyvät keskenään. Termi soveltuu hyvin limittyvien, toisiinsa vaikuttavien tekijöiden luonnehtimiin nivelkappaletiloihin.

Tutkimuskohteet on jaettu kehittämissuosituksia varten säilyneiden historiallisten ja puutarhataiteellisten piirteiden, alkuperäisten suunnitelmien tilarakenteen ja nykyhabituksen mukaan neljään luokkaan. Tyypillisten kolmiopuistikoiden lisäksi mukana luokittelussa ovat myös puistot ja aukiot.

1. Toimivat, habituksensa säilyttäneet tyyppinsä edustajat

- Katajanokan puisto
- Koulupuistikko
- Karhupuisto

Kohteet ovat säilyttäneet merkittävän osan alkuperäisestä hahmostaan ja ovat kaupunkikuvallisen ja puutarhataiteellisen arvonsa mukaisessa käytössä. Ryhmän suurin ongelma on, etteivät puistot välttämättä muodosta ympäröivän kaupunkitilan kanssa ehjää kokonaisuutta.

Toimivina tyyppiensä edustajina säilyneiden kohteiden kehittämisen tulee olla hienovaraista ja perustua säilyneiden suunnitelmapiirteiden kunnioittamiseen. Kohteita tulee tarkastella kokonaisuuksina, joihin kuuluu itse puistotilan lisäksi ympäröivä katutila. Karhupuistoa kehitetään yhdessä Matti Heleniuksen puiston kanssa ja Koulupuistikon kaupunkitilaa yhdessä Design-museon edessä sijaitsevan aukion kanssa. Katajanokan puiston eri-ikäisiä osia tarkastellaan kokonaisuutena. Kaikkien kohteiden kehittämisessä tulee olla tavoitteena ehjä puistokokonaisuus, jossa historialliset kerrostumat ja eri käyttötarkoitukset limittyvät.

Koulupuistikon kaupunkitilan eteläpään avoin katuaukio kaipaa selkeämpää artikulointia. Se tarjoaa mahdollisuuden kehittää historialliseen puistikkoon liittyvä kohtaamispaikka. Katajanokan historiallisesti kerrokselliseen puistoon tulee tehdä suunnitelma, joka liittää eri aikojen suunnitelmakerrostumat nykyistä paremmin yhdessä toimivaksi kokonaisuudeksi.

Koulupuistikko

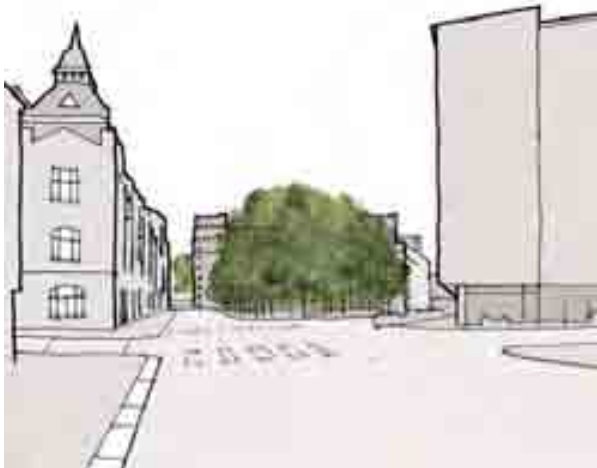
2. Syrjäytyneet tilat, joiden alkuperäinen habitus on palautettavissa

- Lapinlahden puistikko
- Kapteenipuistikko
- Erottaja

Kohteet ovat kaikki varsin keskeisiä kaupunkitiloja. 1970-luvun muutokset ja liian yksipuolinen, tiloihin sopimaton käyttö on tehnyt paikoista syrjäytyneitä ja tilallisesti tukkoisia.

Kohteiden kehittämisen suunnittelua ohjaavana tekijänä tulee olla alkuajkojen selkeä tilarakenne: avoin sisätila ja kadunvarsien puurivit. Pyrkimys vanhojen suunnitelmien suoranaisten restaurointiin ei ole kuitenkaan perusteltua. Kohteita voidaan tulkita nykyaikaisella muotokielellä ja detaljeilla. Historiallisen tilarakenteen puitteissa puiston sisäosissa voi toimia ja muotoilla maanpintaa melko vapaasti. Koira-aitauksille, ajoramppeille, rakennuksille, linja-autopysäkeille ja aidatuille leikki-paikoille tulisi löytää uudet paikat. Uusina elementteinä tulisi kehittää istuskelu- ja oleskelupaikkoja ja monikäyttöistä maanpintaa eri pintamateriaaleja käyttämällä. Kohteet tarjoavat mahdollisuuden kehittää avoimia, korkeatasoisia ja urbaaneja kohtauspaikkoja.

Kapteenipuistikko

3. Hyväkuntoiset ja toimivat kaupunkitilat, joita on muutettu voimakkaasti, mutta joilla on selkeä habitus

- Kolmikulma
- Kampintori
- Kolmen sepän aukio
- Lastenlehto

Ryhmän kohteet ovat muuttuneet alkuajoistaan voimakkaasti. Nykytilaltaan kohteet ovat korkeatasoisia kaupunkitiloja tai parhaillaan rakenteilla sellaisiksi. Edeltävät historialliset vaiheet ovat suurelta osin tai lähes täysin kadonneet. Kohteille on muodostunut oma uusi ja selkeä habitus. Kadonneiden piirteiden palauttaminen ei ole perusteltua, mutta sen sijaan jäljellä olevien vanhojen kaupunkikuvallisten elementtien ja historiallisten fragmenttien säilyminen on turvattava (esim. Lastenlehdon puiston vanhin osa ja puurivit, Kolmikulman vanhat puut).

Kohteita tulee kehittää niille muodostuneiden omien luonteiden pohjalta. Kaupunkikuvan kannalta on tärkeää säilyttää puistikkokohteet puistomaisina vihreinä alueina ja aukiokohteet avoimina aukioina.

4. Käytöltään vähäiset, habitukseltaan epämääräiset kohteet

- Varsapuistikko
- Matti Heleniuksen puisto

Ryhmän kohteet ovat syntyneet ylijäämäalueina ja niitä on muutettu vähittäin. Toteutetut suunnitelmat ovat olleet pienimuotoisia ja osin väliaikaisia. Nykyisellään kohteet ovat jossain määrin epämääräisiä ja melko vähän käytettyjä. Varsapuistikkoon ei ole toteutettu ja Matti Heleniuksen puistossa ei ole säilynyt historiallisesti ja puutarhataiteellisesti merkittäviä suunnitelmia. Kohteet ovat kuitenkin osa arvokkaita kaupunkitilakokonaisuuksia: Varsapuistikko liittyy Unioninkadun akseliin ja Kaisaniemen puistoon, Matti Heleniuksen puisto Karhupuistoon ja Fleminginkatuun. Molempien historialliset fragmentit ovat kiinnostavia kaupunkiympäristön osia ja säilyttämisen arvoisia.

Kohteiden kehittämisen tulee perustua ensisijaisesti käytön tarpeisiin ja kaupunkikuvallisiin arvoihin. Niiden liittymistä ympäristönsä arvokkaisiin kaupunkitiloihin tulee vahvistaa.

VIITTEET

Johdanto

- 1 Morris 1994.
- 2 mm. Webb 1990 s. 20.
- 3 Webb 1990 s. 9.
- 4 Zucker 1959 s. 1.
- 5 Strengell 1922 s. 47; Zucker 1959 s. 1; Jensen 2004 s. 216-217.
- 6 Zucker 1959 s. 5.
- 7 Esim. Hennebo 1970.
- 8 Sinisalo 1997 s. 187-203.
- 9 Häyrynen 1994 s. 32-36; Conway s. 10.
- 10 Häyrynen 1994 s. 32-52; Nolin 1999 s. 58-59.
- 11 Sinisalo 1997 s. 195; Kirjakka 2001 s. 28-40; Lilius 1981 s. 366; Kirjakka 1982 s. 42, 48; Häyrynen 1989 s. 72-75; Schalin 2001 s. 202; Häyrynen 1994 s. 71.
- 12 Lahden yleiskaava s. 10-11; Lilius 1989a s. 20; Lahden kaupungin kulttuurihistoriallisesti merk. kohteet s. 80; Puiston suunnittelijaa ei tunneta eikä suunnitelmia ole säilynyt. Puistoja ovat Lahdessa suunnitelleet kaupunginpuutarhurit (puiston rakentamisen aikaan kaupunginpuutarhurina oli Edvard Laakso) ja arkkitehtiosaston arkkitehdit. Viereisen kirkkopuiston sankarihauta-alueen on piirtänyt vuonna 1940 arkkitehtiosaston arkkitehti Irma Kolsi, joten Koulupuisto saattaisi olla hänen kädenjälkeään. Patsaan kunnostamisen yhteydessä viitataan "Lahdenkadun puistikoon". "Lahdenkadun puistikoihin" oli istutettu puita vuonna 1916 ja 1917 viereisen Lahden kartanon omistajan rajattua maansa aidalla, jota pidettiin kaupunkikuvaan rumentavana. Puistoon saattoi siis olla istutettu puita jo ennen 30-luvun lopun kunnostusta. (Niskanen, sähköposti 25.2.2008).
- 13 Dunér – Dunér 2001 s. 344; Hennebo – Schmidt s. 19-28; Girouard 1985 s. 223-225; Englantilainen aikalaiskriitikko William Robinson piti Pariisin pieniä puistoaukioita kaupungin rakenteen kannalta oleellisina. Kaikki Lontoon squaret olisi hänen mielestään pitänyt avata. Robinson 1869 s. xviii, xxii, xxiii, 36, 82, 103.
- 14 Chadwick 1966 s. 152, 158-159; Loyer 1988 s. 317; Marceca 1981 s. 59, 66; Häyrynen 1994 s. 43-46.
- 15 Häyrynen 1994 s. 49.
- 16 Schmidt 1981 s. 87-89.
- 17 Zucker 1959 s. 5-6.
- 18 Harling-Kranck 1999 s. 127-130; Avoimia paikkoja kutustaan Helsingissä myös nimellä aukio (plats). Tori-sana taas on pääasiassa viitannut kohteisiin, joissa on todellisuudessa käyty kauppa, tosin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa monet nykyään aukion tai puistikon nimellä kulkevista kohteista (esim. Koulupuistikko, Katajanokan puisto ja Kolmikulma) olivat toreja.
- 19 Cranz 1982 s. 135-154.

Kolmikulmaisia kaupunkitiloja?

- 1 Webb 1990 s. 37, 39-40; Kostof 1999 s. 149; Krier 1979 s. 51; Morris 1994 s. 108.
- 2 Kostof 1999 s. 149.
- 3 Kostof 2007 s. 232-240.
- 4 Kostof 2007 s. 209-211.
- 5 Burnap 1916 s. 96.
- 6 <http://app.dpr.dc.gov/DPR/information/parks/parks.asp?type=2>.
- 7 Kostof 2007 s. 91-103.
- 8 Malli kulkeutui tänne erityisesti hollantilaisen teoreetikon Simon Stevinin välityksellä. Ilmeisesti juuri Stevinin nihkeällä suhtautumisella säteittäissommitelmiin oli suuri vaikutus ruutukaavan suosioon pohjoismaisessa kaupunkisuunnitteluperinteessä.
- 9 Kostof 2007 s. 111-116; Kirjakka 1982 s. 43-44, 67; Lilius 1981 s. 305-

- 310; Kirjakka 1996 s. 13.
- 10 Lilius 1983 s. 149-150.
- 11 Nikula 1981 s. 89-101, 173-178.
- 12 Puu-Nurmes. Kehittämissuunnitelma. s. 9; Lilius 1989a s. 20.
- 13 Jäppinen 1998 s. 82-83; Lilius 1983 s. 151.
- 14 Tieto perustuu Jaatisen väitöskirjaan. Puiston suunnitelmaa ei ole löydyntynyt Rakennustaiteen museossa sijaitsevasta laajasta Uno Ullbergin piirustuskokoelmasta.
- 15 Jaatinen, Martti 1997 s. 74, 81-85, 95-101, 161-162; Kirjakka 1982 s. 103; Kirjakka 1996 s. 208-209, 212-213.
- 16 Lilius 1989a s. 19; Kirjakka 1996 s. 212.
- 17 Améen 1973 s. 46; Gullberg 2001a s. 25-32.
- 18 Rörby 2002 s. 408-411; Parkplan 2007 s. 24; Gullberg 2001b s. 193.
- 19 Kostof 1991 s. 111; Morris 1994 s. 335, 360-361.
- 20 Morris 1994 s. 359.
- 21 Morris 1994 s. 356-357; Jacobs A. 1985 s. 74.
- 22 Morris 1994 s. 361-363. Civic Centerit olivat City Beautiful-liikkeeseen liittyneitä, tärkeisiin paikkoihin sijoitettuja julkisia puistoja, joista aukeksi näkymäakseleita ja joihin kuului julkisia rakennuksia. Gallion 1950 s. 81-83.
- 23 Schalin 2001 s. 200.
- 24 Nikula 1981 s. 98-101.
- 25 Stübgen 1980 s. 141-161.
- 26 Morris 1994 s. 202.
- 27 Sitte 2001 s. 91-93.

Helsingin kantakaupungin ruutuverkot ja nivelkappaleet niiden saumoissa

- 1 Muthreich 1970 s. 167-170; Kirjakka 1982 s. 33, 94-96; Meurman 1969.
- 2 Muthreich 1970 s. 180-182, 185; Lilius 1981 s. 357-360; Kirjakka 1996 s. 117.
- 3 Trèshumble Projet pour le Plan du Faubourg de Nylande à Helsingfors. Stenius, kartta no. 73.
- 4 Blomstedt 1963 s. 314; Muthreich 1970 s. 210-212.
- 5 Lindberg - Rein 1950 s. 92.
- 6 Meurman 1969.
- 7 Waris 1973 s. 19-22, 24-25; Brunila 1955 s. 9.
- 8 Åström 1956 s. 9, 11; Waris 1973 s. 18.
- 9 Åström 1956 s. 115, 135-136; Vuosien 1880 ja 1910 välillä yksikerroksisten rakennusten osuus rakennuskannasta laski 75 prosentista 59 prosenttiin. Muutos herätti kritiikkiä jo tapahtumisaikanaan.
- 10 Lilius 1983 s. 149-150. Carolus Lindberg ja Gabriel Rein pahoittelivat vuonna 1950, että koska eteläisten kaupunginosien suunnitteluun ei löytynyt Ehrenströmin tai Eliel Saarisen kaltaista visionääriä, oli lopputuloksena "asemakaava, joka niin käytäntöä kuin taiteellisuutta silmällä pitäen on kaupunkimme kehnoimpia". Lindberg - Rein 1950 s. 94.
- 11 1820 nimi oli asemakaavassa Skillnaden ja vuonna 1866 Erätöri - Skillnaden. 1890-luvun kartassa Skillnadstorget - Erottaja tori. Nykyiset nimiasut on vahvistettu vuonna 1909. Helsingin kadunnimet 1 s. 94. Aukiota on kutsuttu myös Välitoriksi. Tanner 1947.
- 12 Lilius 1984 s. 9-11, 25-27.
- 13 Åström 1957 s. 61. Ehrenström kirjoitti pitäneensä Esplanadin puuistutuksia sommitellessaan esikuvanaan englantilaisia squareja, mutta Kolmikulman ja Erottajan kohdalla hänellä ei vaikuta olleen tällaisia motiiveja.
- 14 Gabriel Rein mainitsee istutusten olevan "myöhemmältä ajalta". Rein 1898 s. 255; Hartman 1912 s. 129.
- 15 Projekt till Utwidgning af Helsingfors Stads Plan. Helsinki 2d 28/02. KA.
- 16 Lilius 1984 s. 11; Aminoff 1938 s. 48-56; Lindberg - Rein 1950 s. 90, 98-99.
- 17 Waris 1973 s. 19-22, 24-25; Lindberg - Rein 1950 s. 64, 96; Brunila 1955 s. 9; Meurman 1969.
- 18 Projekt till Utwidgning af Helsingfors Stads Plan. Helsinki 2d 28/02. KA.

- 19 Lindberg – Rein 1950 s. 90, 130; Meurman 1969.
- 20 NB2/9, 10. KMOA/HKA.
- 21 Waris 1973 s. 132; Ollila – Toppari 1986 s. 212; Villat purettiin vuonna 1939 valmistuneen Gunnar Taucherin suunnitteleman Kampin sähköaseman tieltä.
- 22 Rakennus oli jäljellä vielä 1960-luvun puolessa välissä, mutta sekin purettiin korttelin uusien järjestelyjen alta. Ollila – Toppari 1986 s. 194–195.
- 23 Alue esiintyy asemakaavan pohjaksi tehdyssä tutkielmassa. NB 2/4/12 KMOA/HKA.
- 24 7383. ASKOA/KSV.
- 25 Oiva Kallion vuoden 1927 keskustasuunnitelmissa oli uusi suuri liikenneväylä Länsisatamaan korttelin 166 läpi Lapinrinteen jatkeena. 1932–33 kaupunki osti korttelista kiinteistöjä, ja koska se omisti jo korttelin 167 sekä vanhan kansakoulutontin korttelissa 166, ei väylän rakentamiselle ei ollut enää esteitä. Asemakaavanmuutos vahvistui 1934. Väylää ei kuitenkaan rakennettu. Brunila 1962 s. 52.
- 26 Hallintokunnat 1978 F 2:25–26.
- 27 Liski – Ruoff – Heinänen 2007 s. 12–13.
- 28 Vuoden 1836 asemakaavassa tulevan puistikon ympäristö oli jo määritelty kortteleiksi. Lounaan puolen kortteli työntyi tulevan puistikon puolelle ja katkaisi Yrjönkadun linjan. Iso-Roobertinkadun eteläpuolen korttelin toinen puoli oli vielä merkitty kallioiseksi rakentamattomaksi alueeksi ja vanha köydenpunontarata oli paikoillaan. Tulevan puistikon alue oli kaavassa kallioinen rakentamaton paikka. Vuoden 1851 asema-kaavaehdotuksessa tilanne on samanlainen, mutta Korkeavuorenkatua on jo jatkettu etelään päin ja siitä on tehty säännöllisen suora. Koulupuistikon paikka on osa Ratakadun varren korttelia nro 60.
- 29 Ratakadun vanhan köydenpunontaradan paikalle oli tullut kaupapuutarha. Lindberg – Rein 1950 s. 132.
- 30 Ks. myös C. Reuterin esplanadia varten laatima suunnitelma vuodelta 1873, Projekt till Esplanad mellan 3de och 5e Stadsdelarna i Helsingfors. ASKOA/KSV/HKA.
- 31 Kaupunginarkistossa olevissa kahdessa alueen kaavaluonnoksessa vuosilta 1885 ja 1886 puistikon kohdalla oli Ratakadun varren kortteli 60:n kärki, joka katkaisi Yrjönkadun, ainoastaan Ratakadun ja Korkeavuorenkadun kulmassa oli hyvin pieni kolmiomainen aukio. Kiinteistömitausosaston asemakaava-arkistossa olevassa vahvistetussa asemakaava-versiossa taas Koulutorin paikalla on avoin aukio. KMOA/HKA.
- 32 Sonck ja Neovius korostivat eteläisten kaupunginosien liikennemäärien pian kasvavan ja järjestivät Laivurinkadusta jouhevan yhteyden etelään. Ehdotuksen puistoalueet Punanotkossa on suunniteltu huolellisesti. Koulutorin paikalle on esitetty julkinen rakennus.
- 33 KVPA 1901 15 s. 1–10; BHSK 1901 s. 2–3.
- 34 KHKK 1902 s. 3.
- 35 KHKK 1906 s. 3–9; KHKK 1907 s. 17.
- 36 Asemakaavamuutos vahvistettiin senaattissa keväällä 1900.
- 37 Liski – Ruoff – Heinänen 2007 s. 11–13.
- 38 43a KMOA/HKA. Asemakaavassa länsipuolen korttelien sisäosiin osoitettiin korttelit läpäisevät kujat.
- 39 Ammattimiesten nimien ryhmäimiini kuuluva Vuorimiehenkatu tuli käyttöön vuonna 1842 muodossa Bergmans Gatan. Nykyisen muotoiset nimiasut tulivat käyttöön 1928. Helsingin kadunnimet -kirjassa puistikon nimen arvellaan olleen käytössä jo ”1912 lähtien, jolloin puisto kunnostettiin”, mutta ainakin puisto-osaston hoidettavien kohteiden listoissa puistikkoo kutsutaan vielä vuoteen 1915 saakka ”korttelin 127 istutuksiksi”. Helsingin kadunnimet 1 s. 149.
- 40 Åström 1956 s. 220–221; KHKK 1902 s. 309*; KHKK 1909 s. 63, 243.
- 41 KHKK 1935 s. 27*; KHKK 1937 s. 31*.
- 42 BHSK 1901 s. 3; KHKK 1885 s. 76; KHKK 1909 s. 252; KHKK 1914 s. 358.
- 43 Asker 1986 s. 49–55.
- 44 Brunila 1955 s. 32–33. Toteutunutta aluetta kritisoi kovin sanoin myös Eliel Saarinen Munkkiniemi-Haaga suunnitelmansa yhteydessä; Häyrynen 1994 s. 96, 154, 158; Suunnittelussa oli mukana kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin poika Paul Olsson, josta tuli yksi Suomen maisema-arkkitehtuurin kärkinimistä. Maunu Häyrynen on tehnyt Eiran puistikon historiasta rakennusviraston toimeksiannosta historiallisen selvityksen.
- 45 Lindberg – Rein 1950 s. 130; Meurman 1969.
- 46 Meurman 1969.
- 47 Förslag till Plan för Reglering af Skatudden i Helsingfors (Stenius, kartta no. 128).
- 48 Projekterad Reglering af Skatudden i Helsingfors (Stenius, kartta no. 140).
- 49 Vuonna 1878 tehdyssä mittauspiirustuksessa kirkon eteläpuolen rinne on piirretty istutusalueeksi ja Rahapajankadun varteen on valmistunut jo yksi rakennus. 1878, Detalj-Plan af Helsingfors Stad, Kjerström, HKM XIV: 46.
- 50 Projekt till stadsplan för Skatudden (Stenius, kartta no. 174).
- 51 Brunila 1955 s. 13–16; Lilius 1983 s. 173–176; Meurman 1969.
- 52 Asemakaava 8340 (vahvistui 1984). ASKOA/KSV.
- 53 Waris 1973; Kuoppamäki-Kalkkinen 1984 s. 18.
- 54 Waris 1973 s. 142; Kuoppamäki-Kalkkinen 1984 s. 76–81. Muutamaa vuotta myöhemmin tehdyssä jaotuskaavan tarkennuksessa Kallion kirkko sai nykyisen paikkansa kaupunkirakenteessa.
- 55 Brunila 1955 s. 24.
- 56 Waris 1973 s. 146.
- 57 Brunila 1955 s. 24–25; Kuoppamäki-Kalkkinen 1984 s. 82; HKPA 1899 15 s. 4–6; HKPA 1899 16 s. 6–8.
- 58 Brunila 1955 s. 25; BHSK 1900 s. 5.
- 59 Nikula 1981 s. 173–178.
- 60 Waris 1973; Häyrynen 1994 s. 70, 78–81.
- 61 Siltasaarenkadun ja linjojen koordinaatiojonojen tason kohdissa on lukuisia muitakin kolmikulmaisia kortteleita tai niiden kärkiä. Näihin rakennettuihin paikkoihin kuuluu Hakaniemen kauppahalli torin pohjoispäässä, nykyinen Ympyrätalon kortteli sekä Porthaninkadun ja Siltasaarenkadun kulma, jotka ovat suunnilleen yhtä pieniä kuin Karhu puisto.
- 62 KHKK 1912 s. 59 KV; HKPA 1912 s. 67 kuva.
- 63 KHKK 1919 s. 15; KHKK 1922 s. 11.
- 64 Vastaavannimisestä kadusta tuleva ”Arkadianpuisto” vahvistettiin 1956. Helsingin kadunnimet 1 s. 91. Puisto-osaston puistokortistossa puistiko on nimellä ”Turuntien (myöh. Mannerheimintien) ja Arkadiankadun kolmio” ja sen perustamisvuodeksi on mainittu 1933. Puistokortisto. KPOA. HKR.
- 65 KHKK 1932 s. 180; KHKK 1933 s. 28*; KHKK 1935 s. 25*.
- 66 Vuonna 1969 tehtiin valtuustoaloite ulkoilmakahviloiden saamiseksi Helsinkiin. Aloitteentekijät ehdottivat, että sijoituspaikkana tutkittaisiin Arkadianpuistoa. Kaupunkisuunnittelulautakunta totesi, ettei estettä tilapäiselle kesäkahvilatoiminnalle Arkadianpuistossa ollut. Kiinteistö- ja lautakunta päätti vuokrata puistikon alueen puistokahvilaa varten vuodeksi aluksi vuodeksi 1971. HKKH 1971 s. 69. Heikki ja Mirja Castrénin suunnittelema kesäravintola Pikku-Parlamentti valmistui vuonna 1973. Ollila, Toppari 1986 s. 210–211.
- 67 Puisto-osaston toimintaa kuvaavasta vuonna 1975 koostetusta yhteenvedosta käy ilmi että Arkadian kolmio on ollut yksi vuosien 1974–1975 kuudesta tärkeimmästä rakennuskohteesta. ”Seulottuja historiatietoja”, 14.11.1975 Jonne Törmä. KPOLA/HKR.
- 68 Varsinaisen suunnitelma on HKR/KPOA 2418, jonka tekijänä on Maj-Lis Rosenbröjerin toimisto. Piirustukseen tehdyt muutokset on signeerannut Harald Carstens kesäkuussa 1974. Syyskuussa on tehty uusi kuva HKR/KPOA 2436, joka on Carstensenin työtä. Kuva on päivitetty versio aiemmasta suunnitelmasta eikä suunnitelmissa ole suuria eroja. Arkistossa on myös ilmeisesti Carstensenin oma ehdotus puistoon. HKR/KPOA 2418/A.
- 69 Lemström 2001 s. 122–128.
- 70 Häyrynen 1994 s. 167.
- 71 Katu sai nimensä vuonna 1914 siitä, että se oli puhkaistu korttelin ja kallioisen maaston läpi. Nimi muutettiin vähemmän dramaattiseksi Kaisaniemenkaduksi kuitenkin jo 1915. Helsingin kadunnimet 1 s. 105.
- 72 KHKK 1912 s. 78–79.
- 73 Rahatoimikamari ehdotti että suomenkielinen kansakoulutalo voitaisiin ”rakentaa pääasiassa katualalle ja sen leikkikenttä sijoittaa kolmionmuotoisen istutuksen avonaiselle alalle mainittavasti muuttamatta puiston ulkoasua.” kaupunginasemakaava-arkkitehti Brunilan mielestä koulun leikkipaikka kolmiossa olisi saanut liian silmiinpistävän, pölyisen ja meluisan aseman. Lisäksi vaatimaton koulutalo olisi häirinnyt naapuritonteille suunniteltujen valtion palatsimaisten rakennusten ko-

konaisvaikutelmaa ja turmellut puistikon. KHKK 1921 s. 21–22. Koulu päätettiin sijoittaa Kaisaniemenkadun toiselle puolelle Puutarhakadun varteen, mikä tuli erottamaan Puutarhakadun puistikkoa Kaisaniemestä entisestään. Uusi asemakaava (211b) hyväksyttiin 1923 ja Kaisaniemen kansakoulu, nykyinen ala-aste, valmistui ilmeisesti vielä samana vuonna. Ollila, Toppari 1986 s. 83.

Kolmiopuistot ja -puistikot

1 Häyrynen 1994 s. 62–70.
2 Häyrynen 1994 s. 55–56, 96, 210–214.
3 Häyrynen 1994 s. 70; Nya Pressen 27.7.1890.
4 Häyrynen 1994 s. 77–78, 82, 86–96.
5 BHSK 1888 s. 95; BHSK 1889 s. 96–97.
6 KHKK 1927 s. 145.
7 Lundén 1910 s. 162–164.
8 KHKK 1909 s. 242, s. 248–249; Häyrynen 1994 s. 84–86.
9 Mäkinen 2003 s. 12–13, 24–25.
10 KHKK 1879 s. 206; Åström 1956 s. 221; Leikin ympäristö s. 45.
11 BHSK 1899 s. 7–8; HKPA 1899 16 s. 3–6.
12 Häyrynen 1994 s. 215–216.
13 Häyrynen 1994 s. 210–214.
14 Häyrynen 1994 s. 82, 146–147.
15 Pesonen 1985 s. 120; KHKK 1939, s. 38*; KHKK 1940, s. 234*; KHKK 1942 I s. 185; KHKK 1942 II s. 232.
16 KHKK 1941 s. 252*.
17 Sirpalesuojia oli talvi- ja jatkosodan aikana Kolmikulman ohella Varsapuistikon hiekkakentällä ja Karhupuistossa. Vuorimiehenpuistikossa oli laajat suojahautajärjestelyt, jotka näyttävät vuoden 1946 ilmakuvasa peittävän koko hiekkakentän alueen. (KHKK 1945 s. 276).
18 KHKK 1940, s. 235.
19 KHKK 1946 I s. 97.
20 Pulma 1997 s. 281.
21 Schulman 2000 s. 16; Herranen 1997 s. 121–139, 155–159.
22 Hoffman 1997 s. 121, 416–420.
23 Pulma 1997 s. 285–286.
24 Meurman 1982 s. 354–355; Liski - Ruoff - Heinänen 2007 s. 35; Leikin ympäristö s. 68–74; Kopomaa 1995 s. 20–21.
25 Simonen 1978 s. 155.
26 Yleisten töiden lautakunta kaupunginhallitukselle 25.11.1946. Puisto-osaston lähteneet kirjeet 1946, Da:2, HKA; KHKK 1947 I s. 208.
27 Meurman 1982 s. 360–361; Brunila 1947 s. 91.
28 Brunila 1947 s. 91.
29 Schulman 2000 s. 58–59, 70.
30 Helander - Sundman 1970.
31 Häyrynen 2001 s. 188.
32 Carstens oli työskenteli HKR:n viherosastolla vuosina 1965–1977 ja Liljefors 1975–1982. Suullinen tieto, Kyrklund 6.3.2008.
33 Pulma 1997 s. 287–288.
34 Leikin ympäristö s. 70–74.
35 Vanhojen valokuvien luettelo, VI-kansio. KPOLA/HKR; Mustonen 2003 s. 88.
36 KHKK 1971 s. 252–253.
37 Mustonen 2003 s. 91.
38 s. n. HKR sanomat 3/80 s. 13.
39 Mustonen 2003 s. 91
40 Aukion nimi oli käytössä jälleenr.akennusaikana 1800-luvun alussa muodossa Trekantiga Torget. 1830- ja 40-luvuilla toria on kutsuttu nimellä Förstads Torget, joka oli vuosisadan alkupuolella ollut nykyisen Kasarmitorin nimi, Kolmikulmaan taas viitattiin nimellä "Mindre Torget i Nylandska förstaden". Kartassa vuonna 1866 nimi oli Trekanttorget ja kartan liitteessä suomenkielisenä nimenä Kolmikantti. Suomenkielisenä nimenä on käytetty myös Kolmikulmaista toria. Trekanten ja nykyinen suomenkielinen nimi tulivat virallisiksi 1909. Helsingin kadunnimet 1 s. 111. Yrjö Liipolan veistoksen esittämän Tellervon vastine antiikin mytologiassa, Diana, on taustalla sitkeästi kansan suussa elävälle Dianapuistikolle.

41 Petterson 1943 s. 92–113; Petterson 1936 s. 197–198.
42 HKM XIV: 35, XIV: 39.
43 Petterson 1943 s. 107; Kunnalliskertomuksissa mainitaan, että Kolmikulmaan on tehty kiveystä ja istutuksia ennen vuotta 1879. BHSK 1888, taulukko.
44 HDB 1878 s. 30; HDB 1883 s. 23–24; Uusi käytävä lienee 1880-luvun kartoilla y:n sakarat yhdistävä osuus.
45 NB1/54. KMOA/HKA.
46 NB1/56. KMOA/HKA.
47 Puiden istuttamisesta ei ole löytynyt tietoa arkistoista, kaupunginpuutarhuren vuosikertomuksista eikä lehdistöstä. Puisto-osaston istutusluettelot alkavat vasta vuodesta 1891. Jernström ei mainitse muuten tarkoissa vuosikertomuksissaan puiden istuttamisesta mitään, eikä myöskään Olsson puistikon kunnostamisen yhteydessä. Vanhimpien valokuvien ja HKR:n puuasiantuntija Juha Raision arvelun (haastattelu 14.3.2008) mukaan näyttää, että puut ovat 1880-luvulta.
48 HKR/KPOA 287 ja HKR/KPOA 275. Toisessa piirustuksessa puistikon ulkoreunaa kiertävän jalkakäytävän reunassa on pensasaita, toisesta suunnitelmasta se puuttuu. Kuvien pisoaarit ovat eri paikoissa. Pisoaari rakennettiin kuvan 275 mukaiseen paikkaan Yrjönkadun varteen, joten voidaan olettaa, että tämä piirustus on myöhempi.
49 Olssonin "i guirlandform gående Caraganahäcken" vittaa festonin eli roikkuvan seppelketjun muotoon. Yläreunastaan girlandin muotoon leikattu pensasaita olisi ollut epätavallinen ratkaisu, samoin kuin pohjapiirroksessa girlandin muotoon istutettu aita. On mahdollista että puistossa olisi ollut runkohermepensaita, joita on yhdistänyt ruukkimuratti tai muu roikkuva köynnös. (Ruoff 26.3.2008).
50 BHSK 1890 s. 107.
51 Pisoaari asennettiin vuonna 1889 myös Lapinlahden puistikkoon.
52 Työt aloitettiin 1889, jolloin Olssonin kertomukseen on merkitty 118,5 mies- ja naistyöpäivää, 8,5 hevostyöpäivää ja 50 kuormaa hiesua (lerr-sand). (BHSK 1889 s. 97) 1890 Kolmikulmassa oli tehty 310,25 mies- ja naistyöpäivää sekä 13,5 hevostyöpäivää ja sinne oli ajettu 899 kuormaa multaa ja soraa. (BHSK 1890 s. 109).
53 KHKK 1902 s. 260, KHKK 1911 s. 422.
54 KHKK 1875 s. 353; Carpelan 1998 s. 102.
55 Mäkinen 2003 s. 29.
56 Junttila 1986 s. 115.
57 KHKK 1875–1878 s. 415.
58 KHKK 1924 s. 17; KHKK 1926 s.155; Puistokortisto. KPOA/HKR.
59 Erottajankadun väestönsuojan ja maanalaisen käymälän rakennustyöt alkoivat 1942 (KHKK 1942 II s. 228) ja ne saatettiin loppuun vuonna 1943. KHKK 43 II s. 231. Kalliosuojaa laajennettiin 1972 Yrjönkatu 8–10a vastapäätä. Knuuttila 1990 s. 155–156.
60 Piirustuksen laatijan nimikirjaimet I.W. täsmäävät asemakaavaosastolla tuolloin työskennelleeseen arkkitehti Wahlroosiin. Suullinen tieto Kaupunginarkiston henkilöstöluetteloista, Pekka Hahle, HKA 4.3.2008.
61 2603 on päivätty 4.11.1946 ja 2603A 11.11.1946. Hyväksytyssä suunnitelmassa pieni leikkipaikka oli siirretty altaan viereltä sen pohjoispuolelle ja altaan ympäristöstä näin tullut istuskelualue. KSV/ASKOA.
62 Ekelundin suunnitelman asemapiirroksessa on myös muun puistikon alue pistetty uusiksi.
63 SPAFTA. Johtokunnan kokous 4.12.1946. Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1946. C:3. Maisema-arkkitehtiiliiton arkisto. KA.
64 Planssit SPAFTAn kokoelma, SRM. Kilpailun ohjelma ja arvostelupöytäkirja eivät näytä säilyneen. Tuloksia ei julkaistu.
65 Piirustus saattaa olla kilpailun ulkopuolinen luonnos, olihan Schalin mitä todennäköisimmin mukana järjestämässä kilpailua. Perusjaottelutaan asemakaavaosaston suunnitelmaa muistuttava piirustus edustaa jähkähköä arkkitehtonista muotokieltä.
66 Ehdotukset "Artemis" ja "Miljö för Diana" tuskin ovat kuitenkaan saman tekijän työtä – käsialat poikkeavat ja toisen pohjoisnuoli on piirretty selvästi vääriin suuntaan.
67 Merivuori 1996 s. 39–40.
68 HKR/KPOA 317.
69 Käsialan on tunnistanut Schalinia tutkinut Niina Alapeteri. Suullinen tieto, Alapeteri 20.9.2007.
70 Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR. Istutustöitä tehtiin vuosina 1948–1952; KHKK 1946 II s. 262; Pula-aika hidasti töiden val-

- mistumista vuonna 1947: vesialtaan rakentamisessa tarvittava sementti puuttui. KHKK 1947 II s. 287; Vesiallas tehtiin seuraavana vuonna. KHKK 1949 II s. 295.
- 71 Mustonen 2003 s. 101.
- 72 HKR/KPOA 326. Arkistossa on myös 1950-luvun tyyliin piirretty päivämätön, allekirjoittamaton ja nimeämätön kuva (HKR/KPOA 327), jonka järjestely on täysin vuoden 1951 kuvan mukainen. Ainoana erona on puistikon eteläpuolen katualueelle piirretty pieni pysäköintialue. Piirustus liittyy 17.2.1956 hyväksytyyn asemakaavaehdotukseen Kolmikulman liikennejärjestelyistä (KSV/ASKOA2839), jossa puistoon tuli 5 pysäköintipaikkaa.
- 73 HKR/KPOA 2302.
- 74 Kolmikulman seppelvarpuistutus oli Helsingissä ensimmäisiä laajoja kasvin käyttökohteita. Suullinen tieto, Luomanen 18.9.2007.
- 75 HKR:n viheraluerakisterin tiedot ja Eino Pursion haastattelu 21.9.07. Kunnostuksen yhteydessä puiston hoitoluokka myös laski A3-luokkaan.
- 76 Uusi käytävä oli tärkeä myös pohjoisemmaksi siirtyneen Erottajankadun raitiovaununpysäkin takia. Pursio 21.9.07, KPOLA/HKR.
- 77 Pursio 21.9.07; Kasvien menestymistä heikensi puiston yleinen varjoisuus, mutta Pursion muistelun mukaan hieman yllättävästi myös ruokinnalla ylläpidetty runsas pulukanta kulutti kasveja talleamalla.
- 78 Vuonna 1996 muotoilija Anna Koho teki Lahden muotoiluinstituutin päättötyönään suunnitelman puiston kohentamisesta. Suunnitelmassa levennettiin Erottajankadun jalankulkuväylää ja suljettiin se muulta kuin joukkoliikenteeltä. Syntyneen kävelykatumaisen osuuden piti yhdistää Iso-Roobertinkatu Esplanadiin. Itse puisto piti kivetä uudelleen, valaista ja kunnostaa. Alueen kaavoittaja Ilpo Forsén piti ehdotusta toteuttamiskelpoisena ja arvioi optimistisesti, että ehdotus saataisiin kaupunginhallituksen käsittelyyn vuoden sisällä ja puisto voisi valmistua vuonna 1999. Sillanpää 1996.
- 79 KPOLA/HKR.
- 80 Ruotsissa pitkään asuneen Orénnon paikalliseksi edustajaksi tuli maisema-arkkitehdit Byman&Ruokonen, joka perusti Orénnon kanssa työyhteisliittymän. Suunnittelu oli edennyt jo melko pitkälle, yleisten töiden lautakunta hyväksynyt suunnitelmat ja asukastilaisuus oli pidetty. Kalliosuunnittelu Oy:n suunnitteleminen maanalaisen pysäköintialueen maanpäällisille osille piti hakea rakennuslupa ja puistosuunnitelma liitettiin lupahakemuksen liitteeksi. Rakennusvalvontavirasto piti puistosuunnitelmaa liian historioivana ja paikkaan sopimattomana ja epäsi sillä perusteella pysäköintialueen rakenteiden luvan. Puistosuunnittelu viivästy. Vaiheeseen osui myös HKR:n suuri organisaatiomuutos, joka hankaloitti ja hidasti hetkellisesti puistosuunnittelua. Työryhmä teki puistikon toteutus suunnittelusta uuden tarjouksen, mutta suunnittelua ei enää jatkettu. (Ruokonen 21.9.07) Myöhemmin työ jatkui uuden suunnittelijan kanssa ja myös suunnitelmat muutuivat täysin.
- 81 Rampin ja siihen liittyvien maanpäällisten rakenteiden käsittelyyn suunnittelun teki arkkitehti Lasse Vahtera HKR:n arkkitehtuurosastolla. RVVA.
- 82 Vuonna 1878 kaupunginvaltuusto päätti, että Malminkadun ja Lapinlahdenkadun tasoittamista lykätään, ja siihen osoitetut rahat käytetään eräiden muiden katujen sekä "Albertin-, Eerikin- ja Lapinlahdenkatujen rajoittaman aukion" tasoittamiseen. KHKK 1875–1878 s. 359.
- 83 Helsingfors 15.4.1880.
- 84 HDB 1880 s. 7–8; HDB 1881 s. 16–17; HDB 1882 s. 20.
- 85 Puistikon nimi tuli käyttöön 1909. Sitä ennen virallisissa asiakirjoissa käytetään nimiä Brunnsplanen, Brunnsplan vid Lappviksgatan, puistiko Lapinlahdenkadun varrella ja Skvären vid Lappviksgatan. Kaivopuistoon helposti sekoittuvat Brunnsplan-nimet aiheuttavat tulkintaan ongelmia. Lapinlahti on vanha, Uudenmaan muihin Lappi-nimiin liittyvä paikannimi, joka esiintyy kartalla vuonna 1696, mutta on oletettavasti peräisin jo keskiajalta. Helsingin kadunnimet 1, s. 116).
- 86 NB1/54. KMOA/HKA.
- 87 Uusitalo 2007 s. 19–20.
- 88 1800-luvun lopun kartoilla puistikko on välillä monimutkaisessa asuunsa ja välillä selvästi kaavamaisesti esitettyä puurivein reunustettuna aukiona.
- 89 Olssonin ensimmäisenä ja toisena vuonna puistikkoon viitattiin vuosikertomuksissa nimellä Brunnsplanen. Myös Jernström käytti vuosikertomuksissaan kohteesta nimeä "Brunnsplanen" tai "Brunnsplan vid Lappviksgatan".
- 90 KHKK 1890 s. 107.
- 91 HKR/KPOA 7.
- 92 Piirustukset A. L. Hartwallin Kolmikulmaan ja Lapinlahden puistikkoon rakennettaville virvoitusjuomakioskille hyväksyttiin vuonna 1892. Mäkinen 2003 s. 29.
- 93 KHKK 1889 s. 97; KHKK 1890 s. 107,109. Jälkimmäisenä vuonna puistossa tehtiin 365 mies- ja naistyöpäivää, 5 ¼ hevostyöpäivää ja sinne ajettiin 717 kuormaa multaa.
- 94 Uusitalo 2007 s. 26–28.
- 95 Vuoden 1917 kohdalla Lapinlahden puistikon puistokortilla on merkintä "puistikko nykyiseen muotoonsa". Silloin on myös merkitty istutusluetteloihin runsaita puu- ja pensasistutuksia. 1920-luvun valokuvien ja rakennuskonttorin vuoden 1929 kartan mukaan mitään muutoksia ei näy tapahtuneen. Samat istutukset on merkitty tuolloin rakennetun Lastenlehdon eli silloisen Ruoholahden puistikon kohdalle. Lapinlahden puistikon tiedot on siis vakiintumattoman nimistön takia vahingossa merkitty väärälle kortille. Virhe toistuu vuonna 1936 Lapinlahden puistikon ja Lastenlehdon istutusluettelotiedoissa. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR.
- 96 Puistokortisto. KPOA/HKR.
- 97 1920-luvun lopun kartoilla puistikkoon piirretty vanha tilanne, mutta 1940-luvun alkupuolen ilmakuvassa nurmikaistaleet on suoristettu. Asemakaavaosaston arkistossa on piirustus, jossa Olssonin suunnitelman kopion päälle on hahmoteltu punaisella värillä muutoksia puistikon suunnitelmaan.
- 98 Tällaisia mäntyjä tuli Lapinlahden puistikon lisäksi Niitykadun puistikkoon, Hakan rantaan, Telakanpuistikkoon ja Pääskylämpuistikkoon. KHKK 1945 II s. 273.
- 99 KHKK 1949 I s. 92.
- 100 KHKK 1950 s. 90.
- 101 Kantakartta 1954–57/KMOA/HKA.
- 102 Istutusluettelon tietoihin tulee suhtautua epäilyksellä, sillä ainakin vuonna 1936 Ruoholahden puistikko eli Lastenlehto ja Lapinlahden puistikko ovat sekaantuneet toisiinsa. Täsmälleen samat tiedot on merkitty molempiin kohteisiin, ja tuolloin istutetut 19 poppelia, lehmus ja hevoskastanja eivät missään tapauksessa ole todellisuudessa olleet Lapinlahden puistikon kasveja. Istutetut kasvit luettelossa esiintyvissä muodoissa. 1948: Crataegus cocc. pens. 7; 1949: Cotoneaster intern. 5, Crataegus coccinea 5; 1951: Berberis sinensis 7, Crataegus cocc. aitat. 73, Lonicera coerulea 5, Philadelphus pubescens 3, Ribes alpinum 8, Rosa rug. Kaiserin des Nordens 20, Salix fragilis 6, Salix purpurea 5, Parthenocissus Engelmannii 3, 1952: Acer ginnala Lamoni(?) 3, Crataegus erc. pens 6, aitaaimi 155, Rosa rug Kais. des. Nordens 9. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR.
- 103 Sähköposti, Siikanen 18.9.2007.
- 104 Kioski oli jo vuosien 1954–57 kantakartalla. Kantakartta 1954–57/KMOA/HKA.
- 105 Edellisvuonna tehdyssä aloitteessa ehdotettiin, että Kampintorin ja Lapinlahden puistikon käymälät poistettaisiin humalaisten oleskelun aiheuttaman häiriön takia. Yleisten töiden lautakunta totesi, että vuonna 1952 oli rakennettu uusia "mukavuuksilaitoksia ja vedenheitto-paikkoja", mutta että niitä ei ollut vielä riittävästi. Lapinlahden puistikon käymälän poistoa ei voitu puoltaa, sillä se palveli lähinnä viereistä vuokra-autoasemaa ja koska humalaisia ilmeisesti kertyisi penkeille ilmankin. Kampintorilla ei tätä ongelmaa ollut, sillä siellä ei ollut penkkejä. Puistikon kaunistamiseksi ehdotettiin istutettavan pensaita peittämään näkyvyyttä. Kaupunginhallitus myönsi määrärahan tarkoitusta varten. KHKK 1954 s. 98.
- 106 HKR/KPOA 2340.
- 107 Istutusruutuihin tuli vuorenkilpiä, nauhuksia, suikeroalpia ja suikero-tuhkapensasta. Toteutetut kohteet. Ennen vuotta 1984 tehdyt työt. Eteläisen piiri. KPOLA/HKR.
- 108 Muutos tapahtui ilmeisesti vuonna 1986, vuoden 1985 puistorekisteritiedoissa puistoon on merkitty leikkipaikka-alueita ja vuoden 1986 tiedoissa taas koira-aitaus. Puistorekisterilistaukset 1985–1986. KPOLA/HKR.
- 109 HKR/KPOA 4319.

- 110 KPOLA/HKR.
- 111 Puiston nimi on vahvistunut virallisesti vuonna 1956. Aiempina niminä on ollut Mynttorget asemakaavaehdotuksessa 1887 ja Katedraltorget 1897, asemakaavassa 1895 Skatuddstorget. Kun Luotsikatu rakennettiin, sen molemmin puolin istutettuja puistoja alettiin kutsua nimellä Skatuddskvärena – Katajanokan puistikot. Helsingin kadunnimet 1 s.108.
- 112 Olssonin alkuvuosien suunnitelmien tapaan kaikki nämäkin suunnitelmat ovat valitettavasti päiväämättömiä.
- 113 Förslag till Plantering å Skatudden, HKR/KPOA 277.
- 114 BHSK 1899 s. 47, 150.
- 115 BHSK 1900 s. 210. Puisto-osaston vanhassa puistokortistossa mainittu perustamisvuosi 1900 on Katajanokan puistikon valmistumisvuosi. Puistokortisto. KPOA/HKR. Uusiin koristeistutuksiin käytettiin kaikkiaan 47 puuta ja 928 pensasta.
- 116 Vaunu kulki Kanavakatua, josta se kääntyi Luotsikadulle ja kulki Katajanokan puiston osien välistä. Suomen raitiotiesuora ry:n internet-sivut. WWW.raitio.org.
- 117 Kaupunginvaltuusto varasi Katajanokan torin tasottamiseen 7300 mk ja puutarhalautakunta istutuksiin 500 mk. KHKK 1904 s. 65, KHKK 1904 XVI s. 5.
- 118 HKR/KPOA 268, HKR/KPOA 269, HKR/KPOA 270, HKR/KPOA 278.
- 119 Järjestely näkyy rakennuskonttorin julkaisemilla vuosien 1909 ja 1929 Helsingin kartoilla.
- 120 KHKK 1905 XVII s.5. Torin maanrakennustöiden valmistuttua keväällä 1905 alueelle kylvettiin kauraa. Muu istuttaminen lykättiin seuraavaan kevääseen, jotta maanpinta saavuttaisi nurmialueita vaadittavan kantavuuden.
- 121 KHKK 1904 XII s. 8.
- 122 Puistokortisto. KPOA/HKR.
- 123 KHKK 1924 s. 226.
- 124 Puisto on istutusluetteloiden perusteella kuulunut kesäkuukaistutuskohteisiin ilmeisesti aina kun niitä on pidetty yllä. Merkintöjä on ainakin 20–30-luvuilta ja 50–70-luvuilta. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR.
- 125 HKR/KPOA 1035 (22.9.1939).
- 126 Rive 2000 s. 28.
- 127 HKR/KPOA/PuO 211. Kuva on esitystekniikaltaan hyvin samankaltainen kuin eräät 1950-luvun alun yleissuunnitelmapiiirustukset. (Ks. esim. Kapteenipuistikko).
- 128 Entisen Katajanokan torin alue on suunnitelman mukaisessa asussa vuoden 1954–57 kantakartalla. Kantakartta 1954–57/KMOA/HKA.
- 129 Vuonna 1949 puistoon on istutettu: Cornus Kesselringii 15, Crataegus cocc. rung. 5, Forsythia ovata 6, Malus Sargentii 10, Rosa rugosa 15, Rosa gallica splendens 10. Lisäksi istutettiin uusi suuri perennaryhmä, johon tuli yhteensä 1238 kpl taimia yhteensä 31 lajista. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR.
- 130 Kioski näkyy kantakartalla. Kantakartta 1954–58/KMOA/HKA. Lippakioskeja rakennettiin vuoden 1952 olympialaisia varten kovalla tohinalla. Lippakioskin työpiirustukset ovat vuodelta 1949 ja Hilding Ekelundin käsialaa. Mäkinen 2003 s. 84–85.
- 131 Vilhelm Helander, Pekka Pakkala ja Mikael Sundman.
- 132 Kervanto Nevanlinna 2002 s. 217–224.
- 133 KV hyväksyi asemakaavamuutoksen 8340 25.8.1982.
- 134 HKR/KPOA 23112; Suomen raitiotiesuora ry:n internet-sivut.
- 135 Puistokortistot. 1970-luvulla ylläpidetty korttisarja. KPOLA/HKR; HKR/KPOA 2580.
- 136 HKR/KPOA 3167.
- 137 Puistokortistot. 1980-luvulla ylläpidetty korttisarja. KPOLA/HKR.KPOLA/HKR.
- 138 Olli-Pekka Jokela.
- 139 Määräluettelot. KPOLA/HKR.
- 140 Aluksi aukiota kutsuttiin nimellä Skoltorget–Koulutori läheisten koulurakennusten mukaan. Nimi esiintyi asemakaavassa ja suunnitelmissa jo 1870-luvulla, mutta virallisesti nimi vahvistettiin vasta vuonna 1909 istutustöiden valmistuttua. Nykyisen muotonsa puistoaukion nimi sai 1928. Helsingin kadunnimet 1 s. 112.
- 141 HKR/KPOA 152.
- 142 HKR/KPOA 116 ja HKR/KPOA 117 (väritetty).
- 143 Häyrynen 1994 s. 88.
- 144 Louhintasyvydeksi oli etukäteen laskettu ainoastaan 0,3 metriä, mutta suunnitellut istutukset pakottivat työn aikana kasvattamaan syvyyttä puolella metrillä, mistä aiheutui budjetin ylitys. Seuraavana vuonna maarakennustyöt tehtiin melkein loppuun, mutta rahaa meni taas budjetoitua enemmän. Vuonna 1909 ”kirsi pysyi kauan maassa” eikä istutustöihin voitu ryhtyä ennen kuin kesäkuussa. Tämä aiheutti istutukseen varatuille kasveille vaurioita. Kesän 1909 aikana istutukset ja loput tasaustyöt saatiin kuitenkin valmiiksi. KHKK 1906 s. 80; KHKK 1907 s. 22; KHKK 1908 s. 280; KHKK 1909 s. 252.
- 145 KHKK 1931 VII s. 21*. Vuonna 1933 puistikkoon on istutettu 1 ”Betula alba”. Vuonna 1936 tehtiin taas istutuksia, silloin istutettiin jasmikkeita, kvitteneitä, kurturuusuja, 2 saarnivaahteraa, 2 idänkamukkaa, kultaherukoita, rusokuusamia ja villahaisia. KPOA, puisto-osasto, vanhat istutusluettelot.
- 146 Topeliuksen muistomerkistä käytiin kovaa kiistaa 20-luvun lopulla. Ruotsalainen kirjallisuusseura järjesti muistomerkistä kilpailun, jonka voitti Gunnar Finnen ”Taru ja Totuus”. Veistos ei miellyttänyt kaikkia niitä, jotka olivat toivoneet realistisempaa otetta. Maila Talvio käynnisti kansalaiskeräyksen uuden muistomerkien hankkimiseksi. Vallgrenin 1909 valmistunut, hautamuistomerkiksi aiottu runollinen ja 30-luvulla varsin vanhahtava veistos valettiin pronssiin ja sijoitettiin Koulupuistikkoon, vähän ennen kuin Finnen veistos Esplanadille. Helsingin kaupungin taidemuseon internet-sivut.
- 147 Vanhan, 1940-luvulle asti ylläpidetyn puistokortiston kasvillisuusluettelossa on listattu 4 vaahteraa, 3 saarnivaahteraa, 1 hevostakanja, 5 Betula albaa, 1 saarni, 2 kotipihlajaa, 1 Sorbus aria Crantz, 4 Cornus, 16 Lonicera, 8 Mahonia, 11 Philadelphus, 18 Rosa, 5 Syringa. Puistokortisto. KPOA/HKR.
- 148 HKR/KPOA 719.
- 149 Päätyjen kesäkuukaympyrät poistettiin. Puistokortisto. 1950–70-luvuilla ylläpidetty korttisarja. KPOLA/HKR.
- 150 5139A. ASKOA/KSV.
- 151 HKR/KPOA 4786 1–3.
- 152 Puistikkoon istutettiin uusi pilvikirsikka ja uusi tuohituomi. Pensasistutuksien huomattavin piirre oli runsas Ribes-suvun pensaiden käyttö.
- 153 Liski - Ruoff - Heinänen 2007 s. 17–25.
- 154 Liski - Ruoff - Heinänen 2007 s. 29.
- 155 KHKK 1909 s. 251.
- 156 Liski - Ruoff - Heinänen 2007 s. 30–31.
- 157 KHKK 1950 II s. 315.
- 158 Helsingin kaupungin virastot ja laitokset 1965 s. 205; Vanhojen valokuvien luettelo, VI-kansio. KPOLA/HKR; Mustonen 2003 s. 88.
- 159 Liski - Ruoff - Heinänen 2007 s. 34–37.
- 160 Nya Pressen 27.7.1890.
- 161 Åström 1956 s. 221; Häyrynen 1994 s. 149; Nenonen, Toppari 1986 s. 226–229.
- 162 HKR/KPOA 79 ja HKR/KPOA 83.
- 163 Ensimmäisenä vuonna ehdittiin tehdä vasta valmistavia töitä, lähinnä täyteaineiden hankkimista, ja määrärahasta käytettiin vain noin puolet. Vuonna 1914 kaupunginvaltuusto antoi 2500 mk lisärahaa istutustöiden loppuunsaattamiseen. Lisärahoitus oli tarpeen, sillä kalliota jouduttiin louhimaan syvemmältä kuin oli laskettu, jotta maanpinta saatiin yhteen tasoon. Työt piti saattaa loppuun nopeutetulla aikataululla, jotta seuraavana kesänä olisi jo voitu järjestää ulkoilmakonsertteja. KHKK 1913 s. 395, KHKK 1914 s. 61, 323, 358. Suurin osa puistikon pinta-alasta oli merkitty puistokortistoon leikkikentäksi. Agricolan puistikko. Puistokortisto. KPOA/HKR.
- 164 Rive 2000 s. 44–45. Kun karhupatsas tuli puistoon, siirrettiin lava Fleminginkadun toiselle puolelle kirjaston taakse.
- 165 Agricolan puistikko. Puistokortisto. KPOA/HKR; KHKK 1928 s. 200–201. Puiston uusimisen yhteydessä myös ympäröivien katujen kenttäkiveykset korvattiin asfaltilla. KHKK 1928 s. 144*.
- 166 Agricolan puistikko. Puistokortisto. KPOA/HKR. Vuonna 1930 rahatoimikamarin asettaman lautakunnan ehdotuksesta kamari järjesti sanomalehdistön välityksellä eräänlaista avointa ideakilpailua taiteilijoille ja arkkitehdeille. Kilpailun tarkoituksena oli joidenkin puistojen kaunistaminen, Viidennen linjan puistikko oli yksi näistä kohteista. Vaikka kilpailun tarkat tulokset eivät ole tiedossa, liittyyne Karhupatsas tähän

- kilpailuun. KHKK 1930 s. 236.
- 167 Alkuvaiheessa puistutusta kutsuttiin Viidennen linjan istutuksiksi tai nimellä Agricolanpuistikko - Agricolaskvären. Fleminginkadun toisen puolen istutuksia kutsuttiin myös Viidennen linjan istutuksiksi tai Kallion kirjaston viereiseksi istutuksiksi. Osittain päällekkäisesti käytetty vakiintumaton nimistö aiheuttaa aineiston tulkinnessa ongelmia. Kun kävi ilmeiseksi että oli vaara että Agricolanpuistikon nimi sekaantuisi Agricolan kirkkoon ja sitä ympäröivään puistoon (Tehtaampuisto), vahvistettiin uudeksi nimeksi vuonna 1956 karhuveistoksen mukaan Karhupuisto. Helsingin kadunnimet 1 s. 107. Agricolanpuistikko-nimi on nyt kierrätetty uudelleen käyttöön Agricolankujan varren pikkupuistikolle.
- 168 Työväen sivistämisaatteen myötä kirjastotoiminta kehittyi 1800-luvun lopulla Helsingin kantakaupungissa ripeästi. Uudelle kansankirjastolle oli esitetty ensin tonttia suunnitellun Helsingintorin eteläisvulle, Helsinginkadun ja Brahenkatujen risteykseen, mutta tontin rakentaminen osoittautui liian kalliiksi. Rakennuskonttorin vaatimukset liikenneväylän varrelle ja keskelle työläiskaupunginosaa sijoittuvasta kirjastosta täytti tontti 333, joka oli asemakaavassa jaettu kolmeksi asuntotontiksi.
- 169 Vilja 2007 s. 18–22.
- 170 HKR/KPOA 103.
- 171 KHKK 1914 s. 358; Puistokortisto. KPOA/HKR.
- 172 Yksinkertainen kenttäsuunnitelma (KSV/ASKOA 1219) reunustavine puineen on ilmeisesti asemakaavainsinööri T. Öllerin tekemä ja päivätty 2/IX/1930. Kentän käytävät rakennettiin vuonna 1931. Seuraavana vuonna myönnettiin istutusten kunnostamiseen rahoitus. KHKK 1931 s. 22; KHKK 1932 s. 181.
- 173 Asemakaava KSV/ASKOA 9426.
- 174 Helsingin kadunnimet 1 s. 120.
- 175 KHKK 45 s. 276.
- 176 80.000 mk. KHKK 1951 I s. 195.
- 177 Kuva, Vilja 2007 s. 36; Lippakioskeja rakennettiin vuoden 1952 olympialaisia varten kovalla tohinalla. Lippakioskin työpiirustukset ovat vuodelta 1949 ja Hilding Ekelundin käsialaa. Mäkinen 2003 s. 84–85.
- 178 Kurtturusuistutus (*Rosa rugosa*) ja sirokuusamia (*Lonicera bella alp.*) Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR.
- 179 HKR/KPOA/PuO 763; Piirustusjälki on rakennusviraston puisto-osaston piirtäjä Martti Savolan tunnistettavaa tyyliä. Savola tuli HKR:n palvelukseen vuonna 1952. Suullinen tieto, Alapeteri 20.9.2007.
- 180 Kiinteistömittausosaston arkiston vanhojen kantakarttojen (KMOA/HKA) perusteella puiston sommitelma pysyi samanlaisena vuosina 1954–61 ja on muuttunut suunnitelman mukaiseksi ennen vuotta 1967. Koska kantakarttojen päivitystahti puistojen osalta ei ole tiedossa ja koska puistosta on löytynyt vain vähän valokuvia, on 1950- ja 60-lukujen kunnostusten historian tarkka selvittäminen toistaiseksi vaikeaa.
- 181 Leikkialueet piirettiin 1977. "Lajiteltua historiatietoa" KPOLA/HKR; KHKK 1962 s. 30.
- 182 Puistokortisto. 1950–70-luvuilla ylläpidetty korttisarja. KPOLA/HKR.
- 183 HKR/KPOA 736.
- 184 Tämän kuvan mukainen on tilanne 1960-luvun suunnitelmia varten tehdyllä mittauspiirustuksella ja vuosien 1954–57 ja 1961 kantakartoilla. Vanhat kantakartat. KMOA/HKA.
- 185 HKR/KPOA 921; Helsingin kaupungin virastot ja laitokset 1965 s. 204.
- 186 Vuonna 1988 uudissuunnitelmien yhteydessä tehty mittauspiirustus HKR/KPOA 3875/3.
- 187 Vanhojen valokuvien luettelo, VI-kansio. KPOLA/HKR; Mustonen 2003 s. 88.
- 188 Takala 2002.
- 189 HKR/KPOA/ViO 4768/1. Suunnittelija oli Sirpa Tikka.
- 190 Helsingin kaupungin taidemuseon verkkosivut. <http://www.taidemuseo.fi>.
- 191 Suullinen tieto / Arponen, Perttel. 12.4.2008.
- 192 Puistoissa voimassa oleva asemakaava 9426 on vahvistettu 8.6.1988. Asemakaava koskee Karhupuiston lisäksi Matti Heleniuksen puistoa ja niiden välistä katualuetta. Kaavassa Fleminginkadun viimeinen osuus on muutettu Fleminginkuja- nimiseksi keyven liikenteen katuosuudeksi.
- 193 HKR/KPOA 3875.
- 194 Asemakaavamuutos 10807 (20.4.2000).
- 195 BHSK 1899 s. 47; BHSK 1900 s. 208, 210; KHKK 1902 s. 309*; Raha-toimikamari vastusti suunnitelmaa, sillä tontti oli ollut varattuna poliisiasemalle. HKPA 1899 16 s. 9–11.
- 196 Kaupunginvaltuusto päätti velvoittaa rakennuskonttorin rakentamaan istutuksen, mutta kaupunki pidätti oikeuden käyttää tonttiaan myöhemmin muihin tarkoituksiin. KHKK 1916 s. 56–57.
- 197 Hoidettaviin kohteisiin merkittiin uutena "Lapinlahdenkadun tontin n:o 2 istutus".
- 198 KHKK 1917 s. 77, 336.
- 199 Vuoden 1918 tapahtumat hidastivat rakennustöitä, joita jatkettiin vuosina 1919–21. Puisto-osaston kortiston mukaan Ruoholahdenpuistikko on perustettu vuonna 1917. Vuodelle on merkitty istutusluettelotieto "Populus". Vuonna 1936 istutettiin lisäksi yksi hevoskastanja ja yksi *Populus suavolens* pyr. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR.
- 200 HKR/KPOA 14.
- 201 Ruoholahden puistikko. Puistokortisto. KPOA/HKR. Lisäksi 1930-luvun alusta on pidetty kirjaa puistosohvista, joita on ollut ennen sotia 15–20 ja sotien aikana vähimmillään 7.
- 202 KHKK:t, esim. 1927 s. 19*, 1928 s. 144*, 1939 s. 40*. Vuodelle 1939 on päivätty suunnitelmapiiirustus (HKR/KPOA 14), joka esittää puistikon kukkaryhmiä. Puisto-osaston istutusluetteloiden mukaan kukkia istutettiin ainakin vuosina 1958, 1960, 1962, 1966, 1971 ja 1972. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR.
- 203 Lastenlehto-nimi tuli virallisesti käyttöön vuonna 1956, tienoilla sijainneen vuonna 1888 perustetun pääkaupungin ensimmäisen uudenikäisen "kansanlastentarhan" ja lähellä olleen Helsingin rouvasväenyhdistyksen 1860-luvulla perustaman lastenkodin mukaan. Ennen Lastenlehto-nimeä tonttimaalle istutetusta puistikosta käytettiin nimeä Ruoholahdenpuistikko. Nimi oli merkitty viralliseen nimiluetteloon vuonna 1928 ilman sisäasiainministeriön vahvistusta. Helsingin kadunnimet 1 s. 116, 132.
- 204 Kentälle rakennettiin vuonna 1970 kiipeilykaari ja 2 hiekkalaatikkoa. Puistokortisto. 1950–70-luvuilla ylläpidetty korttisarja. KPOLA/HKR.
- 205 Leikin ympäristö s. 68.
- 206 HKR/KPOA KPOA 2573.
- 207 Jaatinen 1978.
- 208 HKR/KPOA 2573/2.
- 209 Vuonna 1982 tehtiin vuoden 1981 suunnitelmamuutosten mukaisia töitä vanhalla leikkikentällä. Keväällä 1983 istutettiin ryhmäruusuja ja vuonna 1984 vielä joitakin töitä. 1994 on istutettu kaksi vuorijalavaa. Puistokortisto, määräluettelot. KPOLA/HKR.
- 210 Lastenlehdon kilpailun arvostelupöytäkirja.
- 211 1926 otettu ilmakuva HKM/261783.
- 212 Hallituksen puheenjohtaja Idström jätti eriyvän mielipiteen ja totesi että koska julkisen rakennuksen tekeminen kuitenkin tulee kestävämpään, olisi tärkeä paikka syytä muokata kuntoon joka ei rumentaisi seutua; Yleisten töiden hallitus rahatoimikamarille 20.8.1912. Yleisten töiden hallituksen kirjeistoet 1912. RK/HKA; Styrelsen för stadens allmänna arbeten. Protokoll 1912 19/2. RK/HKA.
- 213 KHKK 1912 s. 416, KHKK 1913 s. 394.
- 214 Häyrynen 1994 s. 167, 173.
- 215 KHKK 1915 s. 339; KHKK 1916 s. 272; KHKK 1917 s. 336.
- 216 HKR/KPOA 201; HKR/KPOA 200.
- 217 Sommitelman keskipisteenä on pyöreä aukio, jonka keskellä lienee paikka veistokselle. Pohjois- ja eteläsuunnassa aukiolle tulee istutuksin reunustetut akselit ja Unioninkadun ja Puutarhakadun varsilla on puurivit. Puistikon pohjoiskärjessä on jonkinlainen allas.
- 218 Häyrynen 1994 s. 195, kuva 157.
- 219 Rakennusviraston vanhan puistokortiston mukaan Puutarhakadun puistikko perustettiin vuosina 1927–28. Puistokortisto. KPOA/HKR.
- 220 Puutarhakadun puistikko. Puistokortisto. KPOA/HKR; KHKK 1928 s. 201, *145; Puistikon alkuperäinen nimi oli Puutarhakadun puistikko. Puutarhakatu on vanha nimi, joka perustuu Kaisaniemen puutarhaan. Nykyinen, puistossa olevan veistoksen mukaan annettu nimi vahvistettiin vuonna 1956. Helsingin kadunnimet 1 s. 146. Kolmiota on kutsuttu myös Puutarhakadun istutuksiksi. Samaa nimeä on luultavasti käytetty – osittain jopa samaan aikaan – Yrjö-Koskisenkadun (entinen

- Puutarhakadun osuus) varren viheralueesta, mikä aiheuttaa esimerkiksi alueen myöhempien puistokorttien tulkinnessa ongelmia.
- 221 Mäkinen 1989 s. 121.
- 222 Lilius 1989b s. 44.
- 223 Brunila 1962 s. 54.
- 224 Puistikko on merkitty istutusluetteloihin vuodesta 1927 alkaen. Vuonna 1958 on istutusluetteloissa viimeinen puistoa koskeva merkintä. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR. On mahdollista, että silloin kukkaistutukset jäivät pois ainakin joksikin aikaa. Nykyään kesäkuukat koristavat taas Varsapuistikon patsaan jalustaa.
- 225 Ks. esim. asemakaavamuutos 3652. ASKOA/KSV.
- 226 KPOA/HKR. Kuva on piirtäjä Martti Savolan käsialaa.
- 227 Aitaa istutettiin vuosina 1950, 52 ja 55. Muita pensasistutuksia tehtiin vuosina 1935–37 sekä 1947–55. Puisto-osasto. Vanhat istutusluettelot. KPOLA/HKR. Samoihin aikoihin on varattu määräraha ”Puutarhakadun sivuun jäävän puistokaistaleen” kunnostamista varten. Tämä saattaa viitata Varsapuistikkoon, sillä sen nimi ei ollut vielä vakiintunut, mutta mahdollisesti nimellä viitataan Unioninkadun ja Snellmaninkadun yhdistävään istutukseen. (KHKK 1955 s. 247).
- 228 6.4.1998 päivätyt suunnitelmat (HKR/KPOA 4874) on allekirjoittanut Mirja Ruokokoski. Perenna-alueesta on erillinen suunnitelma. HKR/KPOA 4874/3.

Kolmioaukiot

- 1 Samaan aikaan viimeisteltiin myös suuri osa Unioninkadusta, Suurtori, Esikaupunkitori eli tuleva Kasarmitori, sekä lyhyitä osuuksia Pikku-Roobertinkadusta, Kasarmikadusta, Rikhardinkadusta ja Fabianinkadusta; Rein 1898 s. 255; Hartman 1912 s. 129.
- 2 Lilius 1984 s. 22, 25–27; Teatterin julkisivu siivottiin funkishenkeen 1930-luvun puolivälissä. (J. Eklund, Eero Saarinen).
- 3 Pettersson 1943 s. 112.
- 4 Pettersson 1943 s. 103–105; Ollila – Toppari 1986 s. 126–129.
- 5 Pettersson 1943 s. 110; Lilius 1984 s. 25–27; Mustonen 2003 s. 29; Tanner 1947 s. 201; BHSK 1890 s. 331.
- 6 BHSK 1891 s. 63–64; KHKK 1876 s. 132; KHKK 1880 s. 14; KHKK 1891 s. 63; KHKK 1904 s. 62; KHKK 1906 s. 19; KHKK 1905 s. 66; KHKK 1928 s. 138.
- 7 KHKK 1923 s. 193; KHKK 1926 s. 18, 171.
- 8 ASKOA/KSV 1589; HKR/KPOA 4577.
- 9 Arkkitehti 1/1942. s. 9–11.
- 10 Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 30.3.2006; Huhtanen 29.3.2006.
- 11 Suomen raitioseuran verkkosivut. Www.raitio.org.
- 12 KHKK 1961 I s. 335, 345.
- 13 Asemakaava 5790. ASKOA/KSV. Luiska sai rakennusluvut vuosina 1974 ja 1978. RVVA.
- 14 Sainio, suullinen tieto 28.3.2008; Perustui katusuunnitelmaan HKR/KPOA 24947, hyv. 17.6.1988, muut. 1.9.1989.
- 15 Tanner 1947 s. 199; Okkonen 2004 s. 70.
- 16 Okkonen 2004 s. 52, 78, 98.
- 17 KHKK 1911 s. 342.
- 18 Herranen a s. 32–51, 123–126.
- 19 Kauppias ja mesenaatti Julius Tallbergin perustama säätiö halusi elävöittää viereisen Tallberg-yhtiön rakennuksen edustaa.
- 20 Mustonen 2003 s. 56.
- 21 KHKK 1931 s. 14.
- 22 Aleksanterinkadun katusuunnitelmat, 1980. HKR/KPOA 24349.
- 23 BHSK 1891 s. 63–64; Brunila 1955 s. 50; BHSK 1893 s. 40.
- 24 Asemakaava on itse asiassa edelleen torin alueella voimassa.
- 25 KHKK 1911 s. 93; HKPA 1911 no. 48 s. 3.
- 26 HKR/KPOA 263.
- 27 Styrelsen för stadens allmänna arbeten. Protokoll 1912 9/2. RK/HKA.
- 28 HKR/KPOA 232.
- 29 Asiasta ei enää keskusteltu yleisten töiden hallituksessa vuosina 1913–1918. Vuoden 1918 tapahtumat ja niiden jälkeinen kaupungin puis-

- totoimen rahapula hidastivat monen kohteen toteuttamista. Vuonna 1924 Svante Olsson jäi eläkkeelle eikä asia ilmeisesti enää tullut ajan-kohtaiseksi. Resurssipula: ks. Häyrynen 1994 s. 147.
- 30 Rakennusviraston kadunrakennusosastolla tehty tasauspöytäkirja HKR/KPOA 10766; Kantakarnta v. 1961. KMOA/HKA.
- 31 HKR/KPOA 27613/1–6.
- 32 Teos on kaksiosainen, pääosin punatiilinen veistos. Suurempi osa, Suuri kohtauspaikka on varsinaisella torilla ja Pieni Kohtauspaikka taas Malminkadulla. Helsingin kaupungin taidemuseon internet-sivut.

Pohdinta ja johtopäätökset

- 1 Kirjakka 1996 s. 20, 24–27.
- 2 Esim. Strengell 1922.
- 3 Alexander s. 310–314.
- 4 Stenros 1992 s. 173–175.
- 5 KHKK 1904 XVI s. 5.
- 6 KHKK 1947 I s. 208–209.
- 7 Tisma - Jökövi 2007 s. 48–59.
- 8 Ilonen 2007.
<http://www.kolumbus.fi/juha.ilonen/Sivusto/etusivu.html>.
- 9 Jacobs, J. 1961 s. 89–90.
- 10 Kopomaa 1997 s. 35.
- 11 Häyrynen 1994 s. 62–65, 211; Conway 2000 s. 11–15; Nolin 1999 s. 250, 289.
- 12 Lehtovuori 2005; Lehtovuori – Hentilä – Bengs 2003.
- 13 Rein 1950 s. 297–298.
- 14 Kauppinen 1936 s. 184.
- 15 Åström 1956 s. 197–198.
- 16 Sähköposti, Siikanen 18.9.2007.
- 17 Harmia 1947 s. 96–97.
- 18 Jacobs, J. 1961.
- 19 Junttila 1995 s. 73, 78.
- 20 Junttila 1995 s. 70.
- 21 Helsingin Yleiskaava 2002 s. 156.
- 22 Helander 1999 s. 11–12.
- 23 Junttila 1995 s. 138, 142.
- 24 Sitte 2001 s. 95; Esim. Rossi 1999 s. 21–35.
- 25 Lynch 2000 s. 61–62.
- 26 Lynch 2000 s. 72–78.
- 27 Jacobs A. 1985 s. 74.
- 28 Helsingin Yleiskaava 2002 s. 156.
- 29 Häyrynen 2001 s. 49; Kopomaa 1995 s. 90–99; Conway 2000; Jaques 2000 s. 24–26.
- 30 Kopomaa 1997 s. 37–39.

Painamattomat lähteet

Arkistolähteet ja käytetyt lyhenteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Helsingin maistraatti

Rakennuspiirustukset

Rakennuskonttori (RK)

Yleisten töiden hallituksen kirjastoist

Yleisten töiden hallituksen pöytäkirjat.

Puisto-osasto. Istutusluettelot.

Puisto-osaston lähteneet kirjeet.

Puisto-osaston lausunnot.

Rakennusvirasto (HKR)

Talonrakennusosasto. Piirustukset.

Rahatoimikamari

Pöytäkirjat

Kiinteistövirasto, kaupunkimittausosaston arkisto (HKA/KMOA)

Kaupunkikartat

Asemakaavat

Kantakartat

Asemakaava-osaston arkisto (HKA/ASKOA)

Yleiskartat

Asemakaavat

Piirustukset

Helsingin rakennusvirasto (HKR)

Katu- ja puisto-osaston arkisto (KPOA)

Viherosaston piirustukset

Puisto-osaston piirustukset

Katu- ja puisto-osaston piirustukset

Katupiirustukset

Puistokortit (Visacard-kortisto). (Alkuperäiset kortit sijaitsevat kaupunginarkistossa, mutta niitä ei ole liitetty arkistoon.)

Katu- ja puisto-osaston lähiarkisto (KPOLA)

Puistokortistot

Puistokortisto. 1950-70 -luvulla ylläpidetty korttisarja.

Puistokortisto. 1980-luvulla ylläpidetty korttisarja.

"Lajiteltuja historiatietoja"

Määräluettelot

Vanhon valokuvien luettelot

Toteutettujen kohteiden luettelot

Puistorekisterilistaukset

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto

asemakaava-osaston arkisto (KSV/ASKOA)

Asemakaavat

Helsingin kiinteistövirasto. Kaupunkimittausosasto (KMOA)

Asemakaavahakemisto

Helsingin kaupungin rakennusvalvontaviraston arkisto (RVVA)

Rakennuslupapiirustukset ja asiakirjat

Helsingin kaupungin museo (HKM)

Kartat

Valokuvat

Kansallisarkisto (KA)

Kaupunkikartat

Asemakaavat

Helsingin uudelleenrakentamiskomitean arkisto

Kirjastoist 1811-1825

Komitean toimintakertomukset 1811 - 1825

Suomen maisema-arkkitehtiliiton arkisto

Vuosikokouspöytäkirjat 1947 - 1996

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1946 - 1997

Museoviraston historian osaston kuva-arkisto (MVA)

Valokuvat

Suomen rakennustaiteen museon arkisto (SRM)

Spaftan piirustuskoelma

Kuva-arkisto

Otto-I. Meurmanin Sortavala-koelma

Brages Pressarkiv

Sanomalehdet

Helsingin yliopiston kirjasto

Kansalliskoelma

Sanomalehdet 1771-1890

Muut painamattomat lähteet

Takala, Jukka-Pekka: Karhupuiston kummit: asukkaat valtasivat puiston yhteiseksi olohuoneeksi. Raportti 2002.

Lastenlehto. Puiston suunnittelukilpailu. Arvostelupöytäkirja 3.11.2005.

Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 30.3.2006.

Painetut lähteet

Helsingin Yleiskaava 2002, selostus, Helsinki 2003.

Lahten kaupungin kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet. 1983. Kaupunkisuunnitteluvirasto. B2/1983. Lahten kaupungin museo, Lahti.

Lahten yleiskaava. 1984. Kaupunkirakenteen kehitys 1878-1983. Kaupunkisuunnitteluvirasto. B11/1984. Kaupunkisuunnitteluvirasto, Lahti.

Leikin ympäristö. 1982. Lasten ulkoleikkimahdollisuudet Helsingissä. Leikki-alueprojektin perusselvitys. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston julkaisu AB:9/82. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Parkplan= Parkplan Norrmalm 2007. Norrmalms stadsdelsförvaltning och trafikkontoret. Stockholms stad.

HDB=Helsingfors Drätselkammarens berättelser för 1877-1887

HDB 1878. Helsingfors 1879.

HBD 1880. Helsingfors 1882.

HBD 1881. Helsingfors 1883.

HBD 1882. Helsingfors 1884.

HBD 1883. Helsingfors 1885.

Helsingin kunnallishallintojulkaisut:

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1875–1878, Helsinki 1933
Berättelsen af Helsingfors Stads Kommunalförvaltning (BHSK) BHSK 1888, Helsingfors 1890
BHSK 1890, Helsingfors 1893
BHSK 1891, Helsingfors 1894
BHSK 1893, Helsingfors 1895
BHSK 1899, Helsingfors 1900
BHSK 1900, Helsingfors 1901
BHSK 1901, Helsingfors 1902

KHKK= Kertomukset Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta

KHKK 1902, Helsinki 1904	KHKK 1933, Helsinki 1936
KHKK 1904, Helsinki 1908	KHKK 1934, Helsinki 1936
KHKK 1905, Helsinki 1909	KHKK 1935, Helsinki 1937
KHKK 1906, Helsinki 1909	KHKK 1936, Helsinki 1957
KHKK 1907, Helsinki 1910	KHKK 1937, Helsinki 1939
KHKK 1908, Helsinki 1913	KHKK 1938, Helsinki 1940
KHKK 1909, Helsinki 1914	KHKK 1939, Helsinki 1941
KHKK 1910, Helsinki 1915	KHKK 1940, Helsinki 1943
KHKK 1911, Helsinki 1916	KHKK 1941, Helsinki 1945
KHKK 1912, Helsinki 1916	KHKK 1942 I, Helsinki 1946
KHKK 1913, Helsinki 1917	KHKK 1942 II, Helsinki 1945
KHKK 1914, Helsinki 1919	KHKK 1944 II, Helsinki 1948
KHKK 1915, Helsinki 1920	KHKK 1945 II, Helsinki 1949
KHKK 1919, Helsinki 1922	KHKK 1946 I, II, Helsinki 1950
KHKK 1920, Helsinki 1923	KHKK 1947 II, Helsinki 1952
KHKK 1921, Helsinki 1924	KHKK 1947 I, Helsinki 1951
KHKK 1922, Helsinki 1925	KHKK 1949 I, Helsinki 1953
KHKK 1923, Helsinki 1926	KHKK 1949 II, Helsinki 1952
KHKK 1924, Helsinki 1927	KHKK 1950 I, Helsinki 1954
KHKK 1925, Helsinki 1927	KHKK 1950 II, Helsinki 1955
KHKK 1926, Helsinki 1929	KHKK 1953 I, Helsinki 1955
KHKK 1927, Helsinki 1929	KHKK 1955 I, Helsinki 1957
KHKK 1928, Helsinki 1930	KHKK 1955 II, Helsinki 1958
KHKK 1929, Helsinki 1932	KHKK 1961 I, Helsinki 1964
KHKK 1930, Helsinki 1933	KHKK 1961 II, Helsinki 1964
KHKK 1931, Helsinki 1933	KHKK 1962 II, Helsinki 1965
KHKK 1932, Helsinki 1935	

Helsingin kaupungin virastot ja laitokset 1965, Helsinki 1967
Helsingin kaupungin kunnallishallinto 1971, Helsinki 1974
Helsingin kaupungin kunnallishallinto 1973, Helsinki 1976
Helsingin kaupungin kunnallishallinto 1974, Helsinki 1977
Helsingin kaupungin vuosikertomus: B. Hallintokuntien toimintakertomukset 1978, Helsinki 1980
HKPA= Kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat
Helsingfors stadsfullmäktiges tryckta handlingar 1899, Helsingfors 1900
Helsingfors stadsfullmäktiges tryckta handlingar 1901, Helsingfors 1902
Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1911, Helsinki 1912
Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1912, Helsinki 1913
Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1928, Helsinki 1929

Lehdet

Nya Pressen
Helsingfors
Huvfudstadsbladet
Helsingin Sanomat
HKR Sanomat
Kunnallistekniikka
Puutarha

Kirjallisuus

Asker, Bertil 1986: Stockholms parker – Innerstaden. Stockholms tekniska historia. Monografier utgivna av Stockholms stad 62:II. Stockholm.

Alexander, Christopher 1977: A Pattern Language. Oxford University Press, New York.

Améen, Lennart 1973: Stadens gator och kvarter. Stadsmiljöns geografiska grunddrag. CWK Gleerup Bokförlag, Lund.

Aminoff, Berndt 1938: Drag ur Gloets historia. Helsingfors iforna tider. Årsbok för förening för Helsingfors stads historia I. K.F.Puomies boktryckeri AB, Helsingfors.

Blomstedt, Yrjö 1963: Johan Albrecht Ehrenström. Kustavilainen ja kaupunginrakentaja. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino Oy, Helsinki.

Brunila, Birger 1947: Puistojen merkitys asemakaavassa. Kunnallistekniikka 2/1947. Suomen kunnallisteknillinen yhdistys, Helsinki.

Brunila, Birger 1955: Asemakaava ja rakennustaide. Helsingin kaupungin historia IV:1. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Brunila, Birger 1962: Asemakaavoitus 1918–1945. Helsingin kaupungin historia V:1. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Burnap, George 1916: Parks. Their Design, Equipment and Use. J.B. Lippincott Company, Philadelphia.

Carpelan, Anna 1998: Yleiset kaivot Helsingissä. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/1998. Helsingin kaupunginmuseo, Helsinki.

Chadwick, George 1966: The Park and the Town. The Architectural Press, London.

Conway, Hazel 2000: Parks and people: the social functions. The Regeneration of Public Parks. Jan Woudstra – Ken Fieldhouse (toim.) The Garden History society, Landscape Design Trust, E&FN Spon, London.

Cranz, Galen 1982: The Politics of Park Design. A History of Urban Parks in America. The MIT Press, Cambridge.

Dunér, Sten – Dunér, Katarina 2001: Den gyllene trädgården: trädgårdskonstens idé- och kulturhistoria från Adam till Örtagård. Prisma, Stockholm.

Erottajantorin järjestelykilpailu 1942 (s.n.) Arkkitehti 1/1942. Helsinki.

Gallion, Arthur B. 1950: The Urban Pattern. City Planning and Design. D. Van Nostrand, London, NY, Toronto.

Girouard, Mark 1985: Cities & People. A Social and Architectural History. Yale Univ. Press, New Haven & London.

Gullberg, Anders 2001a: City – drömmen om ett nytt hjärta. Modernisering av det centrala Stockholm 1951–1979. Del 1. Stockholmia förlag, Stockholm.

Gullberg, Anders 2001b: City – drömmen om ett nytt hjärta. Modernisering av det centrala Stockholm 1951–1979. Del 2. Stockholmia förlag, Stockholm.

Harling-Kranck, Gunilla 1999: Svenska Gatunamn i Helsingfors. Helsingin kunnanimet 3. Helsingin kaupungin nimistötoimikunta, Helsinki.

Harmia, Hugo 1947: Vähäsen Helsingin kaupungin omien rakennusten sijoituksesta. Kunnallistekniikka 2/1947. Suomen kunnallisteknillinen yhdistys, Helsinki.

Hartman, Torsten 1912: Då Helsingfors blef Hufvudstad. Söderström & Co, Helsingfors.

Helander, Vilhelm – Sundman, Mikael 1970: Kenen Helsinki – raportti kanta-kaupungista 1970. WSOY, Helsinki.

Helander, Vilhelm 1999: Unohtaako kulttuuripääkaupunki kaupunkikulttuurin? Nils Erik Wickberg 90. Rakennustaiteen seura, Helsinki.

Helsingin kadunnimet 1981 (1970). Toim. Leo Pesonen. 2. korjattu painos. Helsingin kaupungin julkaisuja 24, Helsinki.

Hennebo, Dieter – Schmidt, Erika (s.a.): Geschichte des Stadtgrüns. 3. Entwicklung des Stadtgrüns in England von den frühen Volkswiesen bis zu den öffentlichen Parks im 19. Jahrhundert. Patzer-Verlag, Hannover-Berlin

Hennebo, Dieter 1970: Geschichte des Stadtgrüns. 1. Von der Antike bis zur Zeit des Absolutismus. Patzer-Verlag, Hannover-Berlin-Sarstedt.

Herranen, Timo 1997: Kaupunkisuunnittelu ja asuminen. Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 1. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Herranen, Timo b (s.a.): Från hästomnibussar till metro. Hunda år kollektivtrafik i Helsingfors. Helsingfors stads trafikver, Helsingfors.

Hoffman, Kai 1997: Elinkeinot. Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 1. Helsingin kaupunki, Helsinki.

- Huhtanen, Jarmo 2006: Helsinki suojelee Erottajan paviljongin ja Ratakadun Insinööritalon. *Helsingin Sanomat* 29.3.2006.
- Häyrynen, Maunu – Uino, Pirjo 1990: Puistot ja puutarhat – Svante ja Paul Olsson. *Ars. Suomen taide* 5. Weilin&Göös, Helsinki.
- Häyrynen, Maunu 1989: Kaupunkipuisto 1800-luvulla. *Ars. Suomen taide* 4. Weilin&Göös, Helsinki.
- Häyrynen, Maunu 1994: Maisemapuistosta reformipuistoon – Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1920-luvulle. Helsinki-seura, Helsinki.
- Häyrynen, Maunu 2001: Vihreät vuosirenkkaat. Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan - Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvulla. Simo Laakkonen, Sari Laurila, Pekka Kansanen, Harry Schulman (toim.) Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Jaatinen, Margaretha 1978: 30 hektar nya parker planeras. *Hufvudstadsbladet* 12.4.1978, Helsingfors.
- Jaatinen, Martti I. 1997: Sortavalan rakentaminen 1643-1944. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A26. Espoo.
- Jacobs, Allan B. 1985: *Looking at Cities*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Jacobs, Jane 1961: *The Death and Life of Great American Cities*. Random House, New York.
- Jaques, David 2000: *Memory and value. The Regeneration of Public Parks*. Jan Woudstra – Ken Fieldhouse (toim.) The Garden History society, Landscape Design Trust, E&FN Spon, London.
- Jensen, Ole Michael 2004: *Spaces of welfare. Urban Lifescape*. toim. Claus Bech-Danielsen et al. Aalborg universitetsforlag, Aalborg.
- Junttila, Ulla-Kirsti – Koivistoinen, Mikko 2002: *Katu ympäristön suunnittelu*. Jyväskylä.
- Junttila, Ulla-Kirsti 1986: *Muuttuvat kadunkalusteet*. Rakennuskirja Oy, Helsinki.
- Junttila, Ulla-Kirsti 1995: *Kaupunkiympäristön suunnittelu*. Rakennustieto Oy, Helsinki.
- Jäppinen, Jussi (toim.) 1996: *Pikkukaupungin pihoja ja puistoja*. Kaupunkivihreän kehitysvaiheita Jyväskylässä. Jyväskylän puutarhaseura, Jyväskylä seura, Jyväskylä.
- Kauppinen, Eino 1936: *Helsinkiäisten asumisjärjestyksestä viime vuosisadan lopulla*. Entisaikain Helsinki I. K.F.Puomiehen kirjapaino O.Y. Helsinki.
- Kervanto Nevanlinna, Anja 2002: *Kadonneen kaupungin jäljillä*. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Kirjakka, Marjut 1982: *Kaupunkirakentaminen Suomessa vuoteen 1875*. Asemakaavoituksen sekä rakentamista ohjanneiden määräysten ja päätösten vaikutus kaupunkirakenteeseen. Espoo.
- Kirjakka, Marjut 1996: *The Orthogonal Finnish Town 1620-1860. Its Structure, Components and Dimensions*. Centre for urban and regional studies Helsinki University of Technology. Espoo.
- Kirjakka, Marjut 2001: *Suomen ruutukaupunkien viherelementit*. Metsä kaupungissa, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja C55. Espoo.
- Knuuttila, Jukka 1990: *Helsingin väestönsuojelu*. Väestönsuojelun taustaa, toimintaa ja tapahtumia 1927-1989. Helsingin kaupungin julkaisuja n:o 40. Helsinki.
- Kopomaa, Timo 1995: *Kaupunkipuiston käytöt*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995:5. Helsingin kaupunki, Tietokeskus, Helsinki.
- Kopomaa, Timo 1997: *Tori – marginaali – haastava kaupunki*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Kostof, Spiro 1999 (1992): *The City Assembled. The Elements of Urban Form Through History*. 1st Paperback edition. Thames and Hudson, London.
- Kostof, Spiro 2007 (1991): *The City Shaped. Urban Patterns and Meanings Through History*. 6th edition. Bulfinch Press, New York.
- Krier, Rob 1979 (1975): *Urban space. (Stadtraum)*. Academy Editions, London.
- Kruskopf, Erik 2000: *Veistosten kaupunki*. Schildts, Helsinki.
- Kuoppamäki-Kalkkinen, Riitta 1984: *Kaupunkisuunnittelu ja -rakentaminen Helsingin Kalliossa 1880-1980*. Julkaisu A 30. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto. Espoo.
- Lehtovuori, Panu – Hentilä, Helka-Liisa – Bengs, Christer 2003: *Tilapäiset käytöt – kaupunkisuunnittelun unohdettu voimavara*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimuskeskuksen julkaisuja C 58. Teknillinen korkeakoulu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Espoo.
- Lehtovuori, Panu 2005: *Experience and conflict. The dialectics of the production of public urban space in the light of new event venues in Helsinki 1999-2003*. Centre for Urban and Regional Studies Publications A32. Helsinki University of Technology. Centre for Urban and regional studies. Espoo.
- Lemström, Juha 2001: *Suomen ensimmäiset kasvitieteelliset puutarhat*. Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide. Viherympäristöliitto & Puutarhataiteen seura, Helsinki.
- Lilius, Henrik 1981: *Kaupunkirakentaminen 1617-1856*. Suomen kaupunkilähtöksen historia 1. Keskialta 1870-luvulle. Suomen Kaupunkiliitto, Vantaa.
- Lilius, Henrik 1983: *Kaupunkirakentaminen 1856-1917*. Suomen kaupunkilähtöksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Suomen Kaupunkiliitto, Vantaa.
- Lilius, Henrik 1984: *Esplanadi*. Anders Nyborg A/S. Rungsted Kyst.
- Lilius, Henrik 1989a: *Kaupunkirakennustaide 1800-luvun jälkipuoliskolla*. *Ars. Suomen taiteen historia* 4. Weilin&Göös, Helsinki.
- Lilius, Henrik 1989b: *Kliininen instituutti / iho- ja sukupuolitautilin klinikka*. Yliopiston Helsinki (toim. Eea Pekkala-Koskela). Helsingin Yliopisto & Sanomaprint, Helsinki.
- Lindberg, Carolus – Rein, Gabriel 1950: *Asemakaavoittelu ja rakennustoiminta*. Helsingin kaupungin historia III:1. Helsingin kaupunki, Helsinki.
- Liski, Matti – Ruoff, Eeva – Heinänen, Jouni 2007: *Kapteenipuistikko*. Puistohistoriallinen selvitys. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2007:11. Katu- ja puisto-osasto. Helsinki.
- Loyer, Francois 1988: *Paris – Nineteenth Century: Architecture and Urbanism*. Abbeville Press Publishers, New York.
- Lundén, Ossian 1910: *Helsingin kaupungin-istutuksia*. Puutarha. 1910: 161-165.
- Lynch, Kevin 2000 (1962): *The Image of the City*. 27. printing. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Marceca, Maria Luisa 1981: *Reservoir, circulation, residue*. J. C. A. Alphan, technological beauty and the green city. Lotus International 30. Electa S.p.A. Milano.
- Merivuori, Tuula-Maria 1996: *Katsaus maisema-arkkitehtuurin ammattialan ja yhdistyksen historiaan: Suomen maisema-arkkitehdit; Smafla*. Vuosikirja, juhluvuosi 1996. Suomen maisema-arkkitehdit, Helsinki.
- Meurman, Otto-I. 1969: *Piirteitä Helsingin asemakaavan historiasta*. Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Helsinki.
- Meurman, Otto-I. 1982 (1947): *Asemakaavaoppi*. Näköispainos. Rakennuskirja, Helsinki.
- Morris, A.E.J 1994 (1972): *History of Urban Form. Before the Industrial Revolutions*. 3. painos. Longman, Harlow.
- Mustonen, Pertti 2003: *Näkyvää työtä – ja vähän näkymätöntäkin*. Helsingin kaupungin rakennusvirasto, Helsinki.
- Muthreich, Margareta 1970: *Helsingin asemakaava vuosina 1812-17*. Entisaikain Helsinki VII. Helsinki-seura, Helsinki.
- Mäkinen, Anne 1989: *Metsätalo*. Yliopiston Helsinki (toim. Eea Pekkala-Koskela). Helsingin Yliopisto & Sanomaprint, Helsinki.
- Mäkinen, Anne 2003: *Kioski, kipari, kiska, snagari*. Helsingin kioskeja 1800- ja 1900-luvulla. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/2003. Helsingin kaupunginmuseo, Helsinki.
- Nikula, Riitta 1981: *Yhtenäinen kaupunkikuva 1900-1930*. Societas Scientiarum Fennica. Helsinki.
- Nolin, Catharina 1999: *Till stadsbornas nytta och förlustande*. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet. Byggförlaget, Stockholm.
- Okkonen, Ilpo 2004: *Aleksanterinkatu – katu Helsingin sydämessä*. Studio Ilpo

Okkonen, Helsinki.

Ollila, Kaija – Toppari, Kirsti 1986: Puhvelista punatulkkuun Helsingin vanhoja kortteleita. Hämeenlinna.

Pesonen, Aake 1985: Helsinki sodassa. Kirjayhtymä, Vaasa.

Pettersson, Vicke 1936: Kaksi tarinaa vanhoilta ajoilta. Entisaikain Helsinki I. K.F.Puomiehen kirjapaino O.Y. Helsinki.

Pettersson, Vicke 1943: Erottaja ja Kolmikulma ennen ja nyt. Entisaikain Helsinki IV. Helsingin historiayhdistyksen vuosikirja. K.F.Puomiehen kirjapaino OY, Helsinki.

Pulma, Panu 2000: Kasvun katveessa. Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 2. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Puu-Nurmes: Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan pohjoiskarjalaisen asuinalueen kehittämissuunnitelma. 1976. Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki.

Rein, Gabriel 1898: Helsingin uudestaan-rakentamisesta 1810-1825. Suomen uudemman historiasta, ensimmäinen vihko. Weilin & Göös, Helsinki.

Rein, Gabriel 1950: Kunnalliselämä. Helsingin kaupungin historia III:2. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Rive, Kristiina (toim.) 2000: Puistomuuistoja. Tarinoita Helsingin puistoista 1920–1970, Helsinki.

Robinson, W. 1869: The Parks, Promenades & Gardens of Paris Described and Considered in Relation to the Wants of Our Own Cities and of Public and Private Gardens. John Murray, London.

Rolf Martinsen (toim.) 2004: Helsinki herra Hertzbergin silmin – Kertomus 1880-luvun Helsingin elämästä. Helsinki-seura, Helsinki.

Rossi, Aldo 1999 (1982): The Architecture of the City. (L'architettura della città). 10. muokattu painos. MIT Press, Cambridge.

Rörby, Martin 2002: David Helldén. Modernistisk visionär på traditionens grund. Stockholmia förlag, Stockholm.

Schalin, Mona 2001: Yleinen promenadi, esplanadi, puistikko, kylpyläpuisto. Luokittelu ja tyypittely 1800-luvun kaupunkipuistoista puhuttaessa. Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide. Viherympäristöliitto & Puutarhataiteen seura, Helsinki.

Schmidt, Hartwig 1981: Plans of embellishment. Lotus International 30. Electa S.p.A. Milano.

Schulman, Harry 2000: Helsingin suunnittelu ja rakentuminen. Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 2. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Sillanpää, Sami 1996: Diana-puisto aiotaan kunnostaa viihtyisäksi. Helsingin Sanomat, 20.5.1996, Helsinki.

Simonen, Seppo 1978: Helsingin kaupungin rakennusvirasto 100 vuotta. Helsingin kaupungin julkaisuja no. 31. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Sinisalo, Antero 1997: Puutarhataiteen historian perusteet. Toim. Maunu Häyrynen. Viherympäristöliitto, Helsinki.

Sitte, Camillo 2001 (1889): Kaupunkirakentamisen taide. (Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen). Suom. Jarmo Kalanti. Kustantajat Sarmala Oy / Rakennusalan kustantajat RAK, Helsinki.

Stenius, Olof 1969: Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Pro Helsingfors säätiö, Helsinki.

Stenros, Anne 1992: Kesto ja järjestys. Tilarakenteen teoria. Espoo.

Strengell, Gustaf 1922: Staden som konstverk. Schildts, Helsingfors.

Stübgen, Joseph 1980 (1890): Der Städtebau. Handbuch der Architektur. Näköispainos 1. painoksesta. Friedr. Vieweg & Sohn, Braunschweig/Wiesbaden.

Sundman, Mikael 1982: Stages in the Growth of a Town. Helsinki City Planning Department Publication YB 1 / 82. Helsinki.

Tanner, Väinö 1947: Näin Helsingin kasvavan. Tammi, Helsinki.

Tisma, Alexandra & Jökövi, Margit 2007: The new Dutch Parks: relation between form and use. JoLa autumn 07. ECLAS, Washington.

Uusitalo, Kaija 2007: Liisanpuistikko. Historiaa ja nykypäivää. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2007:4/Katu- ja puisto-osasto, Helsinki.

Waris, Heikki 1973 (1932-34): Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle, 2. tark. painos. Weilin & Göös, Tapiola.

Webb, Michael 1990: The City Square. Thames and Hudson, London.

Vilja, Jyri 2007: Kallion kirjasto ja kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstad. Helsingin kaupunginmuseo, Helsinki.

Zucker, Paul 1959: Town and Square. From the Agora to the Village Green. Columbia University Press, New York.

Åström, Sven-Erik 1956: Kaupunkiyhdistykseen murrosvaiheessa. Helsingin kaupungin historia IV:2. Helsingin kaupunki, Helsinki.

Åström, Sven-Erik 1957: Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier i stadens inre differentiering 1810–1910. Helsingfors stads publicationer n. 6. Helsingfors.

Haastattelut ja puhelinkeskustelut

Alapeteri, Niina. Miljösuunnittelija, maisema-arkkitehti yo.

Helsinki. 18.9.2007

Arponen, Petri. Puistovastaava, HKR, Helsinki. 12.4.2008

Hahle, Pekka. Tutkija, Helsingin kaupunginarkkisto, Helsinki. 4.3.2008

Kyrklund, Ritva. Projektisihteeri, HKR, Helsinki. 6.3.2008

Luomanen, Jussi. Maisema-arkkitehti. HKR, Helsinki. 18.9.2007

Perttel, Veikko. Piiripuutarhuri, HKR, Helsinki. 12.4.2008

Pursio, Eino. Maisema-arkkitehti. HKR, Helsinki. 21.9.2007

Raisio, Juha. Puuasiantuntija. HKR, Helsinki. 14.3.2008

Ruoff, Eeva. Dosentti, TKK, Arkkitehtuurin laitos. Helsinki/Zürich. 26.3.2008

Ruokonen, Ria. Maisema-arkkitehti, Helsinki. 21.9.2007

Sainio, Sampo. Keskustan piiripuutarhuri. HKR, Helsinki. 28.03.2008

Tanhuanpää, Anne. Projektipäällikkö, HKR, Helsinki. 10.3.2008

Kirjeet ja sähköpostit

Siikanen, Teuvo. Kunnossapitoteknikko.

Helen Sähköverkko Oy, Helsinki. 18.9.2007

Niskanen, Riitta. Tutkija, Lahden kaupunginmuseo, Lahti. 25.2.2008

Internet-lähteet

Ilonen, Juha: Olohuone Helsinki. 31 uutta kaupunkitilaa ydinkeskustaan. 5.8.2008

<http://www.kolumbus.fi/juha.ilonen/Sivusto/etusivu.html>

Washington D.C. Department of Parks and Recreation

24.1.2008

<http://app.dpr.dc.gov/DPR/information/parks/parks.asp?type=2>

Helsingin kaupungin taidemuseo. Julkiset veistokset -luettelo

26.7.2007

<http://www.taidemuseo.fi/suomi/veisto/index.html>

Suomen Raitiotieseuura ry

15.4.2008

www.raitio.org

Tekijä(t) Jouni Heinänen	
Julkaisun yhdyshenkilö rakennusvirastossa Jussi Luomanen	
Nimeke Kantakaupungin nivelet. Kolmiopuistot ja jäännösaukioiden Helsingin ruutukaavaverkkojen saumakohtissa.	
Sarjan nimeke Katu- ja puisto-osaston julkaisut	
Sarjanumero 2009:12 / Katu- ja puisto-osasto	Julkaisu-aika 12/2009
Sivuja 128	Liitteitä -
ISBN 978-952-223-525-1	ISSN 1238 - 9579
Kieli koko teos Suomi	Yhteenveto Suomi
Tiivistelmä <p>Selvityksen aiheena ovat Helsingin kantakaupungin ruutukaavaverkkojen saumakohtissa sijaitsevat kolmion muotoiset aukiot ja puistot. Tutkimuskohteina on yhdeksän pientä puistoa ja kolme aukiota.</p> <p>Tarkoituksena on selvittää näiden ruutukaavan poikkeamakohtien historia: kaupunkitilojen syntytausta sekä eri aikoina tehdyt suunnitelmat ja muutokset. Lisäksi selvitetään kohteiden nykytilaa ja kaupunkikuvaa sekä niiden kokonaisuuden yhteisiä piirteitä ja merkitystä. Tutkimus täydentää helsinkiläisten kaupunkipuistojen toistaiseksi vähäistä historiankirjoitusta. Tärkeimpinä lähteinä ovat arkistoaineisto ja kirjallisuus.</p> <p>Kolmion muotoisia pieniä aukioita ja puistoja on käytetty ruutukaavajärjestelmässä sovittamaan suorakulmaisia ruutukaavaverkkoja toisiinsa ja maastoon. Helsingissä kaupungin ytimeksi tuli 1800-luvun alussa kolmen erisuuntaisen puistokadun ympärille ryhmittyvien ruutuverkkojen järjestelmä. Verkkojen liitoskohtiin muodostettiin pieniä kolmikulmaisia aukioita. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosina osa aukioista muutettiin pieniksi kaupunkipuistoiksi. Samalla laajenevan kaupungin uusien ruutuverkkojen saumakohtiin perustettiin lisää kolmikulmaisia puistoja.</p> <p>Pienillä tutkimuskohteilla on yllättävän monivivahteinen historia. Niiden hahmo on muuttunut vuosien varrella useaan otteeseen suunnitteluhanteiden ja käyttötarpeiden vaihdellessa. Ne ovat saaneet eri aikoina tehdyissä kunnostus- ja muutossuunnitelmissa uusia ajallisia kerrostumia. Vain muutama kohteista on säilyttänyt alkuperäisen suunnitelmansa ja puutarhataiteellisen arvonsa. Paikkojen luonteen ylijäämäisyyttä on korostanut niiden käyttö liikennejärjestelyissä ja erilaisten kunnallisteknisten rakennelmien sijoituspaikkoina. Osa kohteista on nykyään hyväkuntoisia ja toimivia kaupunkitiloja, kun taas osa on alun perin avoimen ja monikäyttöisen tilan sulkeuduttua ja käytön yksipuolistuttua muuttunut syrjäytyneeksi tilaksi.</p> <p>Tutkitut paikat ovat yksi Helsingin paikan henkeä muodostavista tekijöistä. Puurivien ympäröimä ja rakennusten rajaama huonomainen kolmikulmainen puistikko tai epäsäännöllinen aukio on Helsingille tyypillinen kaupunkitila. Avoimet, ympäröivästä rakenteesta poikkeavat tilat ovat kaupunkirakenteellisia solmukohtia ja erityisesti niiden puut ovat kaupunkikuvallisesti tärkeitä. Pienet puistikot toimivat tiiviin kantakaupungin viheralueiden verkoston osana.</p> <p>Suurin osa kohteista on ominaisluonteeltaan arkista ja käytöltään monipuolista tilaa. Tätä piirrettä tulisi vaalia ja korostaa tulevissa muutoksissa. Kohteet on jaettu niiden historian, luonteen ja nykytilan mukaan neljään ryhmään, joille esitetään yleispiirteisiä kehittämisuosituksia.</p>	
Avainsanat Helsinki, julkinen ulkotila, aukio, kaupunkipuisto, historia, asemakaavahistoria, puistohistoria, kaupunkisuunnittelu, kaupunkikuva	

Puurivien ympäröimät, rakennusten rajaamat huonemaiset kolmikulmaiset puistikot tai epäsäännölliset aukiot ovat Helsingin kanta-kaupungille tyyppillisiä. *Kantakaupungin nivelet* selvittää 12 tällaisen kaupunkitilan syntyaustaa, eri aikoina tehtyjä suunnitelmia ja muutoksia.

Monialainen selvitys yhdistää arkistotutkimusta, yleistä historiankirjoitusta ja Helsingin asemakaavahistoriaa. Työssä pohditaan myös kohteiden nykytilaa, kaupunkikuvallista merkitystä sekä annetaan kehittämissuosituksia tuleville kunnostustöille.

Erottajan ja Kolmen Sepän aukioilla tai Kolmikulman ja Lapinlahden puistikoilla on hyvin monivivahteinen historia. Niiden hahmo on muuttunut vuosien varrella useaan otteeseen suunnitteluihanteiden ja käyttötarpeiden mukana. Pienet puistikot ja aukiot ovat olleet paitsi mallikelpoisina edustuspaikkoina, myös pysäköintikäytössä ja erilaisten kunnallisteknisten rakennelmien sijoituspaikkoina. Aina kohteiden arvoa ei ole ymmärretty. Yhtä kaikki tutkitut kaupunkitilat ovat yksi Helsingin paikan henkeä luovista tekijöistä.